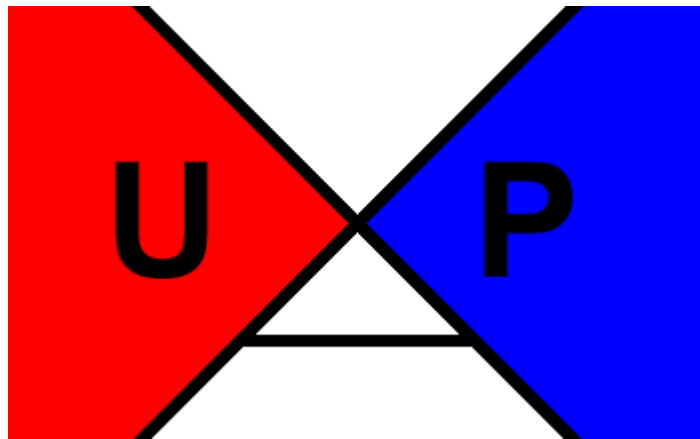

SOSIALE REPRESENTASJONER OM DIKTATUR OG DEMOKRATI I CHILE

Mot en rekonstruksjon av **pobladores** sosiale minner om unntakstilstanden i en fattig bydel i Santiago Chile. En studie av politiske aktivisters sosiale representasjoner av diktaturet

Jaime Fuentes

Hovedoppgave i sosialantropologi

Det samfunnsvitenskapelige fakultetet

Universitet i Oslo

Våren 2007

Takk til:

Takk til alle de som har gitt meg støtte på veien. Jeg tror at deres følelser har vært viktige til å forstå meg selv som menneske.

I og med at dette er en historie om **gente comprometida**, om mennesker som har sverget å jobbe for friheten og rettferdighet, vil jeg takke alle de mennesker som har mistet livet på denne veien.

En takk til min samboer Andrea, sønnen min Manuel og datteren min Amalia, jeg kan ikke lenger være for uten dere. Takk til min mor og min far som gjorde det de så som nødvendig for å redde livet til meg og min bror da vi kom til Norge i 1976. En hilsen til min bror Julio som bare var 4 år da han kom til Norge. Takk til Vicky Torres for skriving av intervjuer og for faglig veiledning.

En stor takk til alle *pobladores* som åpnet deres hjerter til meg og fortalte meg sine historier.

Takk til Pablo, Eli, Victor, Lalo, Pedro, Yuri, Sandra, Esther, Daniel, Pato og Pato og alle de andre som jeg måtte ha glemt.

Takk også til Patraña og hans dikterkompani **Compañía de las dos lunas llenas**.

Takk til min veileder Sara Lund. Takk til min tante Ruth for støtte og gode tips.

Gracias a la vida que me ha dado tanto¹...

¹ Takk til livet som har gitt meg så mye. Populær sang av Violeta Parra

INNHold:**Forord:** s. 6 - 9

Kapittel 1: Introduksjon	s.10 - 11
1.1 Studiet av nasjonalisme	s.11- 13
1.2 Kontekst: Chile de la Transicion	s.13- 15
1.3 En nasjon av fiender	s.15 - 17
1.4 Mål og omfang, studiet av kollektivt minne	s.17 - 20
1.5 En feltstudie. Menneskerettighetsorganisasjonen Kamarikun.	s.20 - 29
1.6 Historie versus kollektivt minne	s.29 - 35
1.7 Metode	s.36
Kapittel 2: Historisk kontekst.	s.37 - 38
2.1 Historisk sporing av den nasjonale eliten	s.38 – 40
2.2 Sammenstøt mellom arbeidere og staten	s.40- 43
2.3 Santiago by	s.43 – 45
2.4 Statens behandling av fattigdomsproblemet	s.45 – 48
2.5 Pobladoresbevegelsen	s.48-49
2.6 Divide et Impera(splitt og hersk)	s.49- 50
Pobladores og marginalitet	s.51 -52
Feltarbeid	s.52- 53
Kapittel 3: Presentasjon av aktørene	s.54
3.1 Litt om organisasjonen Kamarikun	s.54– 55
3.2 Intervjuene	s.55

Chico Victor	s.56 -58
Forklaring om Arrestasjonen I 1985	s.58- 60
Los Allanamientos	s. 60
Om Kamarikun	s.61- 62
Konsekvensene av diktaturet	s.62- 64
Om Poblacion Joao Goulart og La Granja	s. 64- 67
Chico Lalo	s.67- 69
Om opprinnelsen til Joau Goulart og La Yungay	s.69
MIR og arrestasjonen	s.69- 72
Overgangen til demokratiet	s. 72- 74
Om oppløsningen av Kamarikun	s.74 - 75
Juntas de Vecino	s.75 -76
Historiske hendelser	s.76 -77
Huevito.	s.78
Minner fra 11.september	s.78 - 81
Unntakstilstanden	s.81 – 82
Fra lek til motstand	s.82 – 83
Tvangsforflytting (Erradicaciones)	s.83 – 85
Minner fra nasjonalprotest	s.85 - 87
Beretning om en Allanamiento	s.87 - 88
Formasjonen av Joao Goulart og La Yungay	s.88 - 93
Overlevelsesstrategier	s.93 - 98
Eli	s.98
Sosialt arbeid og kirken	s.98 - 101
Økonomisk krise og sosiale problemer, en analyse	s.101 - 102
Om <i>población</i> Yungay	s.102
Kollektivt minne	s.102
Overgangen til demokratiet: gleden som aldri kom	s.103
Kamarikun	s.103 - 104
Sandra	s. 104 - 105
Minner om innvasjonen	s.105 - 106

Minner fra en jordokkupasjon	s.106 - 107
Sosial nød, sosialt arbeid og innvasjonen av forbruksvarer	s.107 - 108
Uno se va colgando de lo que te va dejando el medio ²	s.109 - 110
Gå om bord på vinnernes tog!	s.110 - 111
Minner fra unntakstilstanden	s.111 - 112
Kapittel 4. Analyse av intervjuene	s.113
4.1 Mot en rekonstruksjon av pobladores sosiale minne om diktaturet	s.113- 115
4.2 Sosiale representasjoner av kjennetegn ved diktaturet	s.115
4.3 Sosiale representasjoner av skader diktaturet påførte	s.116-119
4.4 Mot en antropologisk forståelse av <i>pobladores</i> livshistorier	s.119-120
5. Avslutning	s.121- 122
Apendiks 1. Kart over Santiago	s.123
Apendiks 2. Bilder av Organisasjonen	s.124
Litteraturliste:	s.125 - 127

² Man henger seg etter det miljøet gir deg

Forord.

Denne hovedoppgaven tar utgangspunkt i den sosiale bevegelsen i Chile som gjennom 20 hundre tallet utviklet tanken om en *sosial identitet basert på likhet* mellom diverse sosiale klasser. Jeg vil spore denne *sosiale identiteten basert på likhet* både før og etter (re)fundasjonen av Chile og i forhold til kuppemakernes nasjonale ideologi bygget på en bestemt *nasjonal konstruksjon av Chile* og med bakgrunn i den nasjonale sikkerhetsdoktrinen.

Den historiske hendelsen 11. september 1973 kan ses på som en slik (re)fundasjon og gjeninstallering av en *nasjonal konstruksjon av Chile basert på ulikhet* gjennom misbruk av statens monopol på makt for å styre Chile.

En slik makt var i følge kuppemakernes nasjonale autoritære militære ideologi, støttet av eliten, et "nødvendig middel" for å refundere Chile i forhold til Chiles "offisielle historie", som ikke er annet en elitens og patriarkenes historie. Tortur var i denne anledningen et viktig redskap for å refundere Chile ved å *viske ut folkets sosiale identitet basert på likhet* og innprente en *nasjonal konstruksjon av Chile basert på ulikhet og makt* og slik installere en *sosial fred basert på frykt* for den opprinnelige bruken av makt.

Som menneske og student av mennesker (antropolog) og menneskelige relasjoner, har jeg også i løpet av årene utviklet en sosial identitet basert på likhet og tanken om at alle mennesker har eller burde ha like rettigheter.

Sosial antropologi har lenge blitt ansett for å være *vitenskapen om de andre*. Med denne forståelsen av antropologi markeres et klart skille mellom forsker og forskningsobjektet. Dette skillet mellom objektet under studie (mine informanter) og min egen rolle som forsker var ofte problematisk under feltarbeidet og det var ofte vanskelig å holde distanse til menneskene jeg forholdt meg til under feltarbeidet. Dette dilemmaet har kanskje å gjøre med denne tanken om likhet referert til ovenfor, som har gjort det vanskelig å "bruke" mine informanter som objekter for min undersøkelse og dermed som middel for å oppnå høyere status som antropolog.

I stedet for å forstå antropologi som studiet av de andre menneskene, vil jeg foreslå å se på antropologi, som studiet av oss selv.

Med dette mener jeg at jeg først interesserte meg for antropologi med tanke på meg selv. Som barn av eksil – Chilenere, er min første erindring fra barndommen i Norge at klasse kameratene spurte meg; hvor kommer du fra?, eller hvor kommer du "egentlig" fra?

Hvor kommer jeg egentlig fra?

Jeg velger å si det slik den spanske dikteren Antonio Machado sier: *El camino se hace al andar*, veien lager vi mens vi går. Det er også slik jeg velger å se på historien, den endrer seg etter hvert som vi går, men det er viktig å huske hvor man begynte. Historien er høyst dynamisk og skrevet av sosiale aktører og i min families tilfelle, direkte berørt av statens undertrykkelse i form av militærdiktatur.

Sporene av denne historien, som hvert menneske sitter igjen med, kan ingen ta i fra oss. De utgjør en nesten innebygd del av hvem vi er, av vår identitet og av vår hukommelse. I Chile ble denne hukommelsen innskrevet i kroppens hukommelse gjennom frykt, tortur, arrestasjoner, husransaker, forvisninger, eksil, trakassering, forfølgelse, drap, sult og undertrykkelse.

Denne hukommelsen utgjør en del av våre personlige minner. Det er vanskelig for meg å fornekte erkjennelsen om at jeg er barn av eksil Chilenerne og at jeg kom hit som en direkte konsekvens av militærdiktaturet. Denne erkjennelsen gjør nødvendigvis noe med mitt perspektiv i studiet av Chile i dag. Jeg vil nødvendigvis være farget av dette overførte minnet, minnet om Chile som foreldrene mine overførte meg og av denne veien som jeg selv har gått.

Tiden, eller generasjonen som mine foreldre tilhører, var vitne til en historisk kondensasjon av diverse historiske krefter uten like og kulminerte med bombingene av regjeringsbygningen "La Moneda" 11. september 1973. Bombingen var et tydelig budskap om at folk skulle trekke seg tilbake til sine hjem eller bli drept. Som sådan satte diktaturet en langvarig stopper for den sosiale bevegelsen som gjennom 20 hundre tallet hadde utviklet en identitet basert på likhet. Få Chilenerne glemmer denne historiske hendelsen fordi den skulle fundamentalt endre de sosiale og historiske prosessen som hadde påbegynt i begynnelsen av forrige århundre og som hadde som intensjon å integrere problemet om "*La cuestión social*", fattigdomsproblemet, i den nasjonale politikken. Epoken som den Chilenske arbeiderbevegelses legende, Luis Emilio Recabarren, omtalte som *folkets århundre*, han samme som stiftet det Chilenske kommunistiske parti og som var redaktør og stifter av diverse tidskrifter som skulle opplyse folket og bevisstgjøre dem om deres klasse identitet, som arbeidere og proletarer.

Jeg skal ikke her i dette forordet gå inn i historiske detaljer om tidligere historiske begivenheter i Chile, men ordene som Allende uttalte da han kom til makten etter å ha vunnet med et knapt flertall oppsummerer dette lange århundret: "*El pueblo entra conmigo a la Moneda*", folket går inn i regjeringsbygningen med meg. Og for mange "*pobladores*" er minnet om denne historiske

hendelsen en innebygd del av hvordan de definerer seg. El Pueblo, folket, eller "vi", kom til makten da Allendes politiske prosjekt "Unidad Popular" seiret ved valgurnene i 1970.

Men militærkuppet den 11. september i 1973 skulle sette en brå stopper for dette nasjonale prosjektet som Allende stod for og som satte folket i sentrum for hans politiske dagsorden: *La Via Chilena al socialismo*. Militærkuppet gjeninstallerte *en sosial orden basert på hierarkier* og satte en stopper for den sosiale bevegelsen som hadde sosial likhet som sitt overordnede mål, gjennom å installere la "cultura de la muerte", dødens kultur, og slik temme folk gjennom frykten for volden. Den 11. september 1973 startet utslettelsen og forfølgelsen av Unidad Populars tilhengere, og av stort sett alle som var motstandere av diktaturet, og som tenkte eller ikke tenkte annerledes, være seg barn, fedre, mødre eller kvinner som ventet barn.

Rapporten om Politisk Fangenskap og Tortur (2004³) nevner drapet på 87 barn yngre enn 12 år, inkludert babyer som følge av volden påført av staten, i tillegg nevner denne rapporten 35 tusen tilfeller av tortur som følge av politisk fangenskap.

Boken "*Todas ibamos a ser reinas*" (Paz Rojas et. al, 2002) er en detaljert studie av omstendighetene rundt drapet på 10 gravide kvinner som ble drept i fangenskap. Dette er bare et par tilfeldig valgte eksempler, men poenget er at diktaturet ikke manglet råskap. Man kan godt si at den 11. september markerte begynnelsen på utslettelsen og pasifiseringen av et helt folk hvis det var slik som Allende påstod: at det var folket som kom til makten sammen med ham. En anomalisk tilstand dukket opp med diktaturet og det var et gigantisk steg tilbake i Chiles sosial historiske utvikling. Begreper som lydighet og orden ble viktige og ble iverksatt gjennom unntakstilstand og portforbud, drap, forsvinninger, eksil, forvisninger, husransaker, fengslinger og arrestasjoner. Disse ideene om lydighet og orden ovenfor autoriteten som Pinochet, militæret og eliten stod for og som var emblemet i "Den Nasjonale Sikkerhetsdoktrinen" kan spores tilbake til Diego Portales (1793- 1837), som blir ansett som den chilenske landsfar i det han stiftet grunnloven. Autoritarisme er som sådan ikke noe nytt i Chilensk historie, men tvert i mot, kanskje er autoritarismen selve fundamentet for Chiles forestilte fellesskap, som alltid har vært skjørt. Redskapet som skulle ordne terrenget etter kartet, det vil si redskapet som skulle ordne den sosiale virkeligheten etter makthavernes interesser og ønsker.

Med Pinochet og militærdiktaturet som ble støttet av eliten og USA ble det på nytt klinkende klart hvem som bestemte i landet. Symbolsk sett kan man si at militærkuppet markerte

gjeninnsettelsen av en tradisjonell orden, en sosial orden styrt av hierarkiet og karakterisert av et *Patron – klient forhold* som arbeiderbevegelsen og pobladoresbevegelsen hadde forsøkt å bryte med. Som konsekvens av militærdiktaturet ble også mine foreldres liv drastisk endret og både min far og min tante ble fengslet og senere sendt i eksil til Norge. Flere hundre tusen chilenerne lidde samme skjebne under disse årene. Å være barn av flyktninger har vært en vanskelig byrde å ta over seg. Det blir en lang livsoppgave for meg å finne ut hvor jeg ”egentlig” kommer fra. Jeg tror denne oppgaven er en nødvendig del av denne personlige prosessen.

Men spørsmålet om identitet er et spørsmål som ikke bare jeg er opptatt av. Jeg har under mine mange opphold i Chile lagt merke til at chilenerne flest er høyst opptatt av spørsmål om identitet. Etter 17 år med militær diktatur og 17 år med ”*democracia entre comillas*”, demokrati i gåseteign, er kanskje ikke dette så rart. For vi og jeg tenkt og forestilt som del av dette fellesskapet, av denne vandrende folkebevegelsen, *el pueblo*, har enda ikke fått sin rettmessige plass i historien.

Jeg kom til i svært dramatiske omgivelser. Da jeg ble født befant min far seg i fengsel. En natt kom sivilagenter fra DINA (*Directorio de inteligencia Nacional*) på døra mens min bror, mine foreldre og en tante var hjemme for å hente min far. Min mor må ha vært gravid med meg i sin mage. Han befant seg rolig, for det var dette han hadde ventet på og det var ifølge ham selv en strategi for å finne ut om søsteren hans som var sporløst forsvunnet, *detenida desaparecida*. Min far skulle lide samme skjebne. I de rundt ti månedene min far var fanget drev min mor en febrilsk leting etter han de 3 første månedene med min bror på trass, da han var sporløst forsvunnet i Dinas klør. Gang på gang møtte hun løgnene til politiet. Etter 3 måneder fikk min farmor beskjed via telefon om hennes sønns oppholdsplass, Villa Grimaldi, som var en av de mest beryktede plassene hvor det ble holdt fanger og hvor det ble praktisert tortur. Deretter var ruten som min far fulgte lik mange andres, fra den ene fangeleiren til den andre: Tres Alamos, Puchuncavi og tilbake til Tres Alamos i Santiago for å slippes fri. Da jeg var nyfødt tok min mor med meg til Puchuncavi for å besøke min far som var fengslet. Historiene som hun har fortalt meg forteller om hvordan de smuglet inn brev i bleiene mine til min far. Da jeg var 6 måneder gammel i juni 1976, kom vi til Norge. Detaljene fra og med da er som en dans på roser i forhold til forholdene i det Chile vi forlot, selv om jeg vil argumentere at jeg på et vis ble fratatt min identitet, noe jeg frem til i dag undres over, kanskje en av fremmedgjøringens ytterste konsekvenser.

Kapittel 1: Innledning

Chile har i tiden etter den offisielle ”overgangen” til demokratiet i 1990, blitt omtalt som La Transición a la Democracia. Utallige Chilenske og internasjonale forskere har beskrevet Chile i denne overgangsperioden, uttrykt meninger og gitt forklaringer om denne politiske prosessen. Jeg vil i det følgende prøve å gi et innblikk i hvordan noen chilenske og internasjonale samfunnsforskere har forklart og beskrevet denne perioden kjent som ”La Transición a la Democracia”. Mitt overnevnte mål er som følger: Tatt i betraktning den chilenske regjeringens diskurser om Chile som nasjonalt fellesskap og demokrati etter 1990 vil jeg prøve å vise hvordan Chile blir konstruert som nasjon og demokrati.

Chile har i overgangsperioden til demokratiet blitt satt i eksplisitt motsetning til Chiles nylige fortid i form av militærdiktatur. Militærdiktaturet blir beskrevet som **et sosialt drama** preget av kaos, delt mellom to ytterliggående, uforsonlige fiender. Regjeringen har blant annet gjennom Rettig rapporten(1991) og Rapporten om Tortur og Fangenskap(2004) prøvd å gjøre opp med en mørk fortid preget av brudd på menneskerettighetene og er deler av en nasjonsskappingsprosess som prøver å forene forskjellige sosiale gruppers kollektive minner vedrørende Chiles nylige fortid til en offisiell versjon av fortiden.

Den symbolske overgangen fra diktaturet til demokratiet i 1990 prøvde å sette et tydelig skille mellom fortiden og fremtiden og er fra regjeringens side et forsøk på å legge diktaturet bak seg ved å forsone disse uforsonlige fiendene. Men i hvilken grad er det mulig å skille disse to periodene? Og i hvilken grad tilfredsstill disse offisielle forklaringene om fortiden av menneskerettighetsbrudd forskjellige gruppers kollektive minner om den politiske volden? Ved å se på hvordan noen *pobladores*, beboere av relativt fattige forsteder (*poblaciones*), konstruerer sine minner om diktaturet og overgangen til demokratiet vil jeg prøve å vise at statens offisielle forklaringer om diktaturet ikke tilfredsstill mine informanter. Gjennom sitt bevisstgjørende arbeid i en lokal menneskerettighetsorganisasjon i en fattig bydel i Santiago setter de spørsmålsteget ved regjeringens offisielle diskurser og glemselspolitikk. Gjennom arbeidet i denne organisasjonen prøver de å holde minnene om bruddene som ble begått under diktaturet i live, samtidig som de retter søkelyset på at menneskerettigheter ikke bare gjelder retten til liv, men et verdig liv, med rett til helse, utdanning, arbeid osv. og som ikke blir tilfredstilt i dagens Chile.

1.1 Studiet av nasjonalisme

Mange samfunnsforskere har pekt på at militærkuppet i Chile hadde en såkalt *foundational dynamic* (Garreton, 1989). Kuppmaakernes målsetning var å reinstallere den nasjonale ordenen og redde Chile fra det sosiale kaoset som hadde blitt forårsaket av utenlandske kommunistiske ideer. I kuppmaakernes egne ord var målsetningen å: ”*Limpiar el cerebro de los chilenos, infiltrado de la ideologia marxista*, å rense hjernen til chilenerne som var infiltrert av marxistisk ideologi og *extirpar el cancer marxista*, fjerne den marxistiske kreften. I nabolandet Argentina var kuppmaakernes uttalte målsetting med diktaturet lignende, å reorganisere landet i en plan som ble kalt: ”El proceso de Reorganizacion Nacional, den nasjonale reorganiseringsprosessen. Tatt i betraktning denne etablerende karakteren som diktaturet hadde er det merkelig at det finnes få antropologiske bidrag til studiet av militærkuppet og diktaturet i Chile.

Jeg nevnte ovenfor at diktaturet hadde en såkalt refunderende karakter og at militærkuppet var en reorganisering av ”oss” som et forestilt fellesskap (Anderson, 1992)

Hovedhypotesen i denne oppgaven er at det finnes en fragmentering av minnet hos individene i det chilenske samfunnet. Eller sagt på en annen måte, i Chile eksisterer det ”una memoria del olvido,” et glemselsminne, som fortier erfaringene fra militærkuppet og militærdiktaturet, bruddet på menneskerettigheter og undertrykkelse som et funderende aspekt ved det chilenske samfunnet. Denne stillheten er relatert til eller svarer til en nasjonal - kulturell ramme basert på *orden\ frykt*. *Ordenen* svarer til en total verdi, som blir likestilt med fedrelandet og *frykten* operer som en sosial katalysator som har som rolle å garantere denne ordenen.

På denne måten fungerer denne rammen for å fortie minnet. Den blir ikke installert for å glemme, men for å installere stillheten som uttrykk for frykten for undertrykkelsen erfart i begynnelsen. Med andre ord, uttrykk for en dypereliggende struktur, frykten som en kulturell ramme.

Nasjonalisme og nasjonsskapning er et tema som historisk sett har interessert både historikere og sosiologer og i den senere tid også vært av interesse for antropologer. Spesielt har det vært rettet mye oppmerksomhet mot hvordan slike nasjonsskappingsprosesser har foregått i Europa.

Ernst Gellner har i denne sammenhengen uttalt det følgende om nasjonalisme: ”Nationalism is not the awakening of nations to self-consciousness, it invents nations where they do not exist” (Gellner i B Anderson, 1992). Hans studie påpeker at nasjonalisme som sådan, har oftest dukket opp som en samlende ideolog samtidig med industriutvikling og kapitalisme og ofte blitt brukt

som ”redskap” for den herskende eliten for å lokke befolkningen inn i proletarietets rekker for å modernisere staten. En modernitet popularisert gjennom kriger mot ytre fiender som ofte har inspirert følelsen av patriotisme.

Chile passer godt inn i denne beskrivelsen. Chile har vært tenkt og formet med tanke på et overordnet mål, nemlig ”*den nasjonale ordenen*”, en autoritær orden etablert og administrert av de nasjonale elitene.

Utrykket ”invention” leder oss hen til en oppfatning om at nasjonale konstruksjoner av fellesskap heller er ”falske fabrikasjoner” enn ”forestilte konstruksjoner”, Benedict Anderson sier i denne sammenhengen at nasjonalisme er ”cultural artefacts of a particular kind”.

Men implisitt i ideen om ”invention” ligger også en forestilling om at ”reelle” grupper finnes, som ikke er forestilte, som kan settes opp mot nasjonen. Benedict Anderson har i sin studie ”Imagined Communities”(Ibid)) vist at alle grupper nødvendigvis er forestilte, ettersom medlemmene som forskjellige grupper inkluderer, ikke har direkte kontakt med hverandre og siden de heller ikke nødvendigvis deler oppfatninger og ideer om hva dette fellesskapet består i, noe som et fellesskap innebærer.

Ernst Renan har sagt om nasjonalisme: ”*Or l'essence d'une nation est que tous les individus aient beaucoup de choses en commun, et aussi que tout aient oublié bien des choses.*” Essensen til en nasjon er at medlemmene har mange ting til felles, eller at medlemmene har glemt mange ting. (Renan i B, Anderson, 1984)

Dette utsagnet passer godt med ideen jeg har om den chilenske nasjonalstaten, som i dag i sterk grad er bygget på glemsel og fortielse av fortiden (**olvido y silencio**), og som gir **impunidad**, straffefrihet, til de som begikk brudd på menneskerettigheter under militærdiktaturet som kan sies å ha hatt en (re)funderende karakter.

György Konrad sier det på en annen måte: ”*Today only the dissidents conserve the sentiment of continuity. The others must eliminate remembrances; they cannot permit themselves to keep the memory...Most people have an interest in losing memory.*” (Konrad i Lewis, A Cosers innledning til Holbwachs bok om Kollektivt Minne”)

Spesielt Konrads sitater gir mye mening når det gjelder Chile som nasjon i overgangsperioden. Det er stort sett motstanderne av regjeringen som insiterer på kontinuitet mellom diktaturet og dagens regjering. Slagord som ”**ni perdon ni olvido**, verken forlatelse eller glemsel, **justicia y castigo**, rettferdighet og straff, som er gjengse blant motstanderne står som en klar motsetning

med overgangsregjeringens motto: **justicia en la medida de lo posible**”, rettferdighet i den grad det er mulig, **verdad y reconciliacion**, sannhet og rekonsiliasjon, og **olvidar para continuar**, glemme for å forsette, som leder til **impunidad**, staffefrihet. Overgangsregjeringene, med Patricion Aylwin, 1989- 1994, Eduardo Frei, 1994- 1999 og Ricardo Lagos 1999 – 2004 har som påpekt ovenfor prøvd å sette et klart skille mellom fortiden og fremtiden og har hatt en interesse av å glemme minnet om fortiden for å konstruere nåtiden og fremtiden. Chile blir presentert som et lysende eksempel for en vellykket overgang til demokratiet, spesielt med hentydning til økonomisk vekst og vekst av bruttonasjonalproduktet. I dette henseendet presenteres undertegnelsen av diverse bilaterale handelsavtaler både med USA og Europa som et gigantisk steg frem i utviklingen. Chile blir presentert som en entreprenør i regionen og for andre land under tilsvarende demokratiseringsprosesser og blir ofte fremstilt som en puma, som analogi til de asiatiske tigrene.

Men ikke alle er enige med denne oppfatningen.

1.2 Chile de la Transición

Spesielt med Chile og de fleste landene i Sør Amerika er at overgangen til demokratiene i disse landene har etterfulgt autoritære regimer og at den nye ”demokratiske” konteksten har vært preget av forhandlinger om og forskjellige fortolkninger av fortiden, ofte preget av forskjellige ideologiske ståsted. Men den økonomiske modellen som diktaturet installerte derimot, har blitt bevart i den politiske overgangen til demokratiet. Staten har ikke økt sine bevilgninger til sosiale tjenester etter overgangen til demokratiet, noe som man skulle tro var en selvfølge tatt i betraktning de økende økonomiske forskjellene blant fattige og rike som har historiske røtter og som diktaturet bare har økt. Den amerikanske antropologen Julia Paley (2000) har påpekt at økonomiske og politiske avgjørelser fremdeles blir bestemt av en liten gruppe av høyt utdannede teknokrater, som tar i bruk profesjonell kunnskap som ikke er tilgjengelig for de fleste. I stedet for å mobilisere populære sektorer velger regjeringen å finne tekniske løsninger på fattigdom. En slik valorisering av profesjonell kunnskap underbygger en mangel på respekt ovenfor de fattige og den samme kunnskapen konstruerer de fattige som: “Objects of knowledge and policy rather than knowing subjects with rights”(Julia Paley, 2000, s 195).

Gjennom nye politiske former og praksiser, spilte det politiske demokratiet en nøkkelrolle for å skape enighet og legitimitet for en neoliberal økonomi. Her er det et poeng å vise til

folkeavstemningen for og i mot Pinochet og dessuten valget i 1990, som i grunnen var en forkledning på godkjenningen av grunnloven av 1980 som ble vedtatt på udemokratisk vis under diktaturet og dessuten impunitetslovgivningen av 1978, slik en av mine informanter uttrykker det. (se for eksempel E. Lira, B, Brinkman 1999)

Det politiske og kulturelle arbeidet som støttet neoliberalismen var del av en ny innfallsvinkel, kalt *neostrukturalisme*, et begrep funnet opp av ”De forente nasjoners kommisjon om Latin Amerika og Karibia” (ECLAC) i slutten av 1980- tallet (Green 1995, 188- 89, i Paley 2000). Denne rammen, som hadde som mål å skape ”growth with equity” eller å gi kapitalismen et ”menneskelig ansikt”, gjorde nødvendig at staten tok på seg en ny rolle for å skape politisk enighet, ved å oppnå en viss grad av økonomisk omfordeling for å overbevise innbyggerne om det ”felles nasjonale prosjektet” basert på økonomiske vekst (Petras and Leiva, 1994, s.65 i Paley) Dessuten var det også nødvendig å skape politisk stabilitet i form av demokrati for å lokke til seg investorer.

Diskusjoner vedrørende hva slags maktformer som overtar etter den umaskerte undertrykkelsen kjennetegnet ved diktaturet har ofte gjort referanse til begrepet om *hegemoni* slik Antonio Gramsci formulerte det (Siert i op.cit.) Når den politiske makten ikke lenger opererer gjennom undertrykkelse for å kontrollere befolkningen opererer den i stedet gjennom å bruke *subtile former for samtykke*. Disse nye formene inkluderte valgkampanjer, meningsmålinger, reklame, og oppfordringer til befolkningen om å delta i denne demokratiske prosessen. Bred spredning av ”commodity goods” slik som tv og mobiltelefoner er et viktig ledd i denne strategien.

I begynnelsen ble disse formene presentert bevisst og som del av overgangsregjeringens politiske program, men etter hvert fremstår de som en naturlig del av spillets regler.

Paul Walder (P, Walder, 2004) snakker i denne sammenhengen om ”*et lingvistisk kupp*” og påpeker at begreper og sosiale aktører som var viktige i den nasjonale politikken frem til 1973 som ”fagbevegelse”, ”arbeidere”, ”klasse”, ”solidaritet” og ”folket” nærmest har forsvunnet fra den politiske retorikken. Til tross for flere forsøk på å bringe de til live, ser de ut til å ha blitt nedklemmt av historiens hjul, som selvfølgelig går fremover. I følge han har legitimeringen av den økonomiske modellen blitt utført med den økonomiske diskursen fra diktaturet: ”Først økonomien, så politikken”, har blitt utropt og tenkt gjentatte ganger av politikere. Den chilenske overgangen, basert på en artifiisiell, sosial enighet av et polarisert samfunn, fant seg selv opp gjennom språket, og ved å identifisere seg med en økonomisk diskurs formet under diktaturet,

døvt ovenfor ethvert lingvistisk spor fra den nylige fortiden. Den konstante inkorporeringen og repetisjonen av et nytt språklig leksikon, som ekskluderingen av et annet, genererte en ny virkelighet. Det nye, neoliberale ordforrådet har blant annet integrert ord som “produktivitet”, “segment”, “konkurranse”, “kommersiell åpning”, “globalisering” etc. Dette skjer samtidig med at dagens motstandere av regjeringen i media blir stemplet som antisosiale(antisociales) istedenfor for eksempel sosiale aktivister.

Det dreier seg ikke om en enkel, retorisk praksis; det er en retorisk praksis som former virkeligheten, men det er også den sosiale virkeligheten som har påvirket dette nye politiske og økonomiske vokabularet. Til en viss grad, viser dette språket og denne nye arbeidsstrukturen et brudd med den nylige fortiden frem til 1973. (Walder). I dag viser økonomien seg som en aktivitet som er avgrenset fra arbeiderne, som hvis de blir nevnt, utgjør en del av bedriftsvokabularet. Arbeiderne, som før ble omtalt som arbeiderklassen eller proletariatet, eller til og med arbeidskraft, blir i dag omtalt som ”menneskelig ressurs”, et begrep som ikke skiller seg i særlig grad fra andre ressurser, som materielle eller teknologiske. Økonomiens visjon, og også verdensvisjonen, ser ut til å komme fra bedriftsforvaltningen. Det økonomiske maskineriet er sett enestående fra forvaltingslederskapet og arbeiderne, slik de var i begynnelsen av kapitalismen fremvekst, er blitt et erstattelig objekt. Denne postmoderne kapitalismen som tror på økonomisk vekst uten å skape nye arbeidsplasser, greier seg foruten arbeidskraft. Når den trenger den, kan den tilby den som en gave. Den samme forfatteren snakker om at arbeideren har forsvunnet som sosialt subjekt og som et element for identifikasjon, noe jeg vil komme tilbake til i kapitlet om mine aktører.

1.3 Bakgrunn. En nasjon av fiender

Nasjonen er både inkluderende men samtidig også ekskluderende og den har både ytre og indre fiender. Under diktaturet var definisjonen på fiender meget vid og Chiles militærregjering definerte alle motstandere av diktaturet som interne fiender og spesielt *upelientos*, tilhengere av Unidad Popular⁴.

⁴ Unidad Popular var en samlingsregjering av partier på venstresiden som ble valgt til regjering i 1970 på demokratisk vis med Salvador Allende (sosialist) som president. Denne alliansen bestod av kommunistpartiet, sosialistpartiet, radikal partiet, sosialdemokratene, *Mapu* (*Movimiento de Accion Popular Unificado*), som var en gruppe radikale som hadde brutt ut av kristelig demokratene og Api (Accion popular independiente

Disse ble i offentlige media, som var sensurert og kontrollert av militærdiktaturet, omtalt som ”subversivos”, ekstremister eller terrorister, noe som kan minne om dagens heksejakt på terrorister. Det å være kommunist ble ansett som et skjellsord og helt opp til i dag har ordet en gjenklang av denne tolkningen. Representanter for eliten og ”de rike” ble av los ”rotos”⁵, som den populære sektoren ofte har blitt omtalt av eliten, omtalt som ”los momios” og som en klassefiende som måtte bekjempes. Pinochet og hans regjering ble ansett av fattigfolk som ”mordere og fiende nr. 1. Det politisk betente klimaet i Chile under Salvador Allendes regjeringstid, hadde sin bakgrunn i den kalde krigens kontekst og gjorde at Chile var en høyst splittet nasjon, av fiender, som hadde forskjellige forestillinger av hva den nasjonale ordenen burde bestå i. Dette er en av grunnene til at nasjonsbygging har vært vanskelig i Chile. Medlemmene av nasjonen, representert av los ”rotos” vs los momios, har ikke akkurat mange ting til felles annet enn at de anser hverandre som en felles fiende. Hovedproblemet er at nasjonen Chile alltid vært formet ut i fra elitens snevre syn, som oftest basert på deres egne økonomiske interesser: å vedlikeholde et sosialt hierarki med dem selv på toppen.

Allendes politiske prosjekt ”Via al socialismo” kan anses som en politisk overgang mot sosialismen og prøvde å redusere de økonomiske og sosiale forskjellene blant folk ved å la folket komme til makten og gi folk bestemmelse over sin egen fremtid. Dette førte til at den herskende eliten, som historisk sett hadde vært ved makten, følte seg truet fordi forskjellige reformer innskrenket maktposisjonen deres som de hadde nytt godt av lenge, siden stiftelsen av nasjonen. Dette innebar at ”los rotos”, som alltid hadde vært betraktet som deres undersåtter, nå rokket ved den sosiale ordenen slik den alltid hadde vært organisert i Chile, med vel definerte klasseskiller og sosiale forskjeller blant folk. Militærkuppet bør tolkes som et forsøk på å restaurere denne sosiale ordenen basert på klasseskiller og det var også disse ordene Pinochet brukte i sin første tale til folket etter militærkuppet: ”Para restaurar el orden constitucional...”

Men det var ikke bare den Chilenske eliten som nå ble redde for å miste sine maktposisjoner, USA så nå sine økonomiske interesser truede ettersom Allendes regjering hadde ambisjoner om å statliggjøre utenlandske bedrifter som hadde operert i Chile og regionen siden oppdagelsen. Bare med støtte av USA og CIA var det mulig å styrte den demokratisk valgte presidenten Salvador Allende.

⁵ Navnet ”roto” betyr ødelagt og stammer opprinnelig fra betegnelsen av soldatene som kom tilbake fra ”Guerra del pacifico” med fillete og ødelagte klær.

Jeg minner om at begrepet region egentlig betyr å styre, (Fra latin: regire = styre) (Marcos Garcia De La Huerta, 1999). Siden oppdagelsen av Amerika var intensjonen alltid å styre og herske (Regire), ved å lage kart over terrenget. Og Allendes "Via al Socialismo" var ikke akkurat en del av kartet som USA hadde tenkt seg. Først var det spanjolene som ville styre og herske, så kom engelskmennene, så amerikanerne og i dag har visst spanjolene kommet tilbake og er i dag eiere av de fleste naturressurser i Chile, blant annet vann, elektrisitet og telefoni.

De fleste chilenske samfunnsforskere har beskrevet Chile i overgangsperioden som høyst komplekst. Analysen av statens konstruksjon og presentasjon av Chile som nasjonalt fellesskap i form av demokrati kan således ikke være komplett og den er bare ment som bakgrunns kontekst for å beskrive Chile i overgangsperioden. Poenget med denne presentasjonen er å vise at den nasjonale konstruksjonen av fortiden i dagens Chile ikke tilfredsstiller alle grupper og aktører.

Moderniseringsprosessen kjennetegnes av diverse homogeniseringsprosesser som hvisker ut sosiale forskjeller blant folk, ettersom neo- liberalismen krever at gamle tradisjoner skiftes ut med nye. Samtidig som dette foregår dukker det stadig vekk opp nye grupper som manifesterer sin forskjellighet og sin særegenhet som en slags forsvarsmekanisme til disse homogeniseringsprosessene som moderniseringen krever.

1.4 Mål og omfang, studiet av kollektivt minne

Som nevnt tidligere vil denne oppgaven se på hvordan en gruppe pobladores i ei población, organisert i en lokal menneskerettighetsgruppe, konstruerer det kollektive minnet om diktaturet gjennom sine narrativer og diskurser.

Maurice Halbwachs(1992) regnes som en av pionerene når det gjelder studiet av sosialt minne. Hans hovedhypotese om det kollektive minne er i høy grad inspirert av hans læremester Emile Durkheims begrep om kollektiv bevissthet og understreker at det kollektive minnet først og fremst blir dannet og konstruert i samhandling med andre signifikante. Minnet er således ikke noe konkret som individet besitter, men først og fremst sosialt skapt i *samhandling* med andre. Han omtaler det kollektive minnet som en slags "ramme" (cadre) som individers personlige minne blir formet av og satt opp mot. Til forskjell fra Durkheim snakker Halbwachs om *grupper* mens

førstnevnte snakker om samfunn. I et samfunn finnes det således mange grupper og derav flere forskjellige kollektive minner.

Dessuten påpeker Halbwachs at det kollektive minnet om fortiden konstrueres ut ifra nåtidens kontekst, og følgelig blir det også påvirket av nåtidens interesser og maktrelasjoner. Minnene mine etnografiske veiledere har om fortiden er direkte relatert til *stedet* de vokste opp i (paradero⁶ 18 de Santa Rosa) under militærdiktaturet og er i stor grad preget av minnet om ”*unntakstilstanden*” som militærdiktaturet innebar i denne marginaliserte bydelen i Santiago. De er med andre ord: ”hijos de la dictadura”, ”barn av diktauret” og omtaler seg som ”una generación maltratada”, direkte oversatt ”en dårlig behandlet generasjon” på grunn av denne unntakstilstanden. Det er blitt sagt i studier av kollektivt minne at hendelsene og forandringene som mest huskes er de som foreløper seg da personen er ung, den såkalte *generasjonseffekten*. Mine etnografiske veiledere var alle unge da militærkuppet inntraff og har således vokst opp og blitt formet under militærdiktaturet, mer presist på 80- tallet og tilhører ”*la generacion de los ochenta*”. Erfaringene fra denne ”*unntakstilstanden*” er en inkorporert del av disse sosiale aktørenes kollektive minne og identitet. En identitet konstruert som direkte motstykke til diktaturet og deres felles fiender representert gjennom Pinochet, politiet, militæret, eliten og alle de som støttet militærdiktaturet. Men denne identiteten reflekterer også pobladores aktuelle marginaliserte stilling og nåtidens maktrelasjoner, som av dem selv oppfattes som en videreføring av militærdiktaturet.

Da overgangen til demokratiet kom i 1990, som allerede var bestemt gjennom grunnloven av 1980, gikk samtidig denne felles fienden vekk. Dette førte blant annet til at den sosiale bevegelsen, først og fremst ledet av pobladores, ble demobilisert. Mange av mine *etnografiske veiledere* har hevdet at en av grunnene til dette var nettopp det at de ikke lenger hadde en felles fiende å kjempe mot. Det er ikke nå lenger klart hvem fienden er eller hvor den befinner seg. Dessuten var strategien til overgangsregjeringen nettopp å integrere tidligere motstandere av diktaturet inn i ”*la concertación*” og som del av den nye regjeringen. Blant annet ble mange som hadde jobbet i diverse NGO´s under militærdiktaturet nå absorbert i den nye regjeringen. Disse blir ofte omtalt av mine informanter som ”*los que transaron*” eller *los que se vendieron al*

⁶ Bussholdeplass

sistema”, som en slags forrædere som solgte seg for penger og gikk over til fienden. I begynnelsen av overgangen rådet det tross alt optimisme etter 17 år med undertrykkelse, noe som senere skulle forandres til en desillusjon og en generell misnøye etter hvert som overgangsregjeringen ikke brakte noen reelle forandringer. Dette forklarer også mye av bakgrunnen for chilensk ungdom manglende interesse for politikk i dagens Chile, eller som det heter på chilensk ” *no estar ni alli*” (con la politica).

Overgangen til demokratiet markerte også en slags av- ideologisering av samfunnet gjennom en fordømming av ideologiene som tilsynelatende hadde ført til det sosiale kaoset som tiden før diktaturet blir fremstilt som, samtidig som den nye regjeringen prislovet den økonomiske modellen som diktaturet hadde etterlatt seg. Etter hvert som denne moderniseringsprosessen har gått sin gang, som misvisende har blitt kalt for demokratiseringsprosess, har det blitt klart at den ikke har gitt folk mer deltakelse. Staten blir stadig vekk privatisert og alle sosiale sektorer har mistet bevilgninger fra staten. Denne råe markedspolitikken er bra for noen få, men flertallet blir hardt rammet, deriblant mine *etnografiske veiledere*.

Oppgaven vil prøve å beskrive hvordan disse sosiale aktørene, *pobladores*, forholder seg til staten og moderniseringsprosessene referert til ovenfor, som i Chiles tilfelle under diktaturet ble kroppslig innprentet blant annet gjennom tortur, et redskap staten bevisst brukte for å disiplinere sine medlemmer, og på den måten, reorganisere nasjonen.

Militær regjeringens utstrakte bruk av tortur var en nødvendig strategi for reetableringen av det kapitalistiske systemet i Chile. De sosiopolitiske prosessene i forkanten av diktaturet foreslo og virkeliggjorde substansielle forandringer i dannelsen av en ny stats modell, mer rettferdig og solidarisk enn tidligere. Det ble på denne måten ansett som nødvendig å fjerne, både fra den individuell kroppen og fra samfunnskroppen, enhver form for motstand og håp om deltakelse og demokrati, som hadde slått rot i de populære massene siden de første arbeiderbevegelsene i begynnelsen av det 20- århundre. Torturen må ses som ledd i denne reorganiseringsprosessen. Marcelo Suarez Orozco (i N, Scheper Hughes ed, 1987) har i denne sammenhengen vist med bakgrunn i Argentinas ”dirty war” hvordan torturen ble utført ved bruk av medisinske, hygieniske og kirurgiske forestillinger. Kommunismen ble ansett som en sykdom som hadde trengt seg inn i og spredt seg i fedrelandet og denne måtte fjernes gjennom en skitten krig. Drap av politiske

motstandere ble ansett og omtalt som rensning og slik skulle uønskede ateistiske ideer fjernes. Det er også et slikt språk som blir brukt av Pinochet og som jeg har vist til ovenfor.

Dessuten poengterer Orozco (Ibid) at en vanlig måte å torturere farlige motstandere på var gjennom elektriske sjokk av fallos, som er et umiskjennelig metafor på kastrering. På den måten ble de farlige og herskende machoene omgjort til lydige og ufarliggjorte *mansos*, kastrerte, som ikke skulle stille spørsmål til ordre. (s. 241 i *ibid*)

Michael Taussig har i sine beretninger fra Putumayo også et sammenlignbart eksempel om *social cleansing*. Han forteller om en gruppe kannibalistiske indianere, barn og kvinner, som blir drept i strid med politiske og økonomiske motivasjoner, tilsynelatende uten grunn, i og med at de var selve arbeidskraften som skulle utvinne gummi. Han tolker disse grusomme overskridelsene som en innskrivelse av den hvite manns sivilisasjonsmytologi, som så på kannibalismen som sitt uønskede motstykke (Taussig, 1987)

1.5 En feltstudie. Menneskerettighetsorganisasjonen Kamarikun.

Stiftelsen av menneskerettighetsorganisasjonen Kamarikun var et forsøk på å reorganisere forskjellige fragmenterte kollektive identiteter i *voldens ettertid*, lokalt i en poblaciòn. I en nasjonal kontekst preget av stillhet om fortiden og dessuten *impunidad*, straffefrihet for overgriperne, så stifterne av denne organisasjonen nå sin sjanse til å be om rettferdighet for brudd på menneskerettighetene begått under diktaturet i og med at Pinochet hadde blitt begjært av spanske domstoler og satt i arresten i London.

Organisasjonen jobbet som politiske aktivister og gjennomførte aksjoner de *sensibilizacion social y denuncia*, sosial sensibilisering i forhold til menneskerettigheter og aksjoner for å *recuperar la memoria* historica, gjenvinne det historiske minnet.

Blant annet distribuerte de et informasjonsblad ved navn Insignia og dessuten hadde de en egen webside⁷ hvor de publiserte artikler relatert til menneskerettigheter. Eksempler på aksjoner de gjennomførte er blant annet flere demonstrasjoner utenfor den amerikanske ambassaden i Santiago i protest mot School of the Americas. Andre aksjoner de støttet var organisasjonen av en minnes markering i forbindelse med reisningen av et monument ved paradero 14 i minne om

⁷ <http://www.pagina.de/kamarikun>

Recabarren familien som ble bortført på denne plassen av sivilagenter for DINA. Ved dette arrangementet ble det tent lys, holdt messe, taler og presentert både musikk og dans. Rundt 200 mennesker hadde møtt opp og dette er et eksempel på hvordan de markerte seg i bydelen som en organisasjon som jobbet for å holde det historiske minnet om diktaturet i live.

Kamarikun organiserte også en gudstjeneste til minne om *Padre Esteban Gumucio*⁸, en populær prest som var en iherdig forkjemper for menneskerettighetene under diktaturet og som var *Obispo* ved det lokale kapellet San Pedro og San Pablo i Joao Goulart, La Granja. Ved denne aktiviteten holdt Eli fra organisasjonen en tale hvor hun blant annet snakket om folks rett til en verdig jobb og satte *pobladores* rettigheter opp mot kristne verdier. Dessuten hadde Pato fra organisasjonen installert en collage av diverse avis utklipp som fortalte om prestens liv.

Andre aktiviteter som de organiserte var blant annet en debatt om Plan Auge⁹ hvor de inviterte en talsmann fra regjeringen og en motstander av regjeringen i en informasjons debatt om hva denne reformen ville innebære for folks tilbud til helse.

I tillegg til slike politiske aksjoner, jobbet organisasjonen med et fast tilholdssted i perioden jeg gjorde feltarbeid. De hadde leid et hus med egne midler og kalte seg *una organizacion independiente y autogestionada*, det vil si at de ikke fikk støtte av lokale myndigheter eller andre internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner. Pengene til å betale husleien og til å organisere aktivitetene fikk de gjennom organiseringen av peñas (fest med populær musikk), organisering av loddtrekninger (rifas), donasjoner av venner og penger fra diverse *talleres*, deriblant gitar og tromme kurs, teaterkurs og datakurs, som kan beskrives som hovedbeskjeftigelsen i og med at det var dette kurset hvor det deltok flest *pobladores*. På grunn av det jeg vil kalle organisasjonens *virtuelle eksistens*, som først og fremst var basert på at medlemmene bare hadde tid til å møtes et par ganger i uken og av og til i helgene når de organiserte diverse aktiviteter, var det vanskelig å gjennomføre deltakende observasjon. De fleste jobbet eller studerte på dagtid og dermed ble direkte observasjon av "culturally significant behaviours" som er et av antropologers hovedverktøy, begrenset. Jeg har dermed tatt i bruk livshistorier som et metodologisk redskap på bakgrunn av at antropologien har som utgangspunkt at ethvert individ " *gives expression to, and incarnates, the culture, and cannot do otherwise*" (Minz, 1960)

Mitt overnevnte mål er å se på hvordan mine etnografiske veiledere stiller seg til dagens

⁸ Hovedgaten, avenida Central, som krysser hele Poblacion Joao Goulart har fått navnet til denne presten etter hans død og er en klar anerkjennelse av hans arbeid og betydning i *pobladores* kollektive minnet om diktaturet.

⁹ Auge Acceso Universal con Garantías Explícitas en Salud

demokrati. Jeg vil argumentere for at deres oppfatninger og artikulering i forhold til dagens demokrati i Kamarikun, nødvendigvis er formet av tidligere erfaringer gjort under diktaturet, ” *past experience does continue to manifest itself in perception and articulation*” (ibid) Mine etnografiske veiledere vokste opp i et samfunn formet av det som har blitt kalt ” *culture of terror* (Taussig, 1984) eller *cultura de la muerte* og overgangen til demokratiet visket ikke automatisk vekk sårene som denne terrorkulturen hadde sådd. Minnene og erfaringene fra denne oppveksten er fundamentale for organisasjonens arbeid i dag nettopp fordi de føler, betrakter og artikuleringer at de ikke blir hørt i det de omtaler som ”demokrati i gåseteign.”

Jeg sier *fragmenterte kollektive identiteter* i og med at minnene som mine informanter måtte ha om fortiden ikke har blitt elaborert og systematisert enda. Disse kollektive minnene har ingen konkret form slik historien har, men er ofte løse og fragmenterte erindringer som trosser en lineær organisering slik historien fremstilles. Minnene om fortiden er forankret i erfaringene, det konkrete livet til subjektene, det han eller hun så med egne øyne, erfarte på sin egen kropp eller hørte av en bror eller en kamerat. Pierre Nora¹⁰ setter historie og sosialt minne opp mot hverandre som totalt forskjellige og sier at sistnevnte er livet, styrt av levende mennesker, i konstant utvikling,

”*åpen for dialektikken mellom hukommelse og glemsel, ubevisst på sine gjentatte deformasjoner, sårbar ovenfor diverse bruk og manipulasjoner, utsatt for lengre latente faser og av plutselige revitaliseringer.*” (Siteret i J, Candau, 2002)

Det sosiale minnet for denne forfatteren, med røtter i det konkrete, i forestillingen, i gesten,

”*tilretter seg bare til detaljene som forsikrer det: tar i bruk vage hukommelser, som krysser hverandre, globale og flytende, partikulære og symbolske, følsomme ovenfor overføringene, skjermene, sensurene eller projeksjonene.*(Ibid)

Gruppen Kamarikun kom til på impulsivt vis, ledet av en plutselig revitalisering av det kollektive minnet om fortiden som inntrådte i forbindelse med fengslingen av Pinochet i London i 1998. Denne fengslingen kom som en brå vekkelser av Chilenernes minne om deres nylige fortid og

¹⁰ Pierre Nora “Entre memoire et histoire” i “Les lieux

satte på nytt temaet om menneskerettigheter på den politiske dagsordenen. Siden overgangen til ”demokratiet” hadde det vært liten debatt om denne makabre fortiden i offentligheten, som om det skulle ha vært et avsluttet kapittel i Chiles historie. Etter Rettigrapporten publisert i 1991, hadde det fra offentlig hold rådet en slags politisk stillhetspakt om fortiden mellom regjeringen, bedriftsentreprenører, offentlige media og militæret. Denne rapporten hadde eksplisitt gjort det klart i sin innledning at den ikke skulle nevne navn på personer innblandet og overlot rettsforfølgelser til de chilenske domstolene. I sin offentlige presentasjon av rapporten 4. mars 1991 (Brinkmann, 1999) var Patricio Aylwin også klar i sin tale: ”**Justicia en la medida de lo posible**”, rettferdighet i den grad det er mulig. Slik ble sannheten en substitutt for rettferdighet. (E. Lira 1996)

Frem til arrestasjonen av Pinochet i 1998 hadde deres minner om fortiden ligget latent i kroppene til mine informanter og var i høy grad preget av statens behandling av temaet, som kan karakteriseres som lavmælt eller ikke eksisterende. En av de få pådriverne for å bevare minnet om fortiden i denne perioden var ”*La agrupación de los detenidos desaparecidos*”, en menneskerettighetsorganisasjon som ikke hadde blitt viet mye oppmerksomhet i nasjonale offentlige medier, som blant annet kan forklares av elitens monopol på både aviser og tv, som tross alt støttet diktaturet.

Medlemmene av menneskerettighetsorganisasjonen Kamarikun er og var lokale aktører både i dag og under diktaturet, som varte fra 1973 til 1990. Alle medlemmene vokste opp under diktaturet i fattige bydeler sør i Santiago og kan fortelle mye om dets ofte tragiske følger for den lokale historien. Alle vokste opp i *poblaciones*, som kan beskrives som relativt fattige bo områder, sør i Santiago. Generelt kan man si at disse områdene, som strekker seg som et fattigdomsbelte i periferien rundt Santiago by, langt fra sentrum og historisk separert fra bedre boområder, ble ansett som tilholdssted for ekstremister og motstandere under militærdiktaturet. Dermed ble disse *poblaciones* og deres innbyggere spesielt utsatt for diktaturets undertrykking. For mine informanter er det en oppvekst preget av unntakstilstand, bokstavelig talt, en slags liminalfase som ikke passer inn i noen tidligere opplevelser, en tilstand mellom drøm og virkelighet.

de mémoire. I. La République, Paris, Gallimard, 1984, pp: XV-XLII. Sitert av Joel Candau, Antropologia de la memoria, Ediciones Nueva Visión, Buenos Aires, 2002, s. 57.

Ofte kan mine etnografiske veiledere minnes forskjellige overgrep som å bli husransaket, være vitne til dødens nærvær, opplevd vold og daglige trusler. Ovenfor nevnte jeg at militærkuppet burde anses som en gjenopprettelse av en sosial orden basert på en hierarkisk deling av samfunnet, som har historiske røtter i Chile. Derfor har forfatterne Garces og Leiva (2005, s. 26) påpekt at undertrykkelsen påført befolkningen fra og med 11. september ikke kan forstås som annet enn:

- *Sosiale hevneaksjoner*, for eksempel, arrestasjonen og krelle og nedverdig behandling av bønder som hadde blitt favoriserte av jordreformen og indianere som hadde gjenvunnet sitt land.
- *Konservative og autoritære disiplineringsaksjoner*, som å kutte håret med bajonetter av ungdom på åpen gate, klipping av buksene til kvinner, tilfeldige overgrep og arrestasjoner av homoseksuelle
- *Aksjoner for "sosial rengjøring"* uten lov eller dom, som henrettelsen av titals reelle eller forestilte kriminelle rundt i Santiagos *poblaciones* de første månedene etter militærkuppet
- *Aksjoner for sosial og politisk straff*, spesielt under husransakelsene i populære *poblaciones* og for å ha deltatt i en politisk prosess som forsøkte å endre sosiale relasjoner og hierarkier som var sosialt kjente og som ble betraktet som fundamentet til den sosiale ordenen.
- *Utrykk for en militær og fascistisk antikommunisme til det chilenske militæret*, som impliserte umenneskeliggjøringen av "den interne fienden", det vil si, personer som hadde vært sosiale eller politiske ledere. På kupp dagen, ble de som nevnt omgjort til terrorister og antisosiale etc. og dette søkte å gjøre legitimt arrestasjoner, dårlige behandlinger og til og med den fysiske tilintetgjøringen av såkalte *upelientos*, partifeller av Unidad Popular.

Dette vil også bli gjenspeilet i presentasjonen av livshistoriene i 3. kapittel.

Grunnet denne tilstanden av systematiske overgrep valgte mange av dem bevisst å bli aktive i motstandskampen mot diktaturet og er dermed ikke hjelpeløse ofre for undertrykkelsen, men aktive sosiale aktører. Undertrykkelse førte i dette tilfellet til motstand. I motsetning til mange andre som på grunn av frykt og den generelle tilstanden av vold valgte å være passive vitner til dette folkemordet, for å beskytte sine egne familier og for skjærme seg selv. I disse tilfellene

virket volden slik staten ønsket, som avskrekkende og disiplinerende ovenfor befolkningen.

På den andre siden er minnene fra denne tiden også kjennetegnet av historier om solidaritet og sterke bånd mellom mennesker, som sammen måtte kjempe for å overvinne en felles fiende. Bare noen av mine informanters narrative fortellinger om diktaturtiden fremstår som elaborerte, men kan heller karakteriseres som fragmenterte. Det kan være flere grunner til dette, for eksempel, at deres narrative fortellinger bare kan referere til sine egne erfaringer eller at de ikke har blitt bearbeidet sosialt. Flesteparten av chilenernes minner om denne fortiden er preget av fragmentering, ettersom flere erfaringer ble opplevd på denne måten, og på grunn av at samfunnet ikke har generert opp til i dag, alle de nødvendige rommene for at minnene skal sirkulere, eller enda verre, som del av en stadig kamp om minnet, blir noen versjoner av fortiden privilegert mens andre blir ignorert. Denne fragmenteringen kommer tydelig frem i livshistoriene, blant annet ved at tidsaspektet blir veldig flytende og er muligvis en konsekvens av diverse traumatiske opplevelser, som ikke viskes vekk med tiden.

I mange tilfeller er mine informanters erfaringer opplevd som en særpreget situasjon, for eksempel i form av en arrestasjon på åpen gate, en husransakelse midt på natta, tortur som ble praktisert på hemmelige plasser. Disse forskjellige metodene gjorde undertrykkelsen mer effektiv.

Chilenske psykologer som har jobbet terapeutisk med offer for tortur (E. Lira 1986 og C. Madariaga 2002) har påpekt blant annet at ofrene for denne utbredte praksisen ofte har internalisert denne erfaringen som en *privat erfaring* som følge av dens tilfeldige form, samtidig som de har *individualisert* både skyld og smerten og lidelsen som følge av torturen. De legger altså skylden på seg selv og ikke samfunnet for det intrådte, for eksempel fordi de begikk følgende feil eller fordi de ikke passet godt nok på seg.

Dessuten var denne situasjonen favorisert av den politiske og sosiale benektning av torturens forekomst som rådet både i offentlige medier og av talsmenn for regjeringen, i tillegg til torturens egne direkte virkning som en erfaring som sprenge grensene for erkjennelsen, med traumatiske ettervirkninger for ofrene. Dette er traumatiske effekter som vedvarer helt opp til i dag, for selv om styresmaktene har gjort sitt for å gjøre opp med en fortid preget av brudd på menneskerettigheter, så hersker fremdeles en tilstand av "impunidad", straffefrihet for overgriperne. Disse sistnevnte bruker amnestiloven fra 1978, som strider imot de forente

nasjoners menneskerettighetskonvensjon og som sammen med grunnloven fra 1980 utgjør antidemokratiske etterlevninger fra diktaturet som demokratiseringsprosessen ikke har fått bukt med. Chilenske psykologer (ibid) har påpekt at denne tilstanden av straffefrihet for overgriperne fører til en gjentatt traumatisering av ofrene for tortur og brudd på menneskerettighetene begått under militærdiktaturet.

Dessuten har den økonomiske modellen som diktaturet etterlot seg også ført til en forverring av livs kår for befolkningen generelt, og spesielt for de lavere lagene i samfunnet som bor i periferiens *poblaciones*. Mine etnografiske veilederes personlige livshistorier og erfaringer rundt diktaturet er på mange måter like andres historier fra andre fattige bydeler, og kan på denne måten gi et godt innblikk i hvordan det var å vokse opp under diktaturet sett i fra et lokalt subjektivt ståsted. Dette er en hukommelse karakterisert av minne om marginalisering, som blir forsterket i nåtiden gjennom deres forsatte marginaliserte plass i dagens samfunn. I og med at de kollektive minnene om fortiden først og fremst blir konstruert ut ifra nåtidens kontekst vil deres diskurser om fortiden samtidig beskrive disse subjektens personlige og kollektive identitet som *pobladores* i dag.

Jeg vil også trekke sammenligninger fra andre fattige bydeler fra Santiagos sørlige del. I Santiagos historie finnes det mange emblematiske ”*poblaciones*”, som er eksempler på beboelser som på kollektivt vis kjempet for deres basiske menneskerettigheter både før og under militærdiktaturet, ofte under kirkens legitimerende støtte. La Victoria, La Bandera, San Gregorio, La Legua er noen få eksempler på slike beboelser fra ”sør” kommunene La Granja, San Ramon, San Joaquin og Pedro Aguirre Cerda. Disse beboelsene kom i sin tid til som en sosial bevegelse for å prøve å løse boligproblemer som Santiagos stadig økende befolkning krevde, på grunn av flere bølger arbeidsmasser som migrerte til Santiago fra andre regioner spesielt på 50 -60-tallet. Etter stadige økende krav fra diverse ”*grupos de allegados*¹¹”, måtte også myndighetene ta stilling til dette stadig økende problemet som bolig mangelen representerte.

Ved å ta fatt på deres sosiale minne om denne historiske epoken, som er preget av en bestemt klassetilhørighet, med forskjellige ideologiske vinklinger, vil jeg prøve å gi deres marginaliserte stemmer en plass i historien som enda ikke er fredig skrevet.

Deres minne om hva som egentlig skjedde i Chile under diktaturet er fremdeles uskrevet og deres

¹¹ “Allegados” er en betegnelse på familiemedlemmer som bygger midlertidige rom\ hus på samme areal som familien.

subjektive syn er ikke del av den offentlige debatten i dag. Medlemmene av denne organisasjonen mimres bedre dager og prater ofte varmt om tiden da Allende og folket kom til makten, og om de massive folkebevegelsene på 80- tallet (83 og 85), da de var viktige sosiale aktører og da de ble hørt av samfunnet, til forskjell fra i dag. I dag er de i følge dem selv *forbrukere* og *lønnsarbeidere* i det kapitalistiske systemet som har rotfestet seg for godt i Chile, og som ikke gir mye spillerom for å fremme egne interesser. De er forbrukere av lån og gjeld, forbrukere av tv og medier og forbrukere av diverse luksusvarer i det nye massekonsumpsjonssamfunnet, forbrukere av løfter som aldri holdes.

Den amerikanske antropologen Julia Paley (J. Paley, 2001) omtaler disse nye typene subjekter som denne økonomiske modellen produserer som "citizent consumers", forbruksborgere, som konstituerer seg gjennom de gjensidig forsterkende mekanismene representert av markedet og samtidspolitikken. I det hun prøver å gjøre rede for de nye maktmekanismene som operer i Chile etter at militærmakt ikke lenger spiller en nøkkelrolle, omtaler hun denne nye modellen som "marketing democracy". Hun legger følgende betydning i dette begrepet: "The infusion and shaping of democracy by free market economics, and the production of political images that promote *democracy as a positive value*" (*min markering*). Hun har selv gjort feltarbeid i Población La Bandera, som bare ligger et par kvartaler unna der hvor jeg selv gjorde mitt feltarbeid og beskrevet arbeidet til en helsegruppe som jobber i den sektoren.

Et poeng vil være å vise at moderniseringen som staten skryter av ikke når frem til disse sektorene og i følge dem selv, lever de i like eller verre kår enn under den verste økonomiske krisen under diktaturet.

Denne oppgaven er et forsøk på å gi et innblikk i hvordan noen lokale aktører presenterer sin egen historie, sosiale aktører fra "Población Joao Goulart", "Población Yungay" og poblacion La Bandera som ligger i kommunene La Granja og San Ramon i *zona sur, sør*, i Santiago.

Kommunen La Granja og kommunene som ligger mot "sør" i Santiago har en markant plass i historien av sosiale bevegelser. Kommunen La Granja bestod historisk sett av San Ramón, La Pintana og La Granja, før den strategiske delingen av kommunen kom i 1984, midt under militærdiktaturet. Det er mange historier om kamp fra denne bydelen. De mest kjente har kanskje å gjøre med tomteokkupasjoner og forskjellige sosiale organisasjoner på 50 og 60 – tallet som kjempet for kravet om en verdig bolig. Et eksempel fra denne bevegelsen er *toma de La Bandera* 26. januar 1970, en tomteokkupasjon som utspilte seg i samme kommune, nemlig La Granja.

Denne tiden er del av deres minner som barn og blir gjerne omtalt med savn og konstruert som en magisk tid, hvor alle gjorde alt på kollektivt hvis. Når informantene reflekterer om dagens demokrati blir det gjerne sammenlignet med denne tiden, *før* deltok alle i aktivitetene i deres nabolag, mens i dag er det nesten ingen som deltar. Dette er en tid som ble opplevd som barn og hører til mine informanternes overførte minne, som ikke er direkte erfart som voksne men som i høy grad utgjør en del av hva de selv kaller ”*consciencia de clase*”, bevissthet om sin egen klasse og deres konstruksjon av egen identitet.

Altså, *pobladores sociale konstruksjoner om demokratiet faller tilbake til tiden før diktaturet og dagens ”demokrati” er bare en forlengelse av diktaturet*, noe jeg vil vise i analysen av livshistoriene.

Masseprotestene mot diktaturet som vokste frem i 1983 kan anses som en revitalisering av denne *pobladoresbevegelsen* og var samtidig en konkret reaksjon på den økonomiske krisen som hadde rammet Chile i 1982. Denne motstandsformen mot diktaturet utviklet seg og ble mer sofistikert i 1986 og er hendelser og erfaringer som mine etnografiske veiledere selv tok del i og således en viktig del av deres identitet.

Begge disse sosiale bevegelsene som mobiliserte *pobladores* i stor skala, først for kampen for en verdig bolig, så mot diktaturets undertrykkelse, vitner om det revolusjonære potensialet som *pobladoresbevegelsen* har hatt i bydelen jeg gjorde mitt feltarbeid. Men med overgangen til demokratiet har denne sosiale bevegelsen mistet mye av sin kraft, noe som forklares blant annet på grunn av en absorbering av tidligere motstandere inn i makten og blant annet på grunn av bortfallet av en felles fiende som diktaturet representerte.

Menneskerettighetsorganisasjonen *Kamarikun* i *población JoaoGoulart* var på denne måten et forsøk på en revitalisering av dette revolusjonære potensialet som ligger i historien om *pobladoresbevegelsen*. Mitt feltarbeid viste derimot at dette forsøket møtte flere hindringer på sin vei, noe som til slutt skulle føre til oppløsning av organisasjonen i etterkant av mitt feltarbeid. Således blir denne oppgaven også en forklaring på mekanismene som er til hinder for en slik mobilisering i dagens Chile, noe som jeg så vidt har kommet inn på i innledningen og som jeg skal fordype videre utover i oppgaven.

1.6 Historie versus kollektivt minne.

Dannelsen av menneskerettighetsorganisasjonen Kamarikun kan anses som en utilsiktet følge av nyheten om arrestasjonen av den tidligere militærdiktatoren Pinochet i London fikk.

Mennesker som på en eller annen måte hadde et følelsesmessig forhold til diktatoren, for å ikke si traumatisk forhold til hva denne historiske figuren representerer, fikk nå sine innerste og ofte fortrenge følelser satt på dagsordenen. Minnet om drap, vold, tortur, fengsling, forsvinning, forvisning, etc. dukket opp for dagen. Men selvfølgelig, for andre kom denne arrestasjonen som et hardt skudd på baugen og nærmest som et sjokk, de som anså Pinochet for å være som en landsfar som hadde reddet Chile fra kommunistfaren. I følge mediene og høytstående representanter fra regjeringen, blant annet OAS nylige valgte presidenten og Chiles tidligere innenriksminister Miguel Insulza gikk dette i mot Chiles suverenitet. Chile var da i stand til å bruke sine egne domstoler for å få gjort rettferdighet. I hele denne tiden ble det drevet iherdig lobbyvirksomhet for å få den nettopp avgåtte øverstekommandanten for militæret og den nylig valgte vitalisiske senatoren (senador vitalicio) Pinochet tilbake til Chile. Når de endelig fikk han tilbake på Chilensk jord fikk han en offisiell, militær mottakelse og tusenvis av tilhengere hadde møtt opp.

Det sosiale minnet om Chiles nylige fortid hadde gjort et brått inngrep i Chilenernes hukommelse. På nytt startet en omforhandling av hva denne historiske fortiden bestod i og faktumet at Pinochet hadde blitt straffet og fordømt internasjonalt lettet trykket i Chile og gjorde at flere og flere nå torde å stå frem for å vitne om diverse overgrep påført under diktaturet. Chile ble på nytt delt av to forskjellige historiske "versjoner" om Chiles nylige historiske fortid. Figuren Pinochet, hvis jeg får lov til å tingliggjøre han, symboliserer en hel epoke og deler en "historisk hendelse", symbolisert ved bombingen av La Moneda den 11. september i 1973, opp i to forskjellige strømmer av "emblematisk minner", som igjen "inneholder" tusenvis av mer eller mindre løse personlige minner.

Det emblematiske minnet er ikke et enestående minne, noe konkret eller fast med et bestemt innhold. Man kan tenke på det "emblematisk minnet" som en "ramme", en måte å organisere de konkrete minnene og deres betydning på, og til og med organisere debatten mellom det emblematiske minnet og sitt mot-minne. (S. Stern i 2000 ed.)

Som et eksempel kan man betrakte et minne som ser på den 11. september 1973 som "redningen" av et Chile i ruiner, et land som hadde levd et stort traume før den 11. september og som allerede

var ødelagt. For noen kan det konkrete og personlige minnet som finner sin mening i denne rammen være hukommelsen av mangelvarer og køer som rammet dem direkte i en storby som Santiago under Allendes regjeringstid. For andre, kan deres konkrete erfaring og minner, legge vekt på problem som vold og fysiske trusler som de opplevde direkte i møte med en jordeier eller i møte med politiet.

For noen er minnet om ”redningen” enkelt og uproblematisk: Pinochet ”reddet” landet og overleverte landet til de sivile i 1990, og punktum. For andre kan minnet om ”redningen” være mer komplisert og til og med motsigende: I begynnelsen ”reddet” de militære landet, men i etterkant ble Pinochet for lenge ved makten og endte opp som en korrupt og utslitt diktator. På denne måten er det emblematiske minnet en ”ramme” å tenke med og ikke et bestemt innhold. Det gir folks personlige minner en ramme for å tolke inn i og kriterier for å velge ut i fra, og også en pekepinn for hva man skal sortere ut og glemme. Til en viss grad skaper det ”emblematiske minnet” også en måte å organisere mot – minne på, altså motstanden til denne versjonen og debatten rundt den.

På denne måten finner ”*minnet som redning*” sin motsats i ideen om ”svik.” Salvador Allendes siste ord til folket lyder som følgende:

”Estas son mis últimas palabras y tengo la certeza de que mi sacrificio no será en vano, tengo la certeza de que, por lo menos, será una lección moral que castigará la felonía, la cobardía y la traición.” Dette er mine siste ord og jeg er sikker på at min selvofring ikke vil være forgjeves, jeg er sikker på, at i det minste, vil det være en moralsk lekse som vil straffe tyveriet, feigheten og sviket. (Min oversettelse og understreking, Salvador Allende i sin siste tale¹²)

Denne ideen ser på militæret som svikere av grunnloven og argumenter at det var de militære som ødela landet og folket. Eller at det var de rike som gjemte vekk varene i butikkene og på den måten skapte en falsk mangelvare krise, og en tilsynelatende ”redning”, falsk og usann, få dager etter kuppet.

Det personlige minnet er blitt formet av individenes forskjellige ståsteder i samfunnet i samhandling med familie, venner, arbeid, organisasjoner, partier etc.

Faktorer som klasse, kjønn, alder og ideologi er høyst viktige når det gjelder dannelse av sosialt minne. Det sosiale minnet er ingen sannhet som man besitter, det blir vekket av følelser og

¹² <http://www.nodo50.org/allende/mensaje1.htm>

holdninger som menneskene som husker besitter, som har direkte sammenheng med personlige erfaringer. Med andre ord er ikke det sosiale minnet om en historisk hendelse eller en historisk periode "objektivt sant", men alltid formet av personens ståsted i samfunnet. Det vil heller ikke være min oppgave å finne objektive sannheter, det viktige med denne oppgaven vil være å få frem hva som er sant for de sosiale aktørene som jeg har fulgt. Hva som "egentlig" er sant får bli opp til leseren å bestemme, som også selvfølgelig vil avhenge av hans eller hennes ståsted i samfunnet.

Hvordan og hva man husker kan altså fortelle mye om personens identitet og ståsted i forhold til det som blir husket.

Aktørene jeg har fulgt i mitt feltarbeid har et bestemt ståsted i samfunnet, og det skal gå frem av oppgaven hvor, hvordan og hvorfor de posisjonerer seg som de gjør til historien og til dagens virkelighet. Jeg vil gjøre det klart fra begynnelsen av oppgaven, at måten minnet om fortiden er generert og forstått av den sosiale gruppen jeg følger, er en direkte pekepinn på hvordan de forstår sin egen posisjon i nåtiden; "man kan med andre ord ikke separere det sosiale minnet fra en analyse at det sosiale i det hele tatt, og som følge av dette kunne analyseringen av deres sosiale identitet og bevissthet vært rettet mot analyseringen av deres konstruksjoner av fortiden." (Sitat s.126,i Fentress og Wickham, 1992)

Fra nasjonalt politisk hold har det blitt drevet en bevisst glemsels politikk etter overgangen til "demokratiet", 1990 – 2007. Denne overgangen fra diktaturet til "demokratiet" eller "La Transición a la democracia", som denne historiske epoken har blitt kalt, er en meget omdiskutert tid og tema og "sannheten" om "vår" nære fortid er fremdeles et veldig følsomt tema i dag, 34 år etter begynnelsen på diktaturet.

I debatten som har foregått i forbindelse med 30. års - markeringen av kupp dagen har mediene og regjeringens fokus vært rettet mot å gi et balansert bilde på det sosiale dramaet som Chile ble rammet av i vår nære historiske fortid.

Mediene og regjeringen fremstiller historien som om begge parter hadde like mye skyld i den historiske prosessen, et slag moralsk uavgjort, ("empate moral") som forfatterne Mario Garcés og Sebastián Leiva påpeker. (M,Garcés og S, Leiva, 2004)

Denne ideen om en "moralisk remise" har representert, så vel i mediene som i andre kretser, forskjellige konsekvenser. Den viktigste konsekvensen av dette synet har vært å likestille de to

"ondene" som preget vår nylige historie, ved å legge skylden både på militæret (og til en viss grad høyre siden) på den ene siden, og venstresiden, på den andre. Det dreier seg om en chilensk versjon av "teorien om de to demonene", som ble popularisert i Argentina.

Pilar Calveiro¹³ påpeker at denne teorien gir ansvaret for det inntrufne til to kjente aktører (militæret og venstresiden) og ikke til samfunnet, som kvitt disse demonene, kan fortsette sin "normale" kurs i historien. En plettfri mediestyrte overgang, i Chiles tilfelle, som på et vis bevarer verdiene til det sosiale samværet, ved å skille, og "løsrive" flertallet av chilenerne fra en vond og skamfull fortid. Noe som kan sammenlignes med det som skjedde i Tyskland etter annen verdenskrig og skammen som mange Tyskerne føler med tanke på minnet om 2. verdenskrig. Men i tillegg gir denne tolkningen av fortiden en annen konsekvens – som er en stor fordel for det neoliberalistiske Chile: Nå kan den prosjektere landet mot fremtiden, hvis man tar i betraktning at tross alt det grusomme, oppnådde landet et viktig mål: økonomisk fremgang.

Til tross for den lave etiske verdien disse uttalelsene har (at målet rettferdiggjør midlene) er de uttrykk for et samfunn som på langt nær har en delt oppfatning på denne nylige historien, som kan anses som et sosialt drama uten ende.

Fremdeles har ikke spørsmålet om sannheten om "los detenidos desaparecidos" blitt oppklart (og funnet av deres rester), og enda mindre spørsmålet om straff av de skyldige for brudd på menneskerettigheter. Spørsmålet om "verdad y justicia", sannhet og rettferdighet, er fremdeles uløste saker som dukker opp igjen og igjen og aktiviserer forskjellige grupperinger av menneskerettighetsforkjempere og "offer" for den politiske volden. Dette er organisasjoner som setter spørsmålsteget ved den politiske ordenen, deres demokratiske kall og rettssystemet, som trenger å gjenvinne legitimitet i samfunnet, etter at det har blitt klinkende klart at rettssystemet støttet militæret under diktatur perioden. Organisasjonen som jeg fulgte under mitt feltarbeid er et eksempel på en slik menneskerettighetsorganisasjon.

Mottoet "justicia en la medida de lo posible", rettferdighet som langt det er mulig, som Patricio Aylwin, den første presidenten etter overgangen til demokratiet proklamerte, har vist åpenbare begrensninger. Hver gang minnet om vår nylige fortid bryter igjennom for å gjøre oppmerksom på mangelen på sannhet og rettferdighet, blir de gamle motsetningene aktualisert og samfunnet spør seg på nytt om sin fortid, noe som skjedde i eksemplet nevnt ovenfor av fengslingen av

¹³ Pilar Calveiro, "Poder y desaparición. Los campos de concentración en Argentina. Ediciones Colihue, buenos Aires, 2001, s. 98, sitert av Mario Garces i op cit.)

Pinochet. Men resultatene er ofte veldig begrensede og lite tilfredsstillende, blant annet på grunn av militærets og næringslivets manglende vilje til å gjennomgå sin rolle i historien og bryte "stillhetspakten" som ble festet ved overgangen til "demokratiet" - spesielt blant militære. Denne introspeksjonen hadde gjort det mulig å nå en større grad av sannhet vedrørende bruddene på menneskerettighetene begått under diktaturet.

I forkant av offentliggjøringen av "Rapporten om Politisk Fangenskap og Tortur"(2004) i forbindelse med 30 års markeringen av kupp dagen gikk militærinstitusjonens nye øverste kommandant ut i media og proklamerte en "*nunca mas*", aldri mer, noe som av mediene ble denominert som en gjenforenings- gest, mens andre visekommandanter innrømmet at det var "noen, enestående problemer" med brudd av menneskerettigheter under diktaturet. Slike uttalelser er banebrytende i den chilenske konteksten, som helt frem til da hadde lagt et lokk på fortiden, en slags selvpålagt amnesi, men langt fra tilfredsstillende. Disse representantene fra militæret referer til "problemer med menneskerettigheter", men nevner ikke direkte hva som egentlig skjedde i Chile. Ingen har enda kommet med direkte innrømmelser om deres handlinger, men bare overfladisk referert til at det fantes "noen problemer med brudd på menneskerettighetene."

Altså, man må innrømme at det ble begått brudd på menneskerettighetene, men man kan ikke uttale hva disse bestod i. Ingen general eller lavere grads offiser, selv den mest modige og patriotiske, kunne ha gått ut i media for å si til sine med- borgere: " I kveld kastet vi x-antall kropper i havet, voldtok x- antall kvinner, vi torturerte x- antall motstandere, bortførte x-antall barn" Dette kunne de gjøre, og faktum er at de gjorde det gjentatte ganger, beskyttet av sine overordnede, mens de argumenterte at de deltok i en "frigjøringskrig" for å redde fedrelandet, men de kunne ikke og det er heller ikke særlig behaglig helt frem til i dag å innrømme disse handlingene offentlig og eksplisitt ovenfor samfunnet.

Umuligheten av å nevne disse hendelsene og slik ta på seg det etiske og juridiske ansvaret for sine handlinger, denne stillheten som leder til historiens umulighet (som noe som har hendt), er stadig vekk erstattet med forskjellige "tolkninger eller versjoner "av det som skjedde. Historien blir på denne måten en "versjon" eller (mening) om det som har hendt i fortiden.

Dette er linjen som det "offisielle minnet" fremhever, som blir promotert av politiske ledere og staten og som også folkemassene blir servert i media. La oss si det på en annen måte; det er ikke historien per se som teller, men tolkningsdiskursene konstruert rundt fortiden (en slags

postmodernisme som er funksjonell for makten i det den hevder at det er umulig å bli kjent med fortiden uten diskursene.) Argumentene til dette ”masseforbruksminnet” som mediene serverer er mer eller mindre kjente, på grunn av sin iherdige spredning og stadige repetisjon: venstresiden radikaliserer sine diskurser og posisjoner, noe som førte til et sosialt kaos uten like, som igjen provoserte frem den militære intervensjonen, som under en autoritær styring av landet reetablerte den politiske, sosiale og økonomiske ordenen, men som førte til visse overgrep på menneskerettighetene, som i ettertid har vist seg vanskelige å lege, men nødvendige å reparere for at landet skal gjenvinne sitt samhold og kunne mestre fremtidens oppgaver.

Årene under diktaturet blir av chilenske samfunnsforskere beskrevet som ”demoniske” og årene etter ”gjendemokratiseringen” blir karakteriserte som ”glemsels år”, en periode av bevisst stillhet om fortiden.

Det har med andre ord blitt drevet en bevisst politikk fra statlig hold for å ”hysje ned” denne historiske fortiden, for å i følge ”dem” unngå lidelsen som dette ”sosiale dramaet” påfører den Chilenske nasjonen. Det er viktig å glemme denne sårbare fortiden for å konstruere en lysere fortid, uten strid, argumenterer politikerne. På den måten unngår de kravet om rettferdighet. ”Rettferdighet så langt det er mulig” har vært regelen. Rapporten som Den Nasjonale Kommisjonen for Sannhet og Gjenforening eller Rettig rapporten¹⁴ som kom ut 4. mars 1991 er et eksempel på dette. I rapporten stadfester det seg 2.279¹⁵ offer som følge av brudd på menneskerettighetene (1060 døde og 957 detenidos desaparecidos) og i tillegg 164 som offer for politisk vold, altså drept som følge av politisk undertrykking og i falske kamper. Denne offentlige rapporten bekrefter det mange inntil da hadde satt i tvil, at det i Chile under diktaturet ble begått grove brudd på menneskerettighetene. Samtidig bekrefter denne rapporten at det ble drevet en statlig politikk for å tilintetgjøre politiske motstandere, som ble henrettet av militæret. Rapporten nevner samtidig at tortur og fengsling av politiske motstandere var en vanlig praksis under denne politiske konteksten, men den gjør ingen utredning av antall tilfeller som ble utsatt for denne praksisen.

Men rapporten presiserte at den ikke skulle offentliggjøre navn på de som stod bak disse grove bruddene på menneskerettighetene. Sakene ble overført til rettsystemet hvor de fremdeles ligger og venter på å bli behandlet. Sånn sett kunne drapsmenn og torturister fremdeles gå fritt rundt i

¹⁴ se http://www.ddhh.gov.cl/ddhh_rettig.html

¹⁵ Tallet jeg har oppgitt før er høyere. Informasjonen er begge hentet fra regjeringens nettsider og offisielle informasjon og vitner om generell usikkerhet vedrørende nøyaktig kvantifisering av overgrep.

gatene, mange av dem hevder frem til i dag at de er uskyldige fordi de har jo til tross for alt snakket ikke blitt dømt. Det skulle gå mange år før temaet om tortur og politisk fangeskap skulle få sin plass i offentligheten. Det var ikke før år 2004, i etterkant av 30 års markeringen av kupp dagen, at det skulle komme en offentlig rapport, ”Informe sobre Tortura y Prisión Política”, eller ”Informe Valech¹⁶” om temaet som bare hadde blitt nevnt i Rettig- rapporten. Denne rapporten tok for seg 35 tusen tilfeller av offer for disse praksisene, tortur og politisk fangeskap, og var i en kontekst av offentlig stillhet om temaet banebrytende. Det ble også gitt minimumspensjoner til alle de som gav sine forklaringer. En symbolsk sum som ikke på langt nær gjør opp for bruddene som ble begått. Men i denne rapporten ble heller ingen navn på de som stod bak nevnt, og kritikerne hevder at antallet som ble tatt med i denne rapporten bare utgjør 10 % (Coordinadora de Presos Políticos, intervju i Radio Cooperativa) av alle som ble utsatt for disse praksisene. ”Rettferdighet så langt det er mulig” var på nytt regjeringens praksis. Med andre ord råder det en tilstand av ”Impunidad”, straffefrihet, for de som står bak grove overtredelser på menneskerettigheter. Denne tilstanden av straffefrihet gjør at ”ofrene” for disse overgrepene gang på gang blir traumatisert på nytt.

Det er ikke mulig å se i mot framtiden uten å lege sårene som diktaturet påførte, og i denne sammenhengen holder ikke halvveis sannheter og pengegaver. Hvis militæret og de sivile som begikk grove brudd på menneskerettighetene under diktaturet ikke blir stilt for retten, er de heller ikke skyldige i overgrep på befolkningen. Det er rett og slett flaut å være vitne til dobbeltmoralen som dagens politikere viser ovenfor de som er skyldige i bruddene. På en side blir bruddene moralsk forkastet, men på en annen side blir de ikke straffet. Betyr det da at hvis lignende historiske premisser gjentar seg at det på nytt skal være nødvendig å drepe, for å bevare den politiske og den sosiale ordenen? Denne følelsen av urettferdighet som straffefriheten (impunidad) påfører dagens Chile, er den følelsen mange av mine informanter sitter inne med og var motivasjonen for stiftelsen av Kamarikun.

¹⁶ se http://www.gobiernodechile.cl/comision_valech/index.asp

1.7 Metode.

Undersøkelsen jeg har foretatt er av beskrivende karakter. Gjennom bruk av kvalitativ metode og tolkning av begreper som kommer frem av livshistoriene har jeg kommet frem til meningsinnholdet som mine etnografiske veiledere tilskriver diktaturet.

Julia Paley velger å beskrive menneskene og de menneskelige relasjonene som antropologien lenge har definert som informanter og som er en innebygd del av ethvert feltarbeid som *intellektuelle kollegaer*. Hun har poengtert at det å omtale menneskene i felten som studieobjekter eller informanter ser på disse sosiale aktørene som objekter for samfunnsforskerne, i stedet for personer med egne versjoner og abstraksjoner på virkeligheten.

Mitt ønske er at deres synspunkter kommer frem i denne oppgaven.

Men forskjellige teorier og andre samfunnsviteres etnografiske beskrivelser er også relevant bakgrunnsmateriale som kan komme til hjelp for å fylle de tomme rommene som en forsker sitter igjen med etter et feltarbeid. Livshistorier og sosialt minne generelt inneholder mange slike tomrom. Når det gjelder studiet av sosialt minne i Chile og andre land som har blitt utsatt massive brudd på menneskerettigheter er dette spesielt sant. Jeg minner igjen om den uttalte intensjonen diktaturet hadde: rense hjernen til chilenerne som var innfiltrert av marxismen og dette hadde katastrofale konsekvenser for opprettholdelsen av pobladores kollektive minne. Intensjonen til ideologene som stod bak dette folkemordet gikk jo nettopp på å bryte ned det sosiale minnet. Men på tross av volden, til tross for traumene, til tross for stillheten er det fremdeles stemmer der ute som insisterer på at pobladores har rett til å eksistere.

Jeg samlet til sammen til sammen 9 intervjuer på kassett og livshistoriene presentert nedenfor er et tilfeldig utvalg av disse og som selvfølgelig ikke er gjengitt fullstendig. I tillegg må jeg presisere, at søkeren på sannhet, selv har vært en aktiv del av intervjuene og det er jeg som har utledet spørsmålene. Som sådan er intervjuene en dialektisk prosess mellom spørsmål og svar, følelser og inntrykk, som har gjort en mental reise tilbake til diktaturtiden som for de intervjuede fremtrer som et langt kontinuum. Fortiden har fremdeles en ubevisst påvirkning som måter å tenke på og handle utifra i deres nåværende situasjon. På grunn av forskjellige begrensninger som tid, kapasitet, og eventuelt partiskhet kan mine egne observasjoner og innsamling av intervjuer umulig være fullstendige data uten bibliografiske henvisninger som støtter opp om mine egne teorier. Disse teoriene som jeg har dannet, etter å ha undersøkt diverse bidrag om debatten, har jeg prøvd å sette opp mot mine etnografiske veileders diskurser, ytringer og meninger.

Kapittel 2: Historisk kontekst.

Jeg nevnte innledningsvis at denne oppgaven skulle ta for seg menneskerettighetsorganisasjonen Kamarikun. Deltakerne av denne organisasjonen vokste alle opp i *poblaciones* og eller *campamentos* sør i Santiago og var alle barn da militærdiktaturet inntrådte og dermed formet under diktaturet. Utgangspunktet for oppgaven er at mine informanter er representanter for en spesiell *generasjon*, oppvokst på et bestemt *sted* og med utgangspunkt i en *konkret historisk, sosial og politisk kontekst*. Det er *minnet* deres om denne oppveksten under diktaturet i deres bydel jeg er interessert i å gripe fatt i, som de har fortalt meg gjennom deres livshistorier og ved bruk av språk. Dette minnet utgjør en viktig del av hvem de er og hvordan de definerer seg selv i dag og er i dag følgelig med på å bestemme deres populære identitet. Jeg er med andre ord ikke hovedsakelig interessert i organisasjonen Kamarikun per se, men i livshistoriene til medlemmene som deltar i denne menneskerettighetsorganisasjonen og hvordan deres individuelle livsløp kan gi uttrykk for en *kollektiv representasjon* av hvordan livet har utspilt seg i *poblaciones* sør i Santiago under diktaturet og hvordan de som *pobladores* konstruerer dette minnet ut ifra dagens kontekst.

Men før jeg kommer til mine etnografiske veiledere og mine empiriske funn føler jeg at det er nødvendig å gjøre et historisk tilbakeblikk på formasjonen av Chile og Santiago by i forhold til klasse. I og med at chilensk nasjonal identitet og chilensk historie har vært ensbetydende med elitens interesser vil jeg innledningsvis prøve å spore bakgrunnen for den nasjonale eliten i Chile. Videre vil jeg vise at deres innskrenkede definering av nasjonal identitet har ført til motstand og dette spesielt fra arbeiderbevegelsen, jeg har valgt å bruke litt tid på å vise hvordan slik motstand har blitt møtt av den autoritære staten.

I følge Karl Marx (1971) er historien drevet av klassekamp og kampen om produksjonsmidlene. I Chiles tilfelle er klasseforskjeller svært markante og under mitt feltarbeid ble klassebegrepet brukt hyppig av mine etnografiske veiledere. Under hele det 20- århundre var den populære identiteten som arbeider eller proletar svært viktig og frem til ca. 1950 var arbeiderne og proletar identiteten den viktigste representanten for populær identitet i Chile. Fra 1950 tallet og frem til 1973 ble *pobladores* den viktigste aktøren i nasjonal politikk. . Jeg vil gi en kort oversikt for denne bevegelsen som jeg har kalt *pobladoresbevegelsen*.

Avslutningsvis i dette kapitlet vil jeg beskrive stedet mine etnografiske veiledere vokste opp i, La Granja, og gjøre rede for hvordan diktauret utspilte seg i denne bydelen og i *poblaciones* generelt.

Siden klasse- identitet er et relasjonelt fenomen blir jeg først nødt til å gjøre rede for herskerklassen og eliten som alltid har vært ansett som motstykket til arbeidernes populære identitet og dessuten er det elitens identitet som historisk har vært ensbetydende med staten og den nasjonale identiteten.

2.1 Historisk sporing av den nasjonale eliten

Jeg vil i den følgende delen bruke Gabriel Salazars artikkel ”The history of popular culture”(i Aman Parker 1991)

Gabriel Salazar¹⁷ sier at bakgrunnen for elitens nasjonale kultur i Chile kan spores til den pre-kolombinske hispaniske kulturen som var et ledd (tributary)av Filip den andres middelhavskultur. Fra denne kilden utviklet elitens nasjonale kultur seg med bakgrunn i en *merkantil ekspansjon* som etter hvert dannet kongeriket Chile.

Den massive emigrasjonen av spanske kolonister brakte ikke med seg den dominerende religiøse-føydale kulturen som dominerte på femten hundre tallet i Spania. Tvert i mot, kulturen som kom til det nye kontinentet førte spanske peasants(og til og med representanter for det fattiggjorte lavere herskapet) ut av føydalismen. Kulturen som ble bragd over til det nye kontinentet bygget på den merkantile kulturen som allerede var dominerende i Sevilla og andre middelhavs havner. Prosessen nådde et høydepunkt med det kommersielle klimaet og proletariseringen som var innebygd i koloniseringen av den nye verdenen, som spesielt var kjennetegnet av en konkurransepreget holdning og lumske forretninger.¹⁸

Det er derfor ingen overraskelse at eliten under kolonien var sammensatt rike handelsmenn, kapteinenes kreditorer, og andre militære som hadde dratt på seg gjeld. Kongens funksjonærer endte opp med å assosiere seg med disse handelsmennene.

Koloniseringen av den nye verdenen innførte store forventninger i verdensmarkedene, og på den måten ble de merkantile kolonistene presset mot praksiser som gjorde vold på den katolsk føydale kulturen på mange måter, inkludert utslettelsen av urfolk gjennom slavehandel og ved

¹⁷ Min oversettelse. “The history of popular culture in chile: Different paths.” i “Popular culture in Chile” K. Aman og C. Parker 1991.

skapelsen av moderne pre-kolombinske samfunn. Slike umenneskeige praksiser førte til en dyp, ekklesiastisk kritikk. Den spanske kongen reagerte politisk med å beskytte indianerne og satte humanitære grenser på den ukontrollerte, merkantile kulturen som var på fremmarsk i koloniene. De nye, koloniale elitene reagerte derimot med åpent opprør i Peru og med tilsløret motstand i Chile mot de politisk korrigerende tiltakene foreslått av kirken og kronen, som var garantistene for den originale kulturen. Den nye, merkantile kulturen var sterkere enn den gamle.

I løpet av atten hundre tallet, hadde den koloniale eliten allerede oversatt profittene fra den merkantile kapitalismen til en livsstil hvor luksus, forbruket av eksotiske artikler, adopsjonen av utenlandske vaner og ideer ble det førende mønsteret. Det var en livsstil som bare de rikeste i kolonien kunne ønske seg – det vil si, bare de som på et eller annet vis var forbundet gjennom en allerede tung merkantil korrespondanse med agentene av andre kolonier og med Europa.

Den merkantile kulturen, som til å begynne med var rå, primitiv og voldelig i de første århundrene av koloniseringen, ble etter hvert raffinert på atten hundre tallet og trakk seg tilbake til bibliotekene og salongene. Elitens kultur ble interessert i kunst og filosofi; den identifiserte seg med de tidlige manifestasjonene til den franske opplysningen. Fra denne merkantile kulturen oppstod det chilenske patriarkatet.

Chiles selvstendighet fra Spania forstyrret ikke denne tendensen. Med ankomsten av tusenvis av både engelske og nord amerikanske handelsmenn etter uavhengigheten(1810), ble den allerede avanserte prosessen av *merkantilsk kosmopolitisme* bare akselerert og den gamle spanske kulturelle modellen ble enda mer utvisket, og etter hvert helt borte fra patriarkenes salonger. Handelsmenn ble etter hvert mer distansert fra den katolske kirken. Ved siden av det tradisjonelle språket, vokste det frem et ”kultivert” andre språk blant patriarkene (engelsk og fransk) som på den måten ble trukket nærmere verdensmarkedenes universale kultur. En kosmopolittisk kulturell modell vokste frem i midten av nitten hundre tallet, men det var en importert modell- dyr og på den måten bare overkommelig for de rike handelsmennene.

Med deres sterke organiske bånd til det internasjonale markedet og deres profitter gjennom handel og finansspekulasjon, gjorde de chilenske patriarkene en dårlig jobb med å fremme *en lokal eller en sosialt produktiv kultur*. I stedet pleide de politisk og til og med militært å

¹⁸ Ruth Pike i Gabriel Salazar, opcit.

undertrykke ethvert forsøk som de lavere lag av samfunnet gjorde for å utvikle en slik kultur, statens monopol på militærmakt ble i disse tilfellene rettet mot de lavere lag. På grunn av dominansen til denne nasjonale, universelle kulturen, ble merkantile frihandels strategier prioritert fremfor lokal utvikling og produksjon. Rundt 1910 nådde denne kulturen en krise og denne modellen begynte å forfalle og den nasjonale, universelle kulturen ble fylt med referanser om dekadens og moralsk krise av republikken.

2.2 Sammenstøt mellom arbeidere og staten.

Fra 1900 vokser kravene til arbeiderne gjennom forskjellige aksjoner, men den liberale staten ekskluderer de fra en hver form for sosial eller politisk deltakelse. Det finnes heller ingen arbeidslovgivning som regulerer relasjonen mellom arbeid og kapital. Løsningene på konfliktene er karakterisert ved en sterk opposisjon og direkte sammenstøt.

Perioden mellom 1880 -1920 blir beskrevet som *eksklusjonsperioden*. Under denne perioden ble de populære sektorene ekskludert i politiske forhandlinger og i stedet møtt med politisk vold.

Militære deltar direkte i undertrykkelsen og tallene på ofre er veldig høye.

Perioden mellom 1920- 1970 blir beskrevet som *integrasjonsperioden*. Staten utvikler det ”demokratiske systemet”, med rom for forhandlinger av diverse gruppers forskjellige interesser. De viktigste instrumentene som de populære sektorene tar i bruk er fagbevegelsen og valgdeltakelse. Staten utsteder arbeidslovgivning som regulerer forholdet mellom kapital og arbeid. Politiet og gendarmene (carabineros), med noen få unntak, deltar direkte i undertrykkelsen, og tallet på ofre er mye mindre.

Jeg skal i det følgende gi et kort overblikk over tilfeller hvor de populære massene har inntatt byen og den private eiendommen og på den måten truet elitens hierarkiske sosiale orden. Alltid har store masseforsamlinger i byene blitt ansett som en trussel og følgelig møtt med makt og undertrykkelse. Jeg vil stort sett følge oversikten Elias Padilla¹⁹ (Padilla, E 2001) har kommet med og Dauno Totoros behandlingen av arbeiderbevegelsen i ”Ser de Izquierda”(D. Totoro, 2000):

¹⁹ Chilensk sosialantropolog.

Valparaiso, 1903: Havnearbeiderne streiker og krever bedre lønninger. Det kommer til sammenstøt mellom politi og arbeidere. 50 arbeidere dør og 200 blir skadd.

Santiago, 1905: Det blir organisert en massiv protest i forbindelse med skatteleggingen av argentinsk kjøtt som fører til høyningen av priser og forverrede levekår. Bevegelsen kjent som "la semana roja" registrerer sammenstøt mellom politiet, brannmenn og aristokratisk ungdom på en side, og arbeiderne på den andre siden. Summen av ofre er 70 døde og 300 skadede.

Iquique, 1907: Salpeterarbeiderne fra ørkenen i nord Chile streiker og krever at betaling med "fichas", polletter, fra selskapene skal opphøre og dessuten krever de forbedrede bo og arbeidsvilkår. Rundt 15 tusen arbeidere deltar i streiken og etter noen dager inntar de byen og samler seg på "Escuela Santa Maria" i Iquique by for å prøve å forhandle med lederne av selskapene. Regjeringen erklærer unntakstilstand i byen og i og med at arbeiderne ikke flytter seg blir det skutt uavbrutt i 3 minutter mot masseforsamlingen av arbeiderne og deres familier. Denne massakren resulterer i 2000 døde, både arbeidere, kvinner og barn.

Antofagasta, 1921: Regjeringen undertrykker en streik i salpeterkontoret San Gregorio. Arbeiderne krevde rettferdig lønn. 22 arbeidere dør, som var organisert i Federacion obrera chilena. Andre blir arrestert og dømt av militære domstoler. Arbeiderlederen Luis Emilio Recabarren blir arrestert i 2 måneder for disse hendelsene.

La Coruña, 1925: En streik i salpeterfabrikken i La Coruña i nærheten av Iquique under president Arturo Alessandri ender med utkastelsen og drapet på flertallige arbeidere. Rundt to tusen arbeidere blir deportert til sør Chile. Carlos Ibañez del Campo var krigsminister, og skulle senere bli Chiles president.

Santiago, 1938: En gruppe av unge fra Partido Nacional Socialista okkuperer Seguro Obrero bygningen, rett ved siden av presidentpalasset La Moneda. Etter å gi seg over til militæret blir rundt 63 ungdommer henrettet.

Santiago, 1946: I forbindelse med en nasjonalstreik ved Plaza Bulnes dør 6 arbeidere som konsekvens av politiets undertrykkelse.

Santiago, 1957: I forbindelse med en studentdemonstrasjon, som senere får tilslutning av sektorer av arbeidere og marginale urbane, blir det sammenstøt med politiet. 21 personer dør som konsekvens.

Santiago, 1960: I forbindelse med en nasjonal streik, blir innvånere av *población* Jose Maria Caro, sør i Santiago, undertrykt av forsvaret i det de prøvde å hindre togene i å komme frem. 6 *pobladores* blir drept.

El Salvador, 1966: Etter en lang streikebevegelse i kobberminene i nord Chile, kommer det til sammenstøt da okkupantene av fagbevegelsens kontor blir fjernet med makt. 8 arbeidere blir drept.

Puerto Montt, 1969: I en jordokkupasjon i samme by sør i Chile, blir 10 *pobladores* drept i det de blir fjernet med makt av politiet.

Ekskluderingsperioden fra 1880- 1920 er karakterisert av statens misbruk av makt.

Det var også i samme periode som den såkalte *pasifiseringskrigen* ble sluttført (1861 -1883) av den chilenske arme mot Mapuche indianerne i sør Chile. Jose Bengoa har kalt den samme krigen for *guerra del exterminio*, utslettelseskrigen. Denne krigen innebar at Mapuche indianerne ble drevet vekk fra sitt land og jaget lenger sør i Chile etter et blodbad som krevde i det minste 10 tusen menneskeliv og som førte mapuchene inn i den fattigdommen og ekskluderingen som de fremdeles befinner seg i, i dag. (Bengoa, Jose 2000) Beseiringen av Mapuchene blir av den chilenske armeen fortsatt i dag ansett som en militær bragd og heltedåd da de på et fåtalls år greide det som spanjolene ikke hadde greid på 3 århundrer.

I ekskluderingsperioden ble andre del av det chilenske mottoet ” por la razon o la fuerza (makt), tatt i bruk, for å bevare den nasjonale ordenen.

I det jeg har omtalt som inkluderingsperioden ble mottoets første del tatt i bruk, la razon, fornuften og fattigdomsspørsmålet ble forsøksvis integrert i den nasjonale debatten. Dette ble gjort til dels for at de sosiale problemene var så presserende at det ikke lenger var mulig å ignorere de, men samtidig var tanken at ved å integrere fattigdomsspørsmålet inn i den nasjonale debatten ville de på den måten dempe det sosialt misnøye og slik sette en stopper for

kommunistene og sosialistene som ble ansett som en eminent fare, en slags ikke- chilensk sykdom som forpestet sunne kristne moralske verdier.

Men røttene som den nasjonale, universelle kulturen og eliten hadde sådd i Chile i løpet av dets historie ble for sterke for å ta vekk i løpet av århundre som jeg innledningsvis omtalte som *folkets århundre* eller som fra elitens syn blir karakterisert som *los años de desorden* og som nådde sitt klimaks da Salvador Allende kom til makten i 1973. General Pinochet sitt militær regime satte på denne måten Chile tilbake til den gamle, merkantile modellen, basert på fri handel, import og eksport og ekskludering og forfølgelse av de lavere klasser og enhver som satt seg opp mot denne sosiale ordenen. Elitens raffinerte og kultiverte maske ble tatt av og deres sanne natur kom frem, som var rå, primitiv og voldelig slik som i de første århundrene av koloniseringen. På nytt ble frykten og volden installert for å ordne samfunnet etter den nasjonale elitens sitt ønske, og denne ordenen ble samtidig støttet av amerikanske interesser som så på Chile som en viktig inntekstkilde og som satellitt (Gunder, Frank1966)

2.3 Santiago by²⁰

Santiago by ble offisielt stiftet av spanjolen Pedro de Valdivia I 1541 med navnet Santiago de Nuevo Extremadura. Delingen av Santiago by i forhold til sosiale hierarkier er et kjennetegn som stammer fra opprinnelsen av Santiago by. I boken ” *Para una historia de los pobres de la ciudad*” (Espinoza, 1988) blir Santiago by delt inn i 3 historiske boområder basert på sosiale lag. *Sentrum* (Dagens comuna de Santiago) var boplassen for eliten, handelsmenn og regjeringsrepresentanter og *sør* var boplassen for fattige som enten leide eller okkuperte jordstykker hvor de bodde under prekære forhold. Områdene *nord* var ”tierras de nadie”, ”ingenmannsland” og var boplassen for indianere og Yanaconaer som historisk sett hadde okkupert disse områdene etter å ha blitt omplassert fra områdene rundt Cerro San Cristobal (ibid. s15). Jeg minner om at Spanjolene av høyeste rang ble tildelt områdene ”de arriba” ”oppe”(høyt), i nærheten av Plaza de armas som var byens viktigste sted, mens de med lavere rang mottok jordstykkene ”abajo” nede (lavt), sør for Mapocho elven.

²⁰ Se kart i apendiks.

Innenfor bykjernen var det bare representanter for eliten som bodde og noen representanter fra middelklassen. I 1870 ble det av Vicuña Mackenna, by -styreren av Santiago, foreslått en reguleringsplan, *camino de cintura*, belte veien, for Santiago som gikk ut på å separere boplassene for eliten fra boplassen hvor fattigfolk bodde. Denne planen skulle forsikre den ekspanderende import- eksport industrien, bankeliten, investorer, handelsmenn og fraværende jordeiere om at Santiago sentrum skulle holdes ”rent.”, det vil si uten nærvær av fattigfolk som av eliten ble ansett som uønskede. Jeg minner om at det i Chile alltid har eksistert en slags rasistisk tankegang blant eliten. Jo lysere man var i huden(les: europeisk), jo bedre var det, og dette henger igjen sammen med Chiles partikulære historie hvor Chiles urinnvånere, Mapuche indianere, ble ansett som barbarer og europeisk kultur ble ansett som mer sivilisert.

”Camino de cintura” var et sanitært belte som skilte de velstående fra de mindre velstående, utenfor camino de cintura bodde de populære massene.

” El camino de cintura establecerá alrededor de los centros poblados una especie de cordón sanitario por medio de sus plantaciones, contra las influencias pestilenciales de los arrabales(...) esta ciudad completamente bárbara, injertada en la culta capital de Chile y que tiene casi la la misma área de lo que puede decirse forma Santiago propio²¹.

I byrådens ord, blir områdene utenfor ”cordon de cintura” omtalt som tilholdssted for sykdommer, noe som kan ha vært sant, men isteden for å gjøre noe med disse sanitære problemene skyver han dem utenfor synet sitt, utenfor bykjernen. Dessuten blir byen utenfor beskrevet som barbarisk og dessuten som ikke tilhørende den opprinnelige byen, og nå på samme størrelse. Etter hvert som utviklingen spredte seg utover, blant annet gjennom kloakkinstallering, vanntilførsel, elektrisitet og sanering av veier, ble folkene som bodde illegalt eller leide omplassert og sendt enda lenger vekk fra byens kjerne, mot periferien. Menneskene som bodde i ingenmannsland ble også omplassert etter hvert som forbedringene kom til disse områdene i og med at de på den måten steg i markedsverdi. Omplasseringen av fattige fra områder som ble definert som egne av eliten og som tilhørende den lysende byen ble rettferdiggjort ideologisk uti fra dikotomien mellom barbari og sivilisasjon. Men virkeligheten til de urbane fattige ble etter hvert vanskelig å ignorere ettersom byen vokste.

²¹ Intendencia de Santiago, plan regulador sitert i ”Para una historia de los pobres de la ciudad, s. 20.

Fremdeles i dag er Santiago geografisk delt i forhold til sosiale hierarkier eller klasser. En vanlig oppfatning som innbyggere flest har i Santiago er at de bedre stilte klasser bor ” de la Plaza Italia hacia arriba”, oppover, mens lavere lag bor ” de la Plaza Italia hacia abajo”, nedover. Det vil si at den historiske delingen av Santiago slik byen så ut i sine tidligere dager fremdeles holder seg i dag, selv om grensene har blitt flyttet mot øst (oriente) og mot foten til Andesfjellene og samtidig som byen har ekspandert noe voldsomt. Santiago by har i dag ca. 6 millioner innbyggere fordelt mellom 36 kommuner (wikipedia), og dermed har det vært vanskelig for eliten å holde rike og fattige fysisk separert fra hverandre, selv om dette historisk sett har vært en målsetting og som på nytt kom til uttrykk under tvangsflyttinger av campamentos under diktaturet, noe jeg skal komme tilbake til i behandlingen av livshistoriene. Her kommer blant annet Mary Douglas (1984) sine ideer om ”purity and danger” til mente, de lavere lag har alltid blitt oppfattet som urene og dessuten vært et truende element for eliten, i og med at de fryktet å miste sine maktposisjoner og at status quo skulle endres. Samfunnsordenen forsvares av forurensningsregler, som begrenser kontakt over grensene mellom ulike grupper.

2.4 Statens behandling av fattigdomsproblemet.

Populær identitet på 20- hundre tallet var fram til 1950 ensbetydende med arbeiderbevegelsen. Arbeiderbevegelsen ble betraktet som en eminent fare for elitens status quo, som en sykdom eller en byll som med alle midler måtte fjernes. Både sosialismen og kommunismen, eller marxist leninismen som Allende var frontfigur og talsmann for, ble ansett som farer for den nasjonale ordenen, slik eliten ville ha den. Det var ikke uten grunn at folk fra *los barrios altos*, overklassen, feiret med Champagne da ” nuestro presidente” vår president ble styrtet av general Augusto Pinochet. Forsvarsjefen var med i et komplott og en plan styrt av CIA og Nord Amerika, for å stoppe Chiles sosialistiske prosjekt ledet an av flertallet som bestod av arbeidere og bønder, en allianse mellom by og land, kvinner og menn, barn og eldre som hadde trodd på politikernes løfter om å bli inkludert i deres programmer for å bedre levevilkårene til de fattige. Tilhengerne av Unidad Popular hadde trodd på demokratiets retorikk men fikk allikevel ikke leve ut denne drømmen og virkeliggjøre de lavere klassers håp og ønsker om å få et verdig liv.

Ovenfor har jeg gjort referanse til ekskluderingsperioden og inkluderingsperioden i chilensk historie. Tiden fra 1920 til 1970 blir omtalt som inkluderingsperioden i og med at statens relasjon til diverse politiske aktører i samfunnet er karakterisert av fornuft og forhandling, vel og merke med viktige unntak. Et slikt viktig unntak er blant annet ekskludering av kommunistpartiet i en venstreorientert flertallsregjering, Frente Popular, som kom til makten i 1946. Etter press fra Nord Amerika blir kommunistpartiet, grunnet deres popularitet blant arbeiderklassen og bøndene, ekskludert fra regjeringen ledet av president Gabriel Gonzales Videla gjennom det som ble kalt: *Ley de defensa permanente de la democracia*, eller *ley maldita*. Denne loven gjorde kommunistpartiet forbudt i perioden 1948 – 1958 og tusenvis av kommunister og arbeidere blir sendt til konsentrasjonsleire rundt om i Chile. (P, Gonzales,1985)

Pablo Neruda som hadde støttet valgkampanjen til Videla var en av de mange kommunistene som måtte dra i eksil og sånn sett kan denne vendingen mot kommunistene tidligere i Chiles historie betraktes som svik og passer inn i det jeg har skrevet om hvordan militærkuppet har blitt tolket.

Fra om med 1930 hvor Chile utviklet en såkalt import substitutt økonomi og statsledet utvikling ble staten involvert i forskjellige områder i sosial politikk (Pinto, 1994). Selv om det kan argumenteres at det overordnede målet til staten var å forsikre sikre forhold for kapitalakkumulasjon, førte kombinasjonen av statsledet utvikling og økende urbanisering til velferdsstatens vekst. Staten ble ikke bare involvert i å bygge boliger for de fattige urbane, men ble også involvert i andre områder som helse, utdanning og sosiale velferdsordninger. Den var ansvarlig for lovsettingen av minstelønn og minimale arbeidsvilkår. Slik deltakelse i sosialpolitikk gjorde at statsbyråkratiet ble større og at antall offentlige ansatte økte. Under styringen av *Frente Popular* i 1939 ble CORFO²², korporasjonen for støtte av utvikling, stiftet. Denne institusjonen investerte både i tekstil og stål industrien og støttet utviklingen av elektrisitet, transport og infrastruktur i kommunikasjon. Denne perioden har blitt kalt *estado de compromiso*, kompromiss staten, fordi den representerte et kompromiss mellom regjeringen, kapital og arbeid. Staten ble i voksende grad fokus for diverse krav som forskjellige klasser og interessegrupper i samfunnet satt frem i og med at den statsledede utviklingen av industri hadde bidratt til å tiltrekke seg store masser av mennesker fra rurale områder i Chile i håp om bedre muligheter.(Collins og Lear sitert i Paley 2001)

²² Corporacion de Fomento de la Produccion

Den første nasjonale spørreundersøkelsen om boligsituasjonen som ble foretatt i 1952²³ viste at boligmangelen rammet 534.771 innbyggere som tilsvarte 30,5 % av byens innbyggere. Disse innbyggerne bodde i såkalte prekære boliger og hus som var i dårlig befatning. Disse innbyggerne hadde for det meste kommet fra rurale områder og når de kom til Santiago bodde de (M, Garces, 2004)

Alle regjeringer i etterkrigstiden ble involvert i forskjellige tiltak for å fremme byggingen av boliger for fattige (Se oversikt i: Espinoza, 1984, Garces, 2002 og Richards i Fowler, 1996)

Under populist regjeringen til Carlos Ibañez Del Campo, 1952- 58, ble Corvi (Corporación de vivienda), boligstiftelsen, dannet, selv om husbyggingstiltak i praksis ikke ble utbredt.

Det var først under Jorge Alessandri sin regjering, 1958- 64, at staten iverksatte en større handlingsplan for husbygging både for middelklassen og for de fattige urbane. Under hans regjering ble det iverksatt et program som skulle gi folk indeks - lån, med støtte av finansmarkedet. Dette akselererte den private byggingen for middelklasse boliger samtidig som Corvi fikk mer tilskudd for byggingen av offentlige boliger.

Under Eduardo Frei Montalva sin regjeringstid, 1964- 1970, og det som har blitt kalt ”revolucion en libertad”, var statens uttalte målsetting å sette en stopper for eksistensen av urbane fattige. Som del av denne prosessen, utviklet regjeringen et ambisiøst boligprosjekt kjent som operacion sitio, operasjon tomt, som skulle gi folk et stykke land og tilgang til elementær infrastruktur som vann, kloakk og veier. Det viste seg derimot etter hvert at prosjektet begynte å halte i og med at mange av målene ikke ble nådd. Pobladores selv omtalte dette prosjektet som operacion tiza, operasjon kritt, som en ironisering av prosjektets suksess, kritt var alt de fikk til å starte livet på den nye tomten..

Statsstøttede boligtiltak nådde sitt klimaks under Allende tiden, 1970 -73, med byggingen av såkalte ”casas de emergencia”, ”krisehus”, som begynte i 1971 og som slo alle rekorder for husbygging for de fattige urbane. Bygging av egne boliger erstattet privat boligbygging og førte til ekstrem fiendtlighet mot regjeringen fra byggebransjen.

²³ Primer Censo Nacional de la Vivienda

Det er viktig å ha i mente at det ikke var regjeringen som på egen hånd tok for seg boligproblemene for de fattige. Først og fremst var det de urbane fattige sine krav og kamp for en verdig bolig som førte til regjeringens tiltak, tiltak som ikke greide å følge opp *pobladores* organisering mot å okkupere Santiagos grunn. Men Allende proklamerte at bolig var en rett og ikke et gode og under hans tid var det ingen tilfeller av undertrykkelse mot boligokkupasjoner som dukket opp sporadisk uten å følge makthavernes historiske intensjon, å holde rike og fattige fysisk fraskilt i storbyen.

2.5 Pobladoresbevegelsen

Pobladores blir i en Chilensk introduksjon om temaet sosiale bevegelser i Santiago fra 80 – tallet (Espinoza, 1980), definert som: ”*productor de espacio urbano*” **skaper av urbant rom**. I Chilensk kontekst vokste ”*poblador*” kategorien frem på begynnelsen av 1950 – tallet med bakgrunn i kampen for en verdig bolig og *pobladorbevegelsen*.

Ved siden av statsstøttede tiltak var det også en annen vei til egen bolig som de fattige urbane benyttet seg av, nemlig illegale jordokkupasjoner for slik å få fortgang i løsningen av deres prekære boligsituasjon i og med at de statsstøttede løsningene ofte var byråkratiske og langsomme.

En av de mest kjente jordokkupasjonene i Santiago er ”*toma de Zañartu*” i 1947 sør for *estadio nacional*, disse okkupantene skulle senere bli flyttet til la Legua i San Joaquin. En av de første jordokkupasjonene i *zona sur* var jordokkupasjonen som har blitt kalt ” *toma de La Victoria*.” Denne ble gjennomført i 1957 med bakgrunn i at en gruppe *pobladores* fra *Zanjon de La Aguada* i San Miguel hadde mistet husene sine i en brann. Andre emblematiske jordokkupasjoner er *toma de Santa Adriana* i 1961 i kommunen Lo Espejo (sør), *toma de Herminda la Victoria* i 1967 i Cerro Navia(nord vest) som satte i gang en sosial prosess og massebevegelse av okkupasjoner og Operaciones sitios som etter hvert skulle forandre Santiagos ansikt. Mellom 1969 og 1971 ble det registrert 312 jordokkupasjoner av diverse størrelse som involverte mer enn 50 tusen familier og ca. 250000 innbyggere.(2004) Disse selvorganiserte aksjonene ble et viktig virkemiddel byens fattige urbane brukte for å presse myndighetene i å løse boligproblemene sine. Disse aksjonene gikk dessuten hånd i hånd med utviklingen av allmøter og arbeidsgrupper, bygging av fellesarealer som plaza, skoler, helseklinikk og lokale kirker, være seg gjennom

jordokkupasjoner, *operacion sitio* eller tilskrivelse av en fast bolig. Dermed endret denne sosiale bevegelsen *pobladores* tilhørighet til byen, gjennom denne organiseringen ble de samfunnsborgere (*cuidadano*) med en definert plass i byen. Fortiden som uteliggere og leieboere i ranchos, conventillos og poblaciones callampas var lagt tilbake. Gjennom denne redefineringen av *pobladores* plass i byen ble Santiagos sosiale landskap endret og samtidig ble byen refundert.

Når jeg her snakker om populær erindring fra populære sektorer snakker jeg først og fremst om kommunene sør i Santiago, og spesielt fra La Granja og San Ramon og områdene sundt paradero 18 med poblacion Joao Goulart og Poblacion Yungay som referanse ved snakk om stedstilhørighet. Når det gjelder det symbolske og politiske ståstedet til mine informanter går det an å snakke om en slags venstre identitet som er felles for alle mine informanter.

Unntakstilstanden i Santiagos kommuner, i Santiagos mange *poblaciones* gjorde slik at innbyggerne her ble hardt rammet i og med at det stort sett var innbyggerne i disse populære sektorene som hadde støttet Salvador Allende i sin tid og som var et siktet mål for militærjuntaen.

Divide et Impera (splitt og hersk)

Militærregimet til Pinochet satte en definitiv stopper på den irregulære boligbyggingen som *pobladoresbevegelsen* hadde satt i gang. Under hans regjeringstid ble jordokkupasjoner og leirer tvangsflyttet og sosialt omplassert til byens fattigste områder, heriblant La Granja. Mellom 1981 og 1983 ble 1260 familier tvangsflyttet til La Bandera som førte til en økning av 20 % av innbyggerne der. Disse familiene kom fra 7 forskjellige kommuner og 13 forskjellige leire og ble plassert på områder som under Allende tiden hadde blitt tenkt til offentlige arealer og parker.(J, Paley s. 70- 71) Slik ble poblacion La bandera overfylt. Sandras livshistorie nedenfor viser til denne erfaringen. Det eksplisitte målet for tvangsforflyttingene som militærregimet utførte var å homogenisere byens områder på bakgrunn av klasse.

Et brev som ordføreren av La Granja skrev til direktøren av ”National Service for Housing illustrer dette²⁴:

The squatters` settlement Roto Chileno, located at bus stop (paradero) 21 of Santa Rosa, occupies land that is property of the national housing agency. These lands, because of their

²⁴ Brev fra 25. Juni fra Pedro Guzmán Alvarez, Alcalde, Municipalidad de la Granja, til directøren av Servicio de la Vivienda y Urbanismo

location, cannot be used for the construction of basic housing (low income housing), but rather [housing of] a much higher level, in accordance with the population that already exists in that area.

In consideration of the above, I solicit of SERVIU the delivery of the lands that are located in the poblacion La Bandera... In those mentioned lands the 400 families that comprise the current Squatter `Settlement Roto Chileno would be located.

The proposed formula would signify giving permanent housing solution to those families, and moreover, SERVIU would recuperate a land of excellent location for the construction of housing for middleclass sectors (Gjengitt av J, Paley, 2001, s.70)

Som brevet viser var meningen med tvangsflyttingen å segregere byen på bakgrunn av klasse. Myndighetene anså områdene hvor tomteokkupasjonen lå som for dyrebar for å huse fattige.

I konteksten av en liberal markedsøkonomi og eksport som strategi for vekst, forsterket de statsledede tvangsforflyttingene den romslige fordelingen basert på sosioøkonomiske forskjeller, med et moderne sentrum og fattiggjorte periferier. Dette er et historisk trekk ved Santiago som jeg har gjort rede for i delen om Santiago by, og viser hvordan fattige blir ansett som et *forurensende* element. Sandras livshistorie nedenfor forteller om hvordan tvangsforflyttingene forsterket sosiale problemer i La Bandera og Huevito sin livshistorie er også et eksempel på slik tvangsflytting. De romslige modifikasjonene ble gjennomført med bakgrunn i en kommunal reform som ble gjennomført i 1982. Fra 1979 – 1985 ble 35 tusen familier tvangsflyttet og flyttet fra sentrum til periferien.(2000 M, Ramos et. al)

I tillegg til den sosiale homogeniseringen av kommunene førte forflyttingen av fattigfolk til periferiene til en ekspansjon av by grensene. Tomtene i periferien var jordbruksområder med høy avkastning og rike på organisk materie.²⁵ Disse tomtene ble etter hvert urbanisert og tapene på slike jordbruksområder med høy avkastning mellom 1980- 85 steg til 95.5% (s. 39, L, Moya et al,2005) Dette førte til store tap av ressurser for kommunene og deres evne til å dekke egne behov som førte til fattiggjøring. Som direkte konsekvens av dette har det vokst opp informelle og ulovlige økonomier i poblaciones for å dekke basale behov.

²⁵ Suelos de tipo 1 y 2

2.6 Pobladores og marginalitet

Marginalitetsbegrepet var under Jorge Allesandri preget av et optimistisk syn og som en nødvendig del av utviklingen til moderne samfunn. Marginalitet var som sådan en nødvendig transisjonsfase for folk som migrerte fra landet til byene i søk av arbeid. Etter hvert snakket man om ”flytende masser” eller ”masas desarraigadas”, rotløse masser, og da mistet ordet sin opprinnelige optimisme (E, Jelin, 2004, s.197- 201)

Et mer kritisk syn på marginalitet er begrepet *industriell reservearmee* eller begrepet *overflødig arbeidskraft* (K, Marx i op cit,) som ser på marginalitet som en nødvendig del av kapitalismen for å holde lave lønninger og slik benytte seg av billig arbeidskraft. Marginalitet kan også ses på som eksklusjon. En av kjennetegenene til pobladores og pobladoressektoren er at flesteparten bor i fattige kår, frarøvet retten på tilbud og goder som samfunnet definerer som nødvendige for å leve et verdig liv. Denne sosiale sektoren er som konsekvens, preget av knapphet og berøvelse.

Fattigdommen innebærer et liv basert på subsistens. Daglig må pobladores streve med å skaffe nok penger til å overleve. Som konsekvens av manglende statlige tilbud fører dette til at *pobladores* må utvikle diverse kollektive overlevesstrategier for å dekke subsistensbehov.

Under diktaturet så man diverse eksempler på slike kollektive overlevesstrategier (se L, Razeto i Aman og Parker) som *ollas comunes*²⁶, *comedores infantiles*²⁷, jobbeverksted etc. Disse var gjensidige hjelpeaksjoner som skapte felles identitet basert på på felles boplass. Dette (sam)arbeidet forutsetter at man gjenkjenner seg med den andre, dvs. at man ser i den andres behov de samme problemene som i sin egen situasjon. Dette samarbeidet innebærer resiprositet og horisontale relasjoner basert på direkte kontakt, ansikt til ansikt. Dette fører igjen til at man utvikler organisasjoner som er mer forbundet til sosioøkonomiske godtgjørelser.

Som jeg har vist ovenfor²⁸ organiserte pobladores seg på kollektivt vis i kravet om en verdig bolig. Under diktaturet krevde pobladores, gjennom sine populærorganisasjoner, retten til å organisere seg, retten til å forsvare sine elementære menneskerettigheter, retten til å protestere for bedre levekår og at volden og undertrykkelsen som de ble utsatt for av militære skulle opphøre. De voldelige masseprotestene som utspilte seg i Santiago og hele Chile i 1983 og 1986 er også et

²⁶ Fellesgryte

²⁷ Spisestuer for barn

eksempel på slike kollektive aksjoner, som kan anses som "et svar" på de diverse frarøvelsene de fattige var utsatt for av militærdiktaturet (J, Weinstein, 1990, s.93) Alle aksjonene retter seg mot å fremme *pobladores* sektoren fra den marginale posisjonen de befinner seg i, være seg avstanden fra sentrum, være seg deres utelukkning fra arbeidmarkedet eller for å bli hørt av myndighetene.

Populær identitet er på denne måten en kollektiv identitet som konstruerer seg med utgangspunkt i felles kollektive erfaringer som ikke er regulert av offentlige instanser. Populær identitet er dessuten definert som en aktiv avvisning til de dominerende klasser\ eliten og deres verdier. Det som aller mest kjennetegner populær identitet, marginal identitet, *pobladores* identitet, er umuligheten av å ta del i det dominante samfunnet eller mangel på håp for å nå modellene som samfunnet har lagt.

I dag utjør de de fattige 40 % av den chilenske befolkningen (M, Ramos, 200)

2. 7 Feltarbeid:

Jeg gjorde feltarbeid i Santiago by i perioden oktober 2002- mai 2003. Jeg hadde allerede god kjennskap til chilensk kultur og god oversikt over Santiagos mange forsteder allerede før feltarbeidets utførelse (meningshorisont.) Men jeg hadde bare overfladisk kjennskap til livet i marginale *poblaciones*, det er jo ikke det samme å være på besøk der som å bo og selv komme fra en slik forstad. Jeg bodde ikke selv i bydelen hvor jeg foretok feltarbeidet. Jeg synes det hadde blitt veldig unaturlig å bo i denne bydelen i og med at jeg ikke hadde noe tidligere forhold til den. Dessuten følte jeg at det ikke var nødvendig å bo i lag med *de innfødte* for å forstå dem. Jeg er jo tross alt, chilener. Gitt min oppveks i Norge har jeg derimot et helt annet sosioøkonomisk utgangspunkt enn de fleste som bor i *poblaciones* og gitt dette faktum synes jeg at det hadde vært mot sin hensikt å bo i en *poblacion*, i og med mitt utgangspunkt, at jeg ikke ville bruke dem for min forskning. Min deltakelse i organisasjonen bør anses som et forsøk på å gjenfinne et forestilt fellesskap basert på venstreorientert ideer. Dette kan selvfølgelig begrense den direkte observasjonen av gruppen som oppgaven behandler. Men på grunn av det jeg har kalt organisasjonens "virtuelle eksistens" ble deltakende observasjon vanskelig å gjennomføre. Folk jobbet lange dager og kom ikke hjem fra jobb før kl 2000- 2100 om kvelden om bord i stappfulle *micros* hvor man av og til måtte henge ut døra.

²⁸ Se del om *pobladores* bevegelsen

Da medlemmene kom på møtet var de ofte slitne. I stedet for å dra hjem til familiene sine brukte de sin fritid på denne organisasjonen, som på grunn av jobb var svært begrenset. Dette kan si mye om deres venstreorienterte identitet. For medlemmene av denne gruppen var det meningsfullt å snakke om diverse temaer relatert til menneskerettigheter og som hovedsakelig gikk ut på å endre den sosiale virkeligheten. Hvordan skulle de som sosiale aktører forandre virkeligheten og det kapitalistiske systemet som rammer *pobladores*? Hvordan skulle de som sosiale aktører bevisstgjøre naboene om temaer relatert til menneskerettigheter? Hva kan vi gjøre for å få ungdommen ut av narkotikamisbruk? Hvordan kan vi hjelpe til i vårt lokalsamfunn for å fremme kulturelle aktiviteter som gir naboene et fritidstilbud? Hvilken politisk profil skal vi ha ovenfor naboene, hvordan skal vi nå dem med våre ideer for forandring? Disse var vanlige spørsmål og hver og en hadde forskjellige ideer og forslag og møtene i organisasjonen var preget av diskusjoner vedrørende hvordan de som gruppe kunne nå frem til naboene med sine aktiviteter.

Jeg deltok vanligvis på møtene som ble organisert 2 ganger i uka sent på kvelden etter arbeidstid, ca kl. 2100 hver tirsdag og torsdag. Mest av alt så jeg på disse møtene som et rom for sosialt samvær og det var tydelig at medlemmene hadde et følelsesmessig felleskap med hverandre. Møtene var preget av livlige diskusjoner om politikk og av og til kom tydelige ideologiske forskjeller frem som til og med førte til splid mellom flere av medlemmene, men de holdt sammen allikevel. Om helgene var jeg deltakende observatør ved de diverse aktivitetene som ble gjennomført i samme sektor. Både på grunn tidsbegrensning og dessuten oppgavens uttalte målsetting, å vise *pobladores sosiale representasjoner av diktatur og demokrati*, har jeg hovedsakelig basert oppgaven på intervjuer og livshistorier.

Kapittel 3 Presentasjon av aktørene

Innledningsvis beskrev jeg i korte drag den politiske konteksten som dannet bakgrunnen for fremveksten av menneskerettighetsorganisasjonen Kamarikun, i kommunen La Granja, arrestasjonen av Augusto Pinochet i London i 1998. Denne arrestasjonen frembrakte en plutselig revitalisering av det sosiale minnet i en nasjonal - politisk kontekst som jeg har omtalt som *La transicion*, preget av statens bevisste glemsels politikk av Chiles nære fortid. I intervjuene med mine etnografiske veiledere peker alle på denne historiske hendelsen, altså arrestasjonen av Pinochet i London, som utløser for deres gjenorganisering.

Den 10. desember 1998, FN sin menneskerettighetsdag, holdt medlemmene sitt første møte hjemme hos Ana Gonzales, et medlem av organisasjonen ”*Agrupacion de familiares de los detenidos desaparecidos*. Rundt i hele landet og verden over hvor det bodde chilenske flyktninger dukket minnene om diktaturet opp igjen, skulle Pinochet, selve hovedmannen bak militærkuppet og det 17 lange diktaturet i Chile endelig få sin velfortjente straff?

3.1 Litt om organisasjonen Kamarikun²⁹:

Innledningsvis nevnte jeg at Kamarikun var en lokalt basert organisasjon som jobbet med å fremme kunnskap om menneskerettigheter lokalt. Jeg ble presentert for organisasjonen gjennom moren til en kjenning her i Norge, Vicky. Vicky jobbet selv ved en ikke statlig menneskerettighetsorganisasjon, ODEP, i Santiago sentrum. Hun kjente til en organisasjon som nettopp hadde startet sitt arbeid i en marginal bydel i et nytt lokale. Slik kom jeg i kontakt med Pablo som på den tiden også var aktiv i en Organisasjon som jobbet i La Coordinadora de Los Presos Politico. Pablos engasjement i denne organisasjonen hadde bakgrunn i at han selv hadde vært politisk fange.

Pablo inviterte meg til en Peña³⁰ som de skulle organisere for å samle inn penger til driften av Kamarikun. Etter ca. 1 og en time med buss fra byens sentrum sørover langs Santa Rosa kom jeg frem til Avenida Central eller Padre Esteban Gumucio. Derifra måtte jeg gå noen kvartaler innover mot *oriente*. Utenfor hadde de hengt opp en lienzo, lerret, hvor det stod: *El neoliberalismo viola todos los derechos humanos*, hvor det var samlet noen mennesker. Inne

²⁹ Kamarikun betyr allmøte på mapudungun. Se bilder i apendiks.

³⁰ Peña En venesamlig hvor det blant annet spilles populærmusikk.

solgte de *vino navegado, completos, empanadas* og øl. Etter hvert ble det vist dokumentarfilmer om menneskerettigheter og om FPMR og siden var det en presentasjon av noen poeter som resiterte revolusjonære dikt. Etter denne innledningen hvor det ble holdt hilsninger og hvor det ble takket for oppmøtet ble det innledet til dans og dessuten allsang i et eget rom. Utenfor var det grilling og mye plass til å snakke. I og med at *La Peña* varte til sent på kvelden ble jeg nødt til å bli der til neste dag i og med at offentlig transport stoppet opp etter kl. 23. Dessuten var det mange som advarte meg for å gå ute sendt i og med at det ble betraktet som farlig selv for menneskene som var derifra. I gatene kunne man bli overfalt av folk som var hekta på *pasta base* og som ikke gjorde skiller på folk i og med at de trengte penger til å kjøpe stoff. Alle som dro hjem til et sted i nærheten ble holdt med følge. Jeg ble presentert som barn av eksilchilenere og som antropologi- student som skulle følge organisasjonen.

Kamarikun fungerte som en *territorielt basert organisasjon* i en marginal bydel (Oxhorn, P, 1995). Medlemmene av denne organisasjonen bestod av naboer og kjente innenfor et avgrenset geografisk område. Kjentegnet ved populære organisasjoner er at de operer innenfor et gitt territorium og ved at de prøver å fremme tiltak som er til gagn for naboene innenfor dette territoriet.

Innbyggerne i *poblacion Joao Goulart* har minimale statlige tiltak tilgjengelig og basale rettigheter som tilgang til helse og utdanning var ofte en mangelvare. Gitt denne utsatte situasjonen var misjonen til organisasjonen å bedre dette tilbudet ved blant annet å tilby datakurs, trommekurs, gitarkurs, teaterkurs og slik sett forbedre livskvaliteten til naboene *innenfor la poblacion* som flesteparten av medlemmene tilhørte.

3.2 Intervjuene: I det som følger vil jeg gi et oversatt sammendrag av noen av intervjuene jeg gjennomførte. Jeg har valgt å la aktørene selv komme til orde. Gitt min vektlegging av begrepet etnografiske veiledere og *Intellectual colleagues* falt det meg at aktørene selv måtte få stor plass i denne oppgaven, slik at deres definisjon av virkeligheten skulle bli hørt. På grunn av plassmangel har jeg allikevel utelatt flere av intervjuene³¹ og dessuten er det jeg som har abstrahert og plukket ut poeng som jeg mener har å gjøre med deres sosiale representasjoner om diktatur og demokrati. Etter intervjuene vil jeg forklare aspekter og meningskategorier som kommer frem av teksten og sette de i historisk kontekst

Chico Victor:

Victor er arbeidsledig, tidligere pasta base misbruker og fremdeles hektet på alkohol. I gruppen blir han ansett som uansvarlig på bakgrunn av at han skylder penger til felleskassa, han også føler at han blir diskriminert. Ellers er Victor enslig og uten barn og bor hjemme sammen med sin mor. Victor er regnskapsfører fra videregående skole, et studium som ikke eksisterer i dag. Faktumet av at han er arbeidsledig påvirker ham i sterk grad, men grunnet hans alder er det vanskelig å bli tatt opp i arbeidsmarkedet.

Minner fra 11. september

Jeg ble født 25. desember 1958. Når militærkuppet inntraff gikk jeg i 8. klasse og var mellom 13 og 14 år. Før så var livet roligere, selv om jeg husker at det for eksempel eksisterte matrasjonering, men man kunne få tak i det meste på svarte markedet.

*Etter militærkuppet var situasjonen som vi gjennomgikk preget av **redsel**, fordi de implanterte **unntakstilstand**, først kl. 5 om kvelden siden kl. 9 om kvelden, hver dag. Jeg husker spesielt godt kvelden på militærkuppet fordi en nabo av meg tok med en annen nabo som var på flukt og jeg visste hva som var i ferd med å skje, jeg var kjempe redd, jeg hadde frykt, fordi de lette etter fyren som senere dro i eksil.*

*Det de kommentert til meg er at man plutselig kom over døde kroppene som lå slengt i gatene, så kom det en lastebil som hev kroppene i akkurat som det skulle vært **søppel**, som en søppelsekk ble kroppene slengt, på veien plukket de opp de døde. Jeg så aldri noe sånt, jeg var liten og fikk ikke lov til å gå ut. Det eneste jeg opplevde var at de begynte å skyte mot oss en dag, og jeg hørte kula sssh, de skjøt ikke opp i luften, men de skjøt mot oss, midt på lyse dagen. Trusler. I tillegg kom de og ransaket huset som lå på hjørnet, det må ha vært rundt oktober i 1973. De ødela hele huset og familien måtte flytte. De dro opp tregulvet, raserte vegger og rev ned alt i det de trodde at det lå gjemt våpen under. De stjal sikkert med seg ting også.*

³¹ Yuri, Pablo, Tecu, Joven canotaje og Esther

*Hjemme oss meg skjedde det aldri noe sånt, familien min var ikke involvert i noen ting, det var bare jeg som var litt rebell. De bare gjennomgikk huset, i forbindelse med **operacion rastrillo**.³² De tok med seg alle mennene over 15 år som ble tatt med til Parque Brasil.*

De har fortalt meg at når kvinnene var igjen med barna ransaket de husene?

*Hjemme hos meg skjedde det ikke noe sånt ellers ville jeg visst om det, men som sagt var vi heller ikke så involvert. Men med årene ble jeg mer involvert og ble mer bevisst om det som skjedde. Den 10. september skulle jeg dra og registrere meg sammen med en kamerat i kommunist ungdommen, **las juventudes comunistas**, men jeg rakk akkurat ikke å skrive meg inn. Dette preget meg og dessuten episoden og frykten jeg følte når min nabos venn som var på flukt søkte skjul hjemme hos meg. Etter hvert begynte jeg å delta på et sted hvor det var mulig å delta: Kapellet. Først ble jeg konfirmert og så ble jeg medlem av en gruppe som het Lincoyan som var veldig kjent under de årene, hvor det hovedsakelig var en teatergruppe men også andre verksted. Dette var i Parroquia San Pedro y San Pablo. Kapellet hadde gitt oss dette rommet, **espacio**, hvor ungdommene selv styrte innholdet. Presten Esteban Gumucio³³ var kapellmester og han spilte en viktig rolle i forbindelsen med løslatelsen av folk som var blitt arrestert og fikk selv føle på kroppen bruddene på menneskers rett, han satt blant annet 3 dager i arrest i en politistasjon. Han visste om at det var folk som ble ettersøkt og forfulgt, truet og fengslet og var en offentlig talsmann mot slike brudd på menneskers rettigheter.*

Jeg ble ikke arrestert på denne tiden(refererer til de første årene etter kuppet i 1973). Jeg ble først arrestert i tiden rundt massedemonstrasjonene i årene 83 og 85. Jeg ble arrestert i 1985 og satt inne som politisk fange.

Jeg ble arrestert i forbindelse med en agitasjonskampanje mot en krigsrett hvor 3 miristas, Marchant, Aravena og ... ble anklaget for mordet på Carol Urzúa.³⁴ Det var en kampanje som hadde blitt satt i gang av Cojuco, Coordinacion Juvenil Comunal, en paraplyorganisasjon for 3

³² Operacion rastrillo (operasjon rake) var en militær operasjon som ble brukt for å fange mistenkte, hvor de stengte alle gater i et kvartal slik at ingen slapp unna.

³³ Presten Esteban Gumucio var tilknyttet Vicaria de la Solidaridad og forkjemper for menneskerettighetene under diktaturet.

³⁴ General major i det chilenske forsvaret drept 29. august 1983 av Movimiento de Izquierda Revolucionaria. I etterkant av dette drapet ble jakten på medlemmer av Mir trappet opp i det som av militære ble kalt "operacion punto 30" som var hevnpresalier mot MIR og i denne anledningen ble flere medlemmer av denne organisasjonen henrettet i såkalte enfrentamientos falsos", "falske skuddvekslinger".

*kommuner, La Pintana, San Ramón og La Granja. Vi koordinerte flere ungdomsgrupper fra diverse sektorer, være seg fra Democaracia Cristiana, Izquierda Cristiana, Mapu, Partido Comunista, Partido Socialista. Gjennom en sosial organisasjon foreslo vi diverse aktiviteter i forhold til det som skjedde på nasjonalt plan. Et slags nettverk. Vi holdt møtene våres på dekanat Pablo Laurin. Kirken åpnet denne plassen for at vi kunne samles (i en tid hvor dette var forbudt), her kom blant annet okkupasjonen Raúl Silva Henríquez³⁵ til, samt flere andre aksjoner. Før var det aktiviteter der hver eneste dag, i dag er det et tilholdssted for gjenferd og andre gamle historier, det er forlatt. I tiden rundt de nasjonale protestene deltok jeg der i en menneskerettighets- organisasjon som het Los Parrales, som fungerte på dekanatet ved Santa Rosa (ved paradero 18). Etter møtene ble man noen ganger nødt til å bli igjen der på grunn av **portforbudet**, derfor ble dekanatet på en måte mitt andre hjem. Kanskje er det derfor de kaller meg tata (bestefar) fordi jeg er den eldste, jeg har alltid fortsatt (kampen), flere ”se **han ido pa la casa**”³⁶ har trukket seg tilbake, men jeg har alltid fortsatt å arbeide i sosiale organisasjoner.*

Jeg begynte å delta i Lincoyan, jeg deltok i koret, i gruppen ”Camino”, som også tilhørte kapellet. Så skiftet jeg til Los Parrales hvor vi startet en teatergruppe, fordi jeg kjedet meg litt ved San Pedro og San Pablo. Så deltok jeg i gruppen Gerpu, som var en gruppe som ga lekse støtte til barn ansett i faresonen. Så etablerte vi gruppen OJUP, ”Organisasjonen mot systemet” eller noe sånt noe, hvor vi samlet oss rundt menneskerettigheter. Etter menneskerettighetene var jeg en stund veldig nedfor og jeg deltok ikke i noen ting, jeg snakker om årene rundt 95, 96, 97. Jeg var delvis frustrert på grunn av situasjonen som jeg befant meg i. Fordi jeg så at menneskene begynte å konformere seg og de så seg ikke lenger tilbake. Da ble det tydelig hvem som virkelig kjempet, som kjempet for å endre systemet og hvem som ville bytte ut Pinochet, hvem som ble silt ut.

Forklaring om arrestasjonen i 1985

I forbindelse med at vi skulle gjøre en kampanje mot krigsretten som hadde blitt stelt i stand mot de 3 medlemmene av Mir hadde vi installert et bordtennisbord som skulle fungere som en avledning for det vi egentlig skulle gjøre. Vi skulle henge opp plakater mot krigsretten (marcial

³⁵ La toma de Raul Silva Henríquez var en jordokkupasjon som ble gjennomført med støtte av den katolske kirken midt under diktaturet, som senere ble oppløst av militæret.

³⁶ Et uttrykk som brukes for å omtale menneskene som har sluttet å delta i politiske og sosiale organisasjoner, spesielt etter overgangen til demokratiet.

court) og **hacer rayados**, spraye slagord på murer. Jeg vet ikke om noen hadde infiltrert seg eller at det skjedde tilfeldigvis, men akkurat da jeg hadde alt propagandamaterialet med meg kom det en fyr bort til meg og spurte meg om legitimasjon. Jeg svarte vis meg ditt først, men etter hvert kom det en annen i sivil som sier: hvis meg legitimasjon i det han setter en pistol til tinningen min. De tok heldigvis med bare meg og ikke mine to kamerater som jeg var sammen med. De tok på meg håndjern og tok meg med inn i en bil og i bilen var det også noen andre som de tok med og etter hvert som vi kjørte begynte de å slå meg med klubber og å sparke meg.

Jeg kjente ingen smerte men tenkte bare på hvordan jeg skulle komme meg ut av det hele. De kjørte meg til 27. kommissariat i La Bandera som lå ved Vickuña Mackenna. Der ble jeg forhørt mellom 4 og 5 ganger og de fikk meg til å spise flygesedlene, hvis jeg ikke spiste ble jeg slått 3 eller 5 ganger. Under forhørene ville de at jeg skulle oppgi navnene på hvem andre som hadde vært med, men jeg sa ingenting. I alt dette så glemte jeg å fortelle at jeg satt inne under jordskjelvet i 1985, politisk fange under jordskjelvet! Å du skulle sett bakken bevege seg!

Til sammen satt jeg inne i 40 dager. Heldigvis ble jeg bare anklaget for løpesedlene og det de kalte for ” **skriftlig angrep på de væpnede styrker**”, resten nektet jeg på, egentlig skulle dommen vært på 1 og et halvt år.

På spørsmål vedrørende om han ble torturert eller fikk dårlig behandling mens han satt inne svarer han bare: *ja, mens jeg var i arrest på politistasjonen og da jeg kom ut leverte jeg en anmeldelse mot **los pacos** ved **Instituto medico legal**.*

Av private hensyn spurte jeg ikke direkte om hvordan han hadde blitt mishandlet men etter alt og dømme ble han sikkert kraftig mørbanket og fysisk misbehandlet, i tillegg til psykologisk trakassering, uten at det ble tatt i bruk diverse tekniske instrumenter.

Jeg ble også arrestert utallige ganger både før og etter arrestasjonen i 1985, men da slapp jeg ut med en gang etterpå og det var gjerne i forbindelse med de nasjonale protestene i 1983 og 1985.

Ved spørsmål om han tilhørte en spesiell organisasjon svarer han:

*Vet du hva, på den tiden så var man ikke så opphengt i om en person jobbet med el **Frente, Mir** eller **Pc**. Alle jobbet for det samme og det eksisterte en slags ”**mistica**”, mystikk, fordi vi hadde en felles fiende og hver og en gjorde det de måtte gjøre. Under diktaturet jobbet jeg stort sett med*

menneskerettigheter, for eksempel med å gjemme vekk folk, å levere ”**recurso de amparo**”³⁷, skaffe frem en advokat eller lege under protestene. Det var en viktig oppgave for meg og jeg skjøt aldri en kule, ikke det at det ikke var mitt personlige valg, det vil si, hvis jeg hadde vært i lag med andre folk kanskje jeg hadde tatt den stillingen (væpnet). Men jeg var medlem av Izquierda Cristiana og i kirken hvor jeg deltok hadde de en annen mentalitet som gikk mer på å tjene andre, og jeg holdt meg i den linjen.

Los Allanamientos. Det var både ”**allanamientos masivos**” og ”**allanamientos selectivos**” der hvor jeg bodde. (Bor i poblacion Joao Goulart på grensen til poblacion Yungay.) Jeg husker for eksempel den som skjedde rett der hvor jeg bodde, hvor de ødela hele huset foran øynene på alle naboene, den var selektiv og mange andre husransaker som ble foretatt i poblacion Yungay. Hvis den var selektiv visste man ikke hvor de ble tatt med. Jeg husker for eksempel en ”**compañero**” som bodde i nærheten av huset mitt som ble husransaket mens alle naboene så på og som vi prøvde å få løs sammen med presten, i tiden da jeg jobbet med menneskerettigheter, men uten hell. De tok ham med, ikke vet jeg hvor. Etterpå ble han sluppet løs og en stund forsvant han igjen og siden ble han funnet død, på en annen plass. De fant han på et sted i nærheten av la poblacion og siden slang de ham oppi og dumpet ham på en annen plass.

Fantes det noen spesielle steder innenfor la poblacion som ble brukt for å torturere eller holde igjen personer?

Arrestasjonen og tortur av personer foregikk for det meste på kommissariatene. Ellers fantes Parque Brazil, hvor alle menn over 15 år ble ført etter massive husransaker, **allanamiento masivo**. Jeg også ble tatt med dit en gang, tidlig en morgen: ”alle ut, til parken.” Det må ha vært ved 1980 og protestene eksisterte ikke enda, nei jeg var med i den menneskerettighetsgruppen ved Santa Rosa. Jo, det var etter 1980, 83 ... datoene forveksler seg av og til skjønner du, fordi det skjedde så mange ting³⁸

Los allanamientos fortsatte til rundt 1987. Etterpå ble de mer selektive, fordi folk begynte å dra ut i gatene (henviser til protestene) og da tok de med seg lederne. Helt til de siste protestene fortsatte de, jeg husker ikke nøyaktig, men i etterkant av de massive protestene hvor alle dro ut i gatene...

³⁷ Habeas Corpus petition, ved hjelp av Vicaria de la Solidaridad ble personene meldt savnet i rettsvesenet.

Om Kamarikun:

*Jeg ble med i Kamarikun etter å ha blitt invitert flere ganger av Eli. Jeg valgte å bli med etter hun hadde spurt meg 3, 4 ganger, i og med at jeg var veldig desillusjonert den gangen, ” **no estaba ni alli.**”³⁹ Slik jeg ser det oppstod Kamarikun som en konsekvens av arrestasjonen av Pinochet i London og ble først og fremst opprettet for å kreve rettferdighet (**justicia**) av bruddene begått på menneskerettigheter under diktaturet. Ellers gjennomførte vi blant annet aksjoner mot ”**La Escuela de las Americas**”⁴⁰ nede i sentrum hvor vi maskerte oss med ku klux klan masker og hvor enn vi dro tok vi med oss vår berømte **lienzo** hvor det stod: **El neoliberalismo viola a todos los derechos humanos**, neoliberalismen bryter alle menneskerettighetene. Ellers hadde vi datakursene og også et dokumentasjonssenter hvor hi hadde all slags materiale om brudd på menneskerettigheter som hvem som helst kunne komme og låne.*

*Jeg kjente stort sett de fleste av de som var med i organisasjonen fra kampen mot diktaturet fordi flere av de var fra denne sektoren rundt paradero 18 ved Santa Rosa. Ellers var det noen fra San Ramon, Puente Alto, andre fra La Bandera og fra Malaquias Concha som jeg ble kjent med der. Selv om organisasjonen formelt sett er gått i oppløsning så tror jeg den fremdeles lever. De fra San ramon startet en kulturell gruppe som heter Artefactos, andre startet en lokal radio La Verdad, andre fortsatte i La mezcla som holder til i Joao Goulart og jeg startet en kulturell organisasjon som heter Padre Esteban Gumucio i ”La Yungay” og fikset blant annet **personalidad juridica**. De fleste som er med i organisasjoner hvor jeg har deltatt er en konsekvens av diktaturet. Tanken er at alene får man ikke gjort noen ting, men med andre likesinnede kan man gjøre ting.*

*Etter la Transicion virket det som el ”**movimiento popular**” forfalt helt. Men nå virker det som om den er i ferd med å bygge seg opp, organisasjonene jeg nevnte ovenfor er blant annet et tegn på det og dessuten har også ”**Juntas de vecinos**” begynt å fungere igjen, selv om de får støtte fra ”**la municipalidad**”⁴¹ ”*

³⁸ Et eksempel på det jeg har kalt fragmentert hukommelse i innledningen.

³⁹ ”No estoy ni alli” er et uttrykk som betyr at man ikke er det minste interessert i noe og var et vanlig uttrykk blant ungdom om politikken etter overgangen til demokratiet.

⁴⁰ The School of the Americas” er en militær skole i Panama drevet av USA hvor flere av Latin Amerikanske offiserer ble trent opp i ”counter insurgency” metoder og hvor undervisningsplanen inneholdt både praktiske og teoretiske kurs i tortur. (Fisher 1993: 10)

⁴¹ Bydelsadministrasjonen.

De fleste sosiale og kulturelle organisasjonene er skeptiske med å samarbeide med "la municipalidad" fordi de ikke vil bli styrt eller dirigert i hvordan de skal gjøre jobben sin.

Konsekvensene av diktaturet.

Muligvis er jeg en traumatisert person. Jeg har brukt hele mitt liv på å kjempe som Quelentaro⁴² sier og ofte har jeg satt til side personen min, jeg vet ikke om du har lagt merke til det. Jeg føler meg frustrert på det personlige planet, kanskje ikke sosialt sett, men jeg har vært egoistisk med meg selv. Når det gjelder arbeid... hvem skal gi arbeid til en som befinner seg som meg?⁴³

Det eneste jeg har lyst til å gjøre nå som pengene fra Comisión Valech⁴⁴ kommer er å fortsette studiene mine. Jeg har lyst å bli "contador auditor" fra universitetet. Jeg deklarerer meg ovenfor Valech kommisjonen og jeg fortalte bare det som skjedde og det psykologiske selvfølgelig.

*Jeg husker fra diktaturtiden en compañero som var kommunist som var forfulgt av undertrykkelsen for holdningen han hadde og som i tillegg hadde økonomiske problemer. De fant et hus til ham hvor han kunne bo trygt og rolig med hele familien sin, men en dag forsvant ham fordi han ikke orket å være innesperret. Han dro til La Yungay og neste dag fikk vi vite at han hadde dødd på grunn av en nervefeil som førte at han fikk pusteproblemer og siden døde. Nervesystemet sviktet han. **De drepte han ikke fysisk, men psykologisk drepte de ham.***

*Jeg husker også at det ble drept en paco⁴⁵ i nærheten av huset mitt og hvorfor han ble drept? Jeg kjenner han som drepte ham og jeg vet at han ikke er ved sine fulle fem, at han ble skutt i hodet av en snut, **lo dejo marcando kill**, de fikk han til å ville drepe. Han ble skutt i hodet ved en demonstrasjon ved **el pedagogico**⁴⁶ av en snut. I dag ble han besatt med uniformen, med uniformen. Han hater los pacos, kill.*

Jeg også hater uniformen, los pacos, fordi jeg så og opplevde så mye dritt.

⁴² Chilensk folkesanger.

⁴³ Indirekte referer ham til sitt forbruk av alkohol og dessuten hans tidligere avhengighet av pasta base(crack).

⁴⁴ Comision Valech ble opprettet under Ricardo Lagos sin regjeringperiode i forbindelse med kartleggingen av offer for tortur under militærdiktaturet og førte til rapporten om tortur "Sin ayer no hay mañana utgitt i forbindelse med 30 års markeringen til militærkuppet 2003.

⁴⁵ Populært for carabinieri; politi.

⁴⁶ Pedagogisk fakultet.

Det finnes mange andre historier som jeg kunne fortalt deg. For eksempel om en ungdom som ble drept her av **los pacos**, men på grunn av at familien bare vil glemme det hele har vi ikke fått gjort noen markering for å minne ham. Her borte i krysset Santa Rosa og Sebastopol gjorde Kamarikun mye for å gjenreise minnet om Recabarren familien og for å støtte bestemoren Ana Gonzales.⁴⁷ Vi reiste en minnestøtte der hvor de forsvant. De forsvant både mannen hennes, sønnen hennes og kona til sønnen som var gravid og som alle tilhørte kommunistpartiet.

Vi i Kamarikun reiste også en minnestøtte ved "liceo 13" mellom paradero 18 og 19 hvor de drepte en **compañero**, militære drepte ham. Da jeg kom til åstedet var han fremdeles levende, militære bare stod og så på selv om de hadde biler tilgjengelig. Han blødde i hjel og døde. De lot han ligge som **søppel**. De kunne ikke redde ham i og med at hans vitnesbyrd kunne bli brukt mot dem.

Et annen tilfelle skjedde ved paradero 18 ved Santa Rosa, ved siden av lokalene som ligger der. Vi protesterte og plutselig ble det avfyrt skudd mot oss som drepte kona til en militær og skadet en **compañero**. Han forble med den holdningen "**psicologicamente cagao**", mentalt ødelagt, fordi etter hvert med tiden tok han selvmord og han hoppet fra en bro. Alle disse personene ble traumatisert, **quedaron marcando ocupado**.

Jeg tror at folk i dag er redde for å organisere seg fordi de frykter at undertrykkelsen slik den kom i 1973 og fordi de så hvordan **las fuerzas represivas** handlet i mot dem og dessuten fordi Pinochet sa: Ikke delta i politikk. Og det begrepet tror jeg folk flest har fremdeles. Under diktaturet kunne man ikke snakke om politikk fordi da ble man... med en gang.

Jeg husker også at under diktaturet så ble det spredt falske rykter om at folk fra en annen poblacion, for eksempel fra San Gregorio⁴⁸, skulle komme for å plyndre og å stjele. Det gjorde de for å spre frykt, for å skremme folk. Og folk trodde på det og det ble organisert motstand. Folk forble våkne hele natta og ventet på at de skulle komme. Folk var livredde.

Da jeg deltok i protestene var det ingen hjemme som visste om at jeg var aktiv i motstandsbevegelsen, det var en del av "**orden de compartimentacion**".⁴⁹ Når jeg ble arrestert

⁴⁷ Ana Gonzales er en av de eldste medlemmene av organisasjonen Agrupacion de los detenidos desaparecidos"

⁴⁸ Beryktet poblacion i La Granja og i Santiago for sitt tilhold av kriminelle og tyver.

⁴⁹ Et sikkerhetstiltak som går på at ingen utenforstående den politiske organisasjonen skal vite om din deltakelse i en politisk organisasjon, den ene delen skal ikke vite hva den andre er med i.

førte det til at min bror som var militær vendte ryggen til meg og reiste hjemme ifra. Ellers opplevde jeg også at noen **lanzas**⁵⁰ var ute etter meg for å slå meg, men det taklet jeg uten større problem.

Av og til føler jeg meg diskriminert og jeg vet ikke om det har med måten jeg tenker på, måten jeg handler på, hvordan jeg kler meg eller det lange håret mitt. Det er noe jeg føler på det personlige planet. Kanskje har det med mitt forbruk å gjøre. Men imellom **compañeros** burde vi jo ikke diskriminere hverandre.

Om Joao Goulart og kommunen la Granja.

I 1984 ble kommunen La Granja delt i 3 og ble til San Ramon, La Pintana og La Granja. Logikken var at slik skulle de styre bedre. Kommunen San Miguel ble også delt opp i 3 og ble til San Joaquin, Pedro Aguirre Cerda og San Miguel. Kommunen La Cisterna delte seg til Lo Espejo, El Bosque og La Cisterna.

Opprinnelsen til Joao Goulart var ikke via jordokkupasjon. Det var mennesker som sparte opp penger og kjøpte hus, rundt 1960, 61, 62. Det var under Alessandri tiden, moren min sier: ”takket være Allesandri har vi dette huset, selv om jeg ikke stemte på ham.” Husene ble kjøpt individuelt gjennom private lån gjennom Corvi⁵¹. Et hus med ”alcantarillado y agua potable”, rør og vann.

Joao Goulart⁵² betalte strøm og vann i et visst antall år. Etter hvert skjedde det samme med La Poblacion Joao Goulart som med kommunen, siden den var så stor ble den delt opp i 3 unidades vecinales, nr. 1, 16 og 17 som tilsvarer nr. 55 og 56 fra de årene. Men når militærkuppet kom ble de daværende medlemmene av Junta de Vecinos byttet ut og i stedet ble det plassert representanter fra UDI⁵³. Presidenten av den nye Junta de vecinos het Marta Burgos og jeg husker at mannen hennes var militær.

Her i Joao Goulart finnes det flere sektorer, en hvor det finnes bar politifamilier, en hvor det finnes militære, en hvor det finnes piloter.

⁵⁰ Et chilensk uttrykk for en tyv som tar i bruk vold.

⁵¹ Corporacion de la Vivienda.

⁵² President i Brasil fra 1961- 64.

⁵³ Union Democratica Independiente, dette er et ultra konservativt parti som støttet militærkuppet.

Beboerne i La Yungay er mer organiserte enn i **La Joao Goulart**. Før het det **Villa Lenin** og det likner mer på **La Victoria** i at folk er forkjempere. De hadde for eksempel den første demokratiserte **Junta de Vecinos** under diktaturet.

Her i sektoren er vi kjent som "**gente de izquierda y con una postura bien de izquierda**", folk fra venstresiden og med en holdning veldig til venstre. I tiden regjeringen skulle signere frihandelsavtalen **APEC**(Asia-Pacific Economic Cooperation), demonstrerte vi i Santa Rosa og sprayet slagord på veggene som fremdeles består i dag. På den måten er flere av oss herifra med når det gjelder slike konkrete aksjoner, **no nos fuimos pa la casa**, vi dro ikke hjem, jeg også dro hjem en stund, men mens jeg var hjemme bekreftet jeg mine idealer og mitt syn på livet.

I tiden etter overgangen til demokratiet følte jeg meg **skuffet** fordi jeg hadde ventet meg en annen type forandring, raskere. Og dessuten så jeg ting jeg ikke likte "**entre los mismos compañeros que nos creamos compañeros se cagaban unos a otros**" "folk som man trodde var **compañeros** ødela for andre **compañeros**". Det var en greie som handlet om penger, om å ha det bra økonomisk.

Jeg fikk blant annet tilbud om jobb av en som før var av min samme fløy, Izquierda Cristiana, som hadde skiftet over til sosialist partiet og som tilbød meg en jobb hvis jeg byttet parti. Jeg svarte ham: **Creís que me vendo conchetumadre**" Tror du jeg selger meg conchetumadre⁵⁴. Han integrerte seg i systemet bare for penger. Som jeg sa i sted: jeg har lyst til å forandre systemet, de ville bare fjerne Pinochet, ikke systemet og dermed ble de med i regjeringen til Aylwin.

I dag så kan hvem som helst være fienden, det finnes ingen klar gjenkjennelig fiende slik som før.

Jeg er med i ledelsen av en organisasjon for tidligere politiske fanger. Jeg er mot kapitalismen, skjønner du, men akkurat nå befinner vi oss i et demokrati i gåseteign, vi forhandler og den andre parten må gi etter. Økonomien styrer alt og hver gang har presidenten mindre makt. Det betyr at

⁵⁴ Utrykket er en forkortelse på andate a la conchetumadre og betyr noe i retningen: ha deg tilbake til ditt utspring; du er null verdt.

presidenten i dette demokratiet er noen dukker. Hva slags demokrati snakker vi egentlig om? Selv dommerne som sa nei til forslaget om å sette ”**punto final**”⁵⁵ ble straffet.

Jeg glemte å si det ovenfor at jeg også var medlem av en organisasjon som jobbet mot straffefriheten og at jeg dessuten var med i en sultestreik på 100 timer i La Yungay, for å minnes ”**La Matanza de Corpus Cristi**”, Corpus Christi Massakren eller det som av regjeringen har blitt kalt **Operacion Albania**.

Her i sektoren (**La Yungay**) pleide vi før å minnes ”**El dia del joven Combatiente**”⁵⁶ Men i dag har vi sluttet fordi vi har blitt invadert av narkotikamisbruk. Jeg også deltok i narkotikamisbruket, blant annet så røyket jeg pasta base, det året som jeg sa at jeg trakk meg tilbake, begynte jeg med pasta base. Folk begynner som regel i mangel på kjærlighet, det er en måte å flykte på. Dessuten fordi jeg ikke hadde noe jobb, og i tillegg begynte jeg å ta ting hjemmefra. Pasta base dukket opp i tiden da diktaturet var på fallende grunn og rammet først og fremst folk fra lumpenproletariatet. I dag så har **La Yungay** blitt intervenert av politiet på grunn av problemet. Jeg husker en dag på morgenen og det plutselig var fullt opp med panserbiler og skuddsikre biler inne i **La Yungay**. Vet du hva det gjør med folk, det skaper frykt?! Og vi lever ikke lenger under diktaturet, det er derfor jeg sier demokrati i gåseteign. Jeg har lagt merke til at de som selger, mikrotrafikantene, har det mye verre enn en og den eneste måten å overleve på er å selge. Hvis du ikke har nok til å spise og du får sjanse til å tjene til livets opphold... Det er ingen nytte å komme for å undertrykke her i sektoren og de tar bare de som virkelig trenger det og som er avhengige av å selge ikke de store **huevones**. De som selger her i sektoren har vanligvis liten utdanning og har liten sjanse til å skaffe seg jobb i og med at det kreves grunnskole overalt.

På grunn av rykte som La Yungay har fått på grunn av tilhold av forskjellige narkotikabander her har sektoren generelt blitt diskriminert. Hvis man drar og søker jobb og de spør hvor du er ifra og du sier La Yungay sier de bare ok (ha det bra.) Det finnes også diskriminering mot folk som er fra Joao Goulart, for eksempel er det et uttrykk som sier ”**te cortaron la yugular**”, fikk du

⁵⁵ Punto Final er et lovforslag fremmet av UDI om å sette en stopper for undersøkelsene vedrørende brudd på menneskerettighetene begått under diktaturet, noe som har visst seg vanskelig å gjennomføre.

⁵⁶ Den 29. mars blir det rundt om i Santiago gjennomført protester\ aktiviteter for å minnes brødrene Vergara \Toledo som ble drept samme dato av militære under diktaturet i 1985.

kuttet strupen. Akkurat som San Gregorio "sangre cuchillo y velorio", blod, kniv og vake. Både La Victoria, La Legua og La Yungay blir diskriminert på grunn av narkotikaproblemet.

*I fjor prøvde vi å lage en barrikade ved inngangen til La Yungay ved krysset Esteban Gumucio og Castrina og vi ble fjernet av narkolangerne. Det er til og med et alkoholutsalg ved inngangen av La Yungay hvor man får kjøpt **falopa**(kokain) og fyren som selger blir kalt Famae, fordi han jobbet i **Famae**⁵⁷, vet du hva det betyr eller? Det er initialene for der hvor de lager kulene, de militære fra militærregjeringen. De er involvert, det er flere agenter, "når elven gir lyd fra seg er det fordi den har med steiner⁵⁸" er det et uttrykk som sier. Det betyr at pasta base og stoffet (la droga) er en måte å fremmedgjøre oss på, slik at vi ikke skal ha stemme. Det er samme logikken som jeg beskrev i sted med delingen av kommunene, eller når den ene **poblacion** ble satt opp mot den andre under diktaturet ved å spre falske rykter om overfall. Målet er å sette folk opp mot hverandre, å skape frykt, å hemme oss.*

El Chico Lalo.

Chico Lalo er preget av hans bakgrunn som motsatndskjemper i MIR hvor han deltok og levde kalndestint frem til 1988, da han ble arrestert. Han også har et høyt alkoholforbruk og har av den grunn mistet tennene sine, men har i dag fått gebiss med økonomisk støtte fra nabioene. Har har alltid bodd i sektoren hvor organisasjonen Kamarikun jobber. I tillegg jobber han i *Junta de vecinos* hvor han er ansvarlig for implementeringen av et regjeringsprosjekt som har donert datamaskiner til bruk for folk fra sektoren. Han har ingen barn og bor hjemme sammen med sin mor.

Jeg er født i 1961, i dag er jeg er 43 år. Til kuppet var jeg 12 år. Jeg husker jeg var på skolen. Vi ble stilt opp på rekke ute og ble fortalt at noe veldig rart var i ferd med å skje og at vi skulle gå forsiktig hjem og hvis en militær sa stopp så skulle vi stoppe opp og ikke løpe vekk. Jeg studerte på skolen Alberto Blest Gana, på andre siden av Santa Rosa. Da jeg kom hjem var min mor helt fra seg og hun skulle akkurat dra for å hente oss i det øyeblikket og vi var veldig bekymret for faren min fordi han var militant i sosialistpartiet og sosialist leder på jobben sin. Sammen med min mor dro vi på jobben hans og hentet noen stempler, dokumenter og papirer som han hadde. Da vi kom hjem la vi madrasser foran vinduene og på gulvet og vi sov ikke i sengene for å være

⁵⁷ La Fábrica y Maestranzas del Ejército (Famae), Militærets våpen- fabrikk.

mer beskyttet av murveggene. Vi dro ikke ut på flere dager og vi hadde en halvtime på oss for å kjøpe brød. Det er det jeg husker fra kuppet. Politiet og militæret patruljerte hele dagen og hele natta i mer enn 2 måneder. Hele dette området, **la zona sur**, var okkupert av militære.

De husransaket (allanaron) fagforeningene, fabrikkene, hjemmene som de kjente at det bodde sosialister, kommunister, mirister, mapus, Izquierda Cristiana, alle partiene som var med i Unidad Popular. De tok folk i arrest, forsvant, voldtok. De tok med seg gravide jenter og babyer som ikke har kommet til rette igjen, **alt dette hendte fra og med den 11. September til diktaturets ende.**

I Joao Goulart var det ingen **allanamientos masivos** etter kuppet, bare selektive. Men hele området var militært okkupert med konstant patruljering, panserbiler, militære, politi og sivile i 4 hjuls trekkere. Det var ikke før rundt 1983 i forbindelse med de nasjonale protestene at det ble gjennomført **allanamientos masivos**, men det var heller fra las Industrias mot La Yungay, hvor de tok med folkene til parken og dro folk ut fra hjemmene deres på en voldelig måte, det husker jeg godt. Det vil si; jeg hadde venner som bodde der og da jeg prøvde å besøke de fikk jeg ikke kommet inn, inngangene var avstengt av politiet og militære.

Faren min var heldig som ikke ble tatt. Men tross alt hadde de jo ikke ressurser og kapasitet til å ta alle som hadde støttet Allende, husk at over halvparten av befolkningen hadde støttet Allende og Unidad Popular og de utslettet jo ikke halvparten av befolkningen, selv om de utslettet mange.

Etter kuppet distanserte min far seg fra alt som hadde å gjøre med politikk.

Jeg begynte å gjøre sosialt arbeid ved 14 års alderen, egentlig som en måte å bli kjent med jenter gjennom konfirmasjonen. Gjennom kapellet besøkte jeg en gang en "**comedor infantil**"⁵⁹ og jeg ble rystet av å se hvordan de på en regnværsdag midt på vinteren ikke hadde rør og hvordan barna kom i sandaler eller uten sko. Sammen med konfirmasjonsgruppen installerte vi rørene. Og slik tok jeg avgjørelsen av å fortsette å hjelpe og jeg meldte meg inn i en ungdomsgruppe og begynte å jobbe med barn fra poblaciones i periferien, i La Yungay, La Bandera, La Pincoya, La Pintana Først i sosialt arbeid og etter hvert også politisk og etterpå ble jeg militant i et politisk parti.

⁵⁸ Cuando el rio suena es que piedras trae.

⁵⁹ Middagsstue for fattige barn

*Jeg begynte mitt sosiale arbeid i kapellet San Pedro og San Pablo hvor det var noe virkelig tøffe prester, blant annet **Esteban Gumucio**.*

Opprinnelsen til Joao Goulart og La Yungay.

*Joao Goulart ble levert av Jorge Allesandri i 1961 og det var hus bygget gjennom **Serviu\Corvi** og ment til å huse offentlige ansatte. Derfor er det sektorer hvor det bor politi, militære, ansatte fra nasjonal helse, ansatte fra utdanningsdepartementet. Fra La Serena mot **poblacion Yungay** og fra La Serena mot **La cordillera**⁶⁰ til paradero 28, var det autokonstruksjon og naboene bygde i forhold til mulighetene sine.*

*La Yungay var aldri en jordokkupasjon, det var en campamento, en leir. De jordstykkene tilhørte **Universidad de Chile** og ble levert til **los pobladores** for å bygge **casas piloto**, pilothus, som er de hvite blokkene som ble startet å bygges under Allende tiden. Når de ble levert kom folk med alle tingene sine dit og dannet leiren med nylon, **mediaguas** for de som hadde råd til det, med fonolas. Bare de hvite blokkene ble ferdige før kuppet kom. Opprinnelig het leieren campamento Lenin. Etter kuppet skiftet det navn til Villa Esmeralda og når de leverte blokkene under militær diktaturet skiftet de navnet til Yungay. Du vet at hvor hen det er militærdiktaturer driver de alltid og prøver at folk skal identifisere seg med ting som har med militærverdenen å gjøre.*

*Joao Goulart har aldri vært så **combativa**, revolusjonær, som La Yungay, men kampen der har blitt drevet gjennom Los Parrales kirken og gjennom San Pedro og San Pablo kirken og har begrenset seg til anmeldelser av brudd på menneskerettigheter. Bare under de nasjonale protestene dro folk ut i masser og som regel var det ungdommen, ikke de voksne.*

MIR og arrestasjonen i 1988

*Jeg var militant i **Movimiento de Izquierda Revolucionario** og det har vært den eneste politiske organisasjonen jeg har vært medlem i. Først gikk jeg gjennom **la resistencia**, hvor vi sprayet slagord og hvor vi organiserte mitines (møter). La resistencia var en gruppe hvor det kom urolige folk som ville slåss mot diktaturet og der fikk man kanalisert denne kampen. Det var for det meste unge folk som senere ble med i **las fuerzas del MIR**, men den var også sammensatt av militante fra **Juventudes comunistas**, **Juventudes socialistas**, **Jovenes Mapu**. Som medlem av **MIR***

⁶⁰ Fjellene(østover)

gjorde jeg sosialt arbeid, politisk arbeid, noen aksjoner med militær karakter, avstengning av gater, militær propaganda og i en av disse aksjonene ble jeg arrestert.

Jeg ble arrestert i forbindelse med en aksjon hvor vi gjorde væpnet propaganda, samme dagen som de erklærte Don Augusto Pinochet som kandidat i folkeavstemningen, 30. August 1988.

Dette skjedde ved paradero 14 ved Santa Rosa.

*Jeg har alltid sagt at det var en måte og betalte tilbake det jeg skyldte diktaturet. Ansvaret mitt var å holde igjen politistyrkene mens de andre gjorde væpnet propaganda. Jeg hadde en pistol og han andre hadde et automatgevær. Vi stengte av veien for **los pacos** ved å fyre av skudd, slik at de andre skulle få tid til å stikke av. Jeg løp av gårde og kastet pistolen, eller dvs. la den igjen ved et hus av en kjenning med tanke på å hente den igjen. Da jeg kom tilbake igjen til Santa Rosa, denne gangen uten bind for hode, ble jeg kjent igjen av en nabo som sa i fra til politiet. I det øyeblikket kastet rundt 50 **pacos** seg over meg og gav meg **una chilena**⁶¹, de kaller det **una chilena** når de mørbanker deg med spark og slag. Etterpå forsatte de husransakelsene for å finne pistolen og la meg til siden. Et av sikkerhetstiltakene som en revolusjonær alltid tar er å holde pistolen ren, uten fingeravtrykk. Så da de fant den fant de ingen spor og da bestemte jeg meg for å nekte på at pistolen var min. De tok meg med til **cuartel de investigaciones** ved Departamental, tok av meg klærne mørbanket meg på nytt og prøvde å få meg til å tilstå, men jeg nektet. Så tok de meg med til **central de investigaciones** ved Vicuña Mackena og der skjedd igjen det samme og til slutt fikk de ut en tilståelse fra meg. I alt dette hadde det gått 2 dager og ved den siste forhøringen hadde jeg allerede erkjent at det var min pistol. Så ble jeg tatt med til **fiscalia militar**. Men jeg oppgav ingen navn på andre. Jeg ble satt i et fengsel med andre fanger og ikke **incomunicado**, innkommunisert, og da ble jeg fortalt at tilståelsen jeg hadde gitt mens jeg ble banket ikke telte, og da de tok en ny erklæring av meg nektet jeg på at pistolen var min.*

*Jeg var arrestert i fire måneder og den fjerde måneden ble jeg slippet løs mot betaling med en sak i **fiscalia militar**. Jeg hadde en advokat hos **CODEPU**⁶² som betalte pengene. Etterpå*

⁶¹ Det er merkelig at mørbank av politiet blir kalt **una chilena**, Kanskje meningen med denne behandlingen var at ofrene skulle omvendes til chilenerne etter bruk av fysisk makt? Jeg minner det chilenske nasjonalembleet hvor det står skrevet: Por La Razon o La fuerza, gjennom fornuft eller med maktmakt. Det vil si at offeret for denne behandlingen skulle komme til la Razon via La fuerza og på den måten bli en ordentlig chilener!

⁶² Comision de Promocion y Defensa de los Derechos del Pueblo.

fortsatte rettsprosessen min frem til 1991, da **las leyes cumplido** ble iverksatt og saken min opphørte i mangel på bevis.

Movimiento de Izquierda Revolucionario ble stiftet i 1965 og fra begynnelsen av støttet de politisk militær kamp. Under diktaturet betalte de en meget høy pris og flere grupperinger, ledere og militante ble drept. Frem til 1978 var vi den eneste væpnede organisasjonen, da kommunistpartiet erklærer gjennom resolusjoner at de også vil støtte væpnet kamp mot diktaturet. Men disse resolusjonene blir i virkeligheten ikke gjennomført før stiftelsen av **FPMR (Frente Patriótico Manuel Rodríguez)** i 1983 og dermed var vi en referanse for veldig mange.

Å snakke om sikkerhetstiltak er å sette **los compañeros** som jobber i dag i fare. Det som er viktig når det gjelder **la compartimentacion** er at man ikke skulle vite de virkelige navnene, adressen eller nærmiljøet til de man jobbet med i den basen man jobbet i. Vi brukte dekknavn (**chapas**.) Jeg het for eksempel Milo Sepulveda. Når det gjelder tortur så holder man ikke ut, å ikke gi navn på andre, på grunn av din politiske overbevisning, men på grunn av de følelsesmessige båndene man har til andre. De leddene hvor det ble levert inn flest **compañeros** etter tortur er hvor det var minst følelsesmessige bånd.

Det er klart at militante fra samme **poblacion** eller samme bydel før eller senere traff hverandre på andre arenaer, og da ble **la compartimentacion** brutt, men det viktigste er at det ikke skulle bli brutt mellom de forskjellige leddene, lokalt – regionalt – nasjonalt eller med andre baser. Det var en hierarkisk organisasjon, hvis vi fikk en orden fra et høyere ledd kunne vi ikke diskutere ordenen, men vi kunne utføre den slik vi ønsket den.

Vi samarbeidet alltid med andre organisasjoner. For eksempel til protestene tok hver organisasjon på seg et ansvarsområde og vi koordinerte alltid det som skulle skje være seg las ollas comunes, fellesgrytene, sperring av gatene, mitines. Vi deltok i noe som het **Coordinadora de la zona sur**.

Mi vida fue como militante, mitt liv ble levd som militant, med mye kjærighet til sosialt arbeid, til de populære skolene med barna, fritidssentrene for barna, jeg var alltid der, men jeg var mye mer involvert i det politiske, **lo político era mi vida principal**, det politikse var min hovedbeskjeftigelse.

Etter hvert ble jeg med i et av de øvre leddene i den politiske strukturen til organisasjonen. Når overgangen til demokratiet kom var jeg fremdeles med en stund, men så meldte jeg meg ut, men ikke fordi jeg stoppet å tro på MIR, men fordi jeg hadde blitt formet og jobbet klandestint mot diktaturet og nå kom det et nytt moment i historien og nå var det var ungdommen sin tur. Og dessuten var jeg ikke lenger enig med strukturen som jeg følte var udemokratisk, det vil si at hvis jeg dro og møtte 3 baser så støttet de meg uansett hva jeg tenkte, det var ingen politisk diskusjon om hva direktivet gjorde. Dette førte til at organisasjonen delte seg 3 ganger på 3 år, men det var alltid på grunn av uenigheter i de øverste leddene. Noen mente at demokratiet er en farse, andre støttet opp om å delta i valgene, andre igjen ville fortsette å installere bomber...

*Men jeg identifiserer meg fremdeles med MIR og anser meg som en del av el **pueblo mirista**, men jeg har sluttet å være militant.*

*De som tror på MIR sine prinsipper har som utgangspunkt at for å gjennomføre de sosiale forandringer som dette landet trenger er det nødvendig med en væpnet konfrontasjon fordi **FFAA (Fuerzas Armadas)** Chiles forsvar, er et væpnet redskap for høyre siden, til den politiske klassen, fra **la concertacion** mot høyre er forsvaret et væpnet apparat for den klassen. For å vinne over den politiske klassen, gjennom sosialismen eller kommunismen eller det du vil, kommer man ikke utenom en væpnet konfrontasjon ...*

Mellom 1983 og 1985 gikk massebevegelsen forbi oss og det må vi anse som en politisk tabbe. Massene gikk før de politiske partiene, de ledet an for partiene, det med avantagardene er alltid relativt... I dag er massebevegelsen mer bevisst, men immobilisert. Men plutselig kommer den til live når de høyner prisene på bussen, når studentene protesterer, når fiskerne protesterer. Hvis vi greier å få alle samlet i en masse bevegelse så kanskje de vil gå foran og vi bak, slik som skjedde i Valdivia under en protest som fiskerne organiserte og spesialstyrkene måtte trekke seg tilbake ca. 4 ganger.

Om overgangen til demokratiet

Jeg deltok ikke i folkeavstemningen som sa nei til Pinochet fordi jeg satt fengslet, men jeg var uenig med å skrive seg inn i manntallet for å delta i folkeavstemningen. Fordi jeg følte at, og tiden har vist at jeg har rett, å delta i folkeavstemningen i 1988 og valget i 1989 var å legitimere grunnloven av 1980 som hadde blitt vedtatt under diktaturet.

Etter overgangen sluttet jeg i **Mir**, men jeg fortsatte det sosiale arbeidet for eksempel i **Kamarikun**, i **junta de vecinos**, i kulturelle grupper, og i **escuelas populares**. Vi jobbet med barn som befant seg i **alto riesgo social**, sosial høyrisikosone. Arbeidet bestod ikke bare av å gi lekse hjelp eller gi dem fritidstilbud, men av og til måtte man fungere som psykologisk støtte for barn som var voldtatt av sine egne foreldre... Jeg jobbet gjennom kapellet og etterpå leide vi et hus og vi jobbet til og med på gaten en stund før jeg integrerte meg i **Kamarikun**. Jeg ble med i **Kamarikun** ved når de ble frastjålet datamaskinene sine, selv om jeg allerede hadde gjort arbeid sammen med dem fra før. Jeg har kjent dem i løpet av mange år, fordi ” **siempre hemos estado en la misma**”, vi har alltid vært i samme båt, siden diktaturet.

Samtidig som jeg deltok i **Kamarikun** var jeg også med i **Juntas de vecinos**. **Junta de vecinos** er en territoriell organisasjon som stort sett er drevet av politiske partier i og med at de som er kandidater representerer diverse partier. Det er et faktum at **Junta de vecinos** har blitt intervenert av bydelen, **la union comunal** har også blitt intervenert og dette er en politisk kamp! De organiserte 2 **juntas de vecinos** og bydelen satt inn lederne. Hvis man samler 50 naboer stifter man en **junta de vecinos** og den vil være legitim. Vi får ingen lønn. Ved siden av arbeidet i **Junta de Vecinos** jobber jeg som serigraf og jeg lager reklametrykk. Jeg jobbet aldri i Pem eller Pohj⁶³ under diktaturet og i dag har jeg heller ikke skrevet meg inn i **Comision Valech** for å få skadeerstatning for å ha vært politisk fange under diktaturet og slik få 120 tusen pesos månedlig i pensjon, fordi kampen min mot diktaturet var en prosess, kampen min er mot systemet og dermed skal jeg fortsette å kjempe. Jeg kan godt gi min forklaring så lenge det ikke innebærer å motta penger, fordi da selger jeg min erklæring. Da kan jeg ikke lenger si at jeg ga min forklaring for å kreve rettferdighet, som er det mange **compañeros** har gjort og det er jeg motstander av. Jeg respekterer det fordi hver enkelt har sine behov, men jeg er ikke enig.

Jeg erklærte meg heller ikke ovenfor den greia med juez Garzon, eller når det kom penger fra Europa til støtte for tidligere politiske fanger, fordi jeg følte at det var mange sleipinger fra regjeringen som utnyttet det hele. Jeg jobber for å leve, jeg lever ikke for å jobbe og penger er det som minst har interessert meg i livet. **Jeg skal ikke selg prinsippene mine for penger.**

Når man ble med i motstandskampen tok man et personlig valg og man visste hvilken farer som truet og ingen ble lurt til å være med. Ved å gi sin forklaring er de samtidig med på å gi opp

kampen. Da kan de si til deg: du har jo ikke noe du skulle sagt fordi du mottar jo penger fra regjeringen.

Om oppløsningen av Kamarikun

*I **Kamarikun** var det to politiske retninger, en var antisystemisk og deltok ikke i å skaffe prosjekter mens den andre retningen mente at hvis de statlige pengene er skaffet av oss selv gjennom vår egen streben og ikke via private selskaper er det en gyldig fremgangsmåte, det er jo tross alt vi som betaler skatt.*

*Jeg tror at **Kamarikun** gikk i oppløsning fordi vi ble uenige om mange saker, som ikke eksisterte i begynnelsen. For eksempel valgkampanjen i fjor og **La comision Valech** nå. Jeg kan respektere en som registrerer seg der, men jeg kan ikke akseptere at han jobber for menneskerettigheter. Det er greit at han mottar pengene, men kom ikke å si at du skal jobbe for de som sitter inne nå. Det går jo klart frem av rapporten at den ikke skal ha noen legale eller juridiske følger, det vil si at den støtter opp om **la impunidad** i og med at den ikke kan brukes for å stille overgriperne for brudd på menneskerettighetene. Det er derfor jeg sier at det er greit å skrive seg inn i **Comision Valech**, men gi slipp på pengene!*

*Noen kan si at det bare er et rettmessig økonomisk krav for skadene som ble påført, men jeg sier at det er **den legitime retten som markedet har for å kjøpe eller ikke kjøpe**. Hvis jeg skal selge meg og mine verdier så vil prisen være mye høyere! Jeg kan godt akseptere at en fyr som har jobbet hele livet og etter å ha blitt fengslet ikke kunne jobbe mer, han fortjener pengene. Men en fyr som aldri har arbeidet for noen ... og dessuten vet vi alle hvem vi er, spesielt i vår sektor. Det er derfor jeg sier at **La Comision Valech** splittet **Kamarikun**, sammen med valgperioden, mangel på tid og også det at hver og enkelt prioriterte andre ting. Jeg prioriterte arbeidet i **Junta de Vecinos** og arbeidet i **Centro Cultural Padre Esteban Gumucio** og dessuten å fullføre videregående. Istedenfor å ha diskusjoner som det jeg nevner ovenfor, og det at de andre ikke er tilstede, fordi hvis de var tilstede kunne det plutselig blitt voldelig,*

⁶³ Pem(Plan de empleo minimo) og Pohj (Plan ocupacional para jefes de hogar)

*Eli fortsatte i radioen, Pablo fortsatte i ODEP⁶⁴, Tecu valgte å jobbe med **comite de allegados** og alle er legitime valg, og ingen av de sluttet å jobbe med menneskerettigheter, alle fortsetter å jobbe med menneskerettigheter.*

Junta de Vecinos

*Jeg fortsetter å jobbe her i **Junta de Vecinos** hvor vi nå gjennomfører et regjeringsprosjekt som heter Programa Comuna Segura og hvor vi har fått installert datamaskiner med tilgang til internett slik at dårligere stilte barn kan ha tilgang til moderne utstyr på samme nivå som barn fra andre sosiale klasser har. Fordi barna her har ikke råd til å gå på internett – kafeer, enda mindre råd til å kjøpe en datamaskin og dermed vil de her ha den muligheten og det er en basal rett. Gutten fra **poblaciones** har ikke den muligheten for å nå høyere grader av utdanning. Det er døren som åpner seg. Og med muligheten for mer utdanning vil gutten stilt ovenfor muligheten for å gjøre noe straffbart ha andre muligheter. Guttene som gjør straffbare handlinger gjør det ikke bare for å gjøre det, for at de er slemme, men fordi det er et sosialt problem og det har med muligheter å gjøre, av hvordan du oppfattet situasjonen. **Problemet er ikke mangel på politi eller mangel på gjerd, men mangel på muligheter.***

***Før kuppet** var **Junta de Vecinos** en meget viktig territoriell organisasjon for naboene. Det var den innstansen man dro til som ny nabo for å skaffe lys, vann, rør, fordi **las poblaciones** ble levert uten alle de tingene. Vi måtte for eksempel dra til paradero 19 for å hente vann. Tenkt deg moren min som hadde meg på 1 år og 4 måneder og søstera mi på 2 måneder som måtte legge oss igjen alene i huset for å hente dagens rasjon med vann, fordi faren min var jo på jobb. For å organisere slike fundamentale mangler fungerte **Juntas de Vecino** på den tiden.*

*Før så var Junta de Vecino representativt for hele Joao Goulart, og strakk seg fra calle o til Santa Rosa. Her ble den første nasjonale kongressen for kvinnegrupper organisert, den første nasjonale kongressen for kvinner. Jeg snakker om året 67,68.⁶⁵ **Junta de vecinos** var en møteplass hvor naboene kunne legge frem sine forslag.*

⁶⁴ ODEP(Organizacion de Defensa Popular)

⁶⁵ Det første seminaret organisert av Oficina Nacional de la Mujer, 1970

*Med militærkuppet ble **Junta de Vecinos** stengt en stund. Etterpå installerte de sine egne ledere, her var det en sub – offiser fra **FACH**⁶⁶, slik mistet de sin karisma. Og med tiden endret også behovene til folkene seg. I dag kjempes det ikke lenger for å installere lys, men mer lys, eller man kjemper for en plaza, eller for å kutte en gren. Kampene forandrer seg. I dag brukes lokalene til **Junta de Vecinos** som møteplass for naboer for å organisere aktiviteter, eldre foreningen, sportsklubber, mødre grupper, men det er ikke institusjonen som organiserer alt dette, det er rommet som brukes. Selv om det fremdeles er noen kamper som **Juntas de Vecinos** er pådrivere for, slik som når de bygget Callejon Ovalle uten autorisasjon. Vi hentet El Mercurio og 2 tv -kanaler. De bygde uten å spørre om tillatelse fra naboene og de bygger på offentlige områder, som blir overført til bydelen som igjen overfører de til private byggeselskaper. Vi driver en kamp sammen med **Uniones Comunales** mot **Plan Transantiago** som vil at kommunen skal deles i 4 av en høyhastighets motorvei som deler Americo Vespucio mot sør og mot nord og La Serena mot øst og mot vest, og det vil fysisk skille folk på grunn av motorveien og da vil ikke lenger skolebarn kunne gå hjem alene i det de må krysse motorveien.*

Minner om de falne

(Hvilke hendelser synes du er verdt å minnes fra diktaturet?)

*Det er synd at du bare spør om diktaturtiden fordi jeg synes det er en viktig hendelse i dette landet, viktig for den universale arbeiderbevegelsen, som burde huskes som er **La Matanza de la Escuela de Santa Maria de Iquique** (se kap.2). Fra diktaturtiden er det mange historiske hendelser, Miguel Henriquez fall 5.oktober 1974⁶⁷, strupingen av Parada, Nattino og Guerrero⁶⁸, mordet på José Carrasco⁶⁹ og selvfølgelig **La Matanza de Corpus Christi**⁷⁰, slik kan man nevne mange andre hendelser. Men det er selvfølgelig at hvert historiske minne er preget av de følelsesmessige båndene, av mine følelsesmessige bånd som er nærmere MIR enn andre.*

⁶⁶ Fuerza Aerea de Chile.

⁶⁷ Miguel Henriguez var lederen for MIR.

⁶⁸ Natino, Parada og Guerrero var 3 lærere som ble halshugde av politiet i 1987.

⁶⁹ Journalist og fagforeningsleder medlem av Mir som ble drept av politiet i 8 september 1986.

⁷⁰ I "La matanza de Corpus Cristi, Corpus Cristi massakren, ble 12 militante fra FPMR drept i en militær hevnaksjon av militære kalt for Operacion Albania av for FPMR attentat på Pinochet i 1986.

*Lokalt her i Joao Goulart, under de nasjonale protestene drepte de Jose Miguel, El Chincol, men det hører ikke til den kollektive hukommelsen, det er mer en følelsesmessig historie, som huskes av oss som var mest **comprometidos**, som stod nærmest. Han tilhørte Juventudes comunistas. Jeg husker også Choclón som ble drept, han var fra MIR. Los compañeros som ble drept i **Matanza de Corpus Christi** var alle fra el Frente. Lucho Vega ble drept her i La Yungay\ Joao Goulart. Recabarren familien var alle militante i kommunistpartiet. Han gutten som ble drept ved skolen Francisco Frias Valenzuela hører til veldig partikulære minner og hører til vår lokale hukommelse.*

Jeg husker også La coordinadora Juvenil Santa Rosa som grupperte ca. 20 forskjellige kultur grupper og ungdoms organisasjoner i La Zona Sur, fra La Yungay, Malaquias Concha, San Gregorio og San Pedro og San Pablo kirken. Sammen organiserte vi den første teaterfestivalen i poblaciones. Det var midt i diktaturet og det ble gjort klandestint. Når du gikk ut av fotballbanen hvor festivalen ble organisert var politibussene utenfor for å true folket, for å true de som torde å dra og se på teater, det var rundt 1981, 1982. Det har alltid skjedd ting, det er derfor jeg sier til deg at historien til de populære organisasjonene begynner ikke eller ender ikke med diktaturet. Diktaturet var en periode, en viktig periode for oss som erfarte det, fordi før kan vi snakke om gamlingene som erfarte diktaturet til Carlos Ibañez del Campo, eller diktaturet til Diego Portales, men det har alltid eksistert populær organisasjon. Diktaturet var viktig for oss som opplevde det, men den populære organisasjonen i dette landet er før, i og etter diktaturet. Og før diktaturet må vi ikke glemme at vi var verdens første sosialistiske eksperiment i verden, som ble valgt på demokratisk vis via populære stemmer og det betyr at vi hadde en bevissthet som var mer utviklet enn mange andre steder.

Huevito.

Pedro var ikke selv med i organisasjonen Kamarikun men var en felles bekjent av medlemmene av organisasjonen. Han jobbet i en organisasjon som het Padre Eteban Gumucio som fungerte i nabolaget, La Yungay. Da jeg traff han var han på leting etter jobb. Jeg har tatt med hans eksempel fordi det gir et godt inntrykk av hvordan livet utspiller seg i disse populære sektorene i dag og fordi hans livshistorie er spesielt belysende om de sosiale prosesser som utspilte seg under diktaturet. Jeg føler at hans livshistorie dokumenterer mange av konsekvensene for livet i poblaciones. Jeg ble imponert av hans ærlighet, hans ydmykhet og hans enkle forklaringer.

Minner fra 11. September.

Jeg heter Pedro og er en ungdom på 47 år og jeg er fra 58. Vi vokste opp og var unge under diktaturtiden. Vi hadde ikke noe begrep om hva det betydde at en militærregjeringen tok makten, det vil si at vi ikke hadde noen kunnskap på den tiden om hva det innebar. Etter noen dager og måneder begynte vi å skjønne at ingen hadde valgt militærregjeringen, at de tok makten gjennom våpenmakt.

*På den tiden (11. september 1973) bodde vi i en **campamento** som het Rene Schneider⁷¹ ved paradero 5 ved Vickuña Mackena (San Joaquin) i Poblacion El Pinar. Jeg var ung gutt rundt 13,14 år... og da startet den verste undertrykkelsen som skjedde der, spesielt mot fagbevegelsen og arbeiderne som eksisterte der, som for eksempel mot tekstilfabrikken Sumar.⁷² Det var det første angrepet som skjedde der inne, fabrikken ligger mellom Poblacion El Pinar, Dos Ponientes og La Legua. Med en gang led vi den verste undertrykkelsen, det regnet kuler, men det var mest kuler fra militære.*

Det skjedde rundt 5, 6 på ettermiddagen og jeg jobbet akkurat da. Jeg jobbet sammen med en frue som solgte fisk i La feria, ved Vickuña Mackena. Jeg hjalp henne å selge fisk for å tjene noen ekstra penger og da plutselig så jeg at det kjørte inn en lastebil, en sånn som frakter sand, med en militær om bord som stod støttet til en punto treinta (våpen) og dessuten ca. 3 busser fulle av militære. Og jeg sa til fruen: se, det kommer en lastebil med militære og flere busser fulle av militære innover. Vi tenkte ikke noe mer over det da vi plutselig hører den verste lyden fra skytingen og folk som flykter utover, mot femmeren (paradero 5 Vickuña Mackenna). Hva skjer? Hva skjer? Og vi, fy faen, militære skyter mot Sumar, og det var bare det vi visste.

Jeg bodde sammen med moren min i leiren og hun ventet på at jeg skulle komme hjem. Hun var bekymret for barna sine som var der ute, en annen bror var å så på tv hos en nabo fordi på den tiden hadde ingen tv, vi bodde på andre siden... på andre siden traff jeg brødrene mine som så på tv og flere andre som var og handlet inne i en gate og som hadde gjemt seg unna inne i la poblacion.

⁷¹ Rene Schneider var øverst kommanderende for den chilenske hæren og ble drept rett før Allende kom til makten i 1970 i et komplott sydd sammen av Cia kuppvennlige fraksjoner av det chilenske militære.

⁷² Se Garces Mario, Sebastian Leiva. El Golpe En La Legua. 2005 for en nærmere beskrivelse.

*Vi bodde i leieren og mine foreldre var med på jordokkupasjonen en gang midt i Allende tiden. Denne jordokkupasjonen tok navnet Rene Schneider for å minnes generalen som støttet og respekterte grunnloven til den populære regjeringen. Og tingen er at folk flyktet og fruene som jeg hjalp ble skremt og sa til meg at vi måtte gjemme vekk alt og dra. Vi begynte å rydde vekk tingene og jeg tok med meg trillekurven med alle tingene som hun solgte på hjørnet og plutselig var hun borte vekk og hun hadde flyktet til smuget hvor hun bodde, San Juan, og jeg måtte komme meg dit hun bodde for å levere kurven og jeg kom fram, heldigvis var militære mye lenger der inne. Da hørte man billyktene som ble knust, skjellsordene, slå av lysene **conchetumadre**⁷³, og bilene som snudde seg rundt for å unngå å få knust lyktene sine. Militæret knuste lyktene deres og slang skjellsord. Jeg la igjen kurven og prøvde å komme meg til leiren min men da var hele leiren sperret og jeg kunne ikke komme inn. Legg dere alle ned på bakken **conchetumadre** fordi vi skal drepe dere, ropte de. Og alle måtte legge seg ned på bakken, folk som nettopp kom inn, ned på bakken. Slik var det og jeg visste ikke hvordan jeg skulle komme forbi for å komme hjem.*

Jeg tenkte bare på hvordan jeg kunne komme meg hjem og plutselig ser jeg sjansen min i det soldatene slapper av på vekten sin da de var mer opptatt av å skyte mot Sumar fabrikken, jeg gikk bøyd bort og kastet meg mot Standard Electric fabrikken og gikk langs kanten og gjennom et gjerde og så hoppet jeg inn i en hage og gikk innover, jeg kom ut og så mot gaten og så hoppet jeg inn i et hus og over i et annet før jeg kom frem til hjemmet mitt. Det var et regn av kuler og når jeg kom frem tok jeg meg over hele kroppen for å forsikre meg at jeg ikke var truffet. Da jeg kom hjem gråt min mor, alle gråt og mor var bekymret for brødrene mine som var hos naboen og ba meg om å gå og sjekke fordi hun ville ha alle sammen med seg. Vi var 5 brødre og moren min fungerte som mamma og pappa. Faren min bodde ikke hjemme, han var lastebilsjåfør og forsvant.

Jeg så det som en farlig lek å krysse gaten uten å bli sett av militære og da jeg kom over var det flere fruer som gråt og som skulle over på den siden jeg kom fra. Og fruene sa: hvordan våget du? du kan bli drept og jeg svarte: moren min sendte meg fordi hun var bekymret for jentene. Si til henne at de har det bra og at de ikke skal gå ut herifra fordi det er farlig. Hvordan våget du? Du skjønner at moren min gråter og jeg visste ikke hvordan jeg skulle roe henne ned og siden jeg er eldste bror...

⁷³ Andate a la concha de tu madre "Dra tilbake til magen til moren din da du ikke er verdt noenting. Carlos Alberto

*Sumar fabrikken var betraktet som et av de viktigste leddene i arbeidernes **cordon sindical**⁷⁴. Men jeg så ingen skudd som kom andre veien, jeg så bare soldatene som skjøt mot fabrikken, kanskje var det noen som hadde sin egen pistol blant arbeiderne, men den væpnede motstanden var minimal. Når vi dro ut for å se, etter at militæret hadde trukket seg tilbake var det en mann som lå slengt på bakken, jeg har alltid det bildet i mente, han hadde et hull i ryggen og klærne som om de skulle vært fryst, når jeg går forbi der i dag har jeg fremdeles det bildet, jeg ser at han ligger der...*

*Deretter dro vi til La Legua og når vi kom dit ble vi overrasket av et par busser som var helt ødelagt, som hadde blitt ødelagt av folket, fordi der var de mer organiserte, der var det massiv motstand. Bussene hadde blitt truffet av en bazuka eller noe sånt noe og snuten lå slengt overalt. Kanskje var det til og med **delincuentes** som støttet folket på den tiden, noen litt smartere som skjøt eller noen fra et politisk parti. Kanskje var det noen som hadde vært i militæret og som ikke likte urettferdige ting, som trodde at det bare var noen få militære og som trodde at motstanden skule være liten, men nei plutselig ropte de: militæret kommer! Og vi som bare var noen guttunger løp av gårde... plutselig blir vi stoppet av noen politi eller militære som ber oss om å stoppe akkurat ved et kommissariat hvor de visst nok hadde skutt de opprinnelige politimennene som jobbet der, men vi kunne jo ikke stoppe opp så vi stakk av, vi var ca. 4 -5 guttunger, vi så ikke faren, men så det heller som en lek så vi stakk av med politiet i helene...*

*Neste dag kjørte det jagerfly over oss og vi trodde de skulle bombe oss, vet du ikke at han Leigh⁷⁵ hadde tenkt å bombe La Legua... Matthei også, men de andre generalene satte seg i mot, hvis de hadde bombet **Sumar** ville alle de nærliggende poblaciones blitt ødelagt fordi det var som en atombombe fordi det var gassrør ved den fabrikken. Og etterpå når man gikk langs Vickuña Mackenna og Zanjón de La Aguada var det **fullt opp med døde**, av arbeidere fra fabrikkene, det var et kuleregn ved fabrikkene, det var jo der **Cordon Sindical de Vickuña Mackenna** lå, og det var jo der det skulle være motstand mot kuppet.*

*Det var i disse områdene sammen med **Poblacion El Pinar** hvor undertrykkelsen var verst, men som barn så man ikke faren...*

Cornejo. Dette uttrykket er ikke rettet mot moren men til han, da den benekter hans eksistens for enhver verdi.

⁷⁴ "Cordon Sindical" "Fagforeningsbelte", var flere fabrikker som strakk seg fra sør til øst hvor arbeiderne var høyt organiserte og hvor de hadde tatt kontrollen over produksjonen under Allende regjeringen.

⁷⁵ Gustavo Leigh, øverstkommanderende for flystyrkene og med i militærjuntaen.

Unntakstilstanden

*Når de hadde fått kontroll over situasjonen, når de hadde drept de dem skulle, satte de **unntakstilstanden**, men de fortsatte å drepe etter hvert som de hadde lokalisert de dem kalte for **ekstremister** og hvis de ikke likte deg ble du tatt med...*

*I unntakstilstanden kunne man bare gå ut til enkelte tider og får å kjøpe brød måtte vi skynde oss og av og til fikk vi noen gale skudd mott oss... når vi stod i køen kunne det plutselig komme løsskudd fra **francotiradores**⁷⁶ som traff tilfeldig. Hver dag den samme **sacrificio**, selvofringen og hvis vi så ut en dag kom politiet og militære fra alle kanter og ratata (skuddregn) og folk løp og gjemte seg i leiren. Jeg husker en dag det kom 2 lastebiler fulle med **cascos verdes** og vi trodde det var lastebiler med vannmeloner og plutselig åpner de dørene og begynner å skyte og vi begynner å løpe og jeg husker **Pato som ble stående og som fikk en kule i magen som han fremdeles har der i dag, de tok den aldri ut**. Han samme gutten ble senere tatt for narkotikahandel. De gav han legebehandling men kula tok de aldri ut og **ingen ble funnet skyldige for å skyte løs på folk på den måten** og folket hadde jo ingen våpen. Ingen gjorde motstand eller noe.*

***Undertrykkelsen var voldsom mot pobladores, for å skremme de og for å terrorisere dem, slik att de ikke skulle gjøre motstand**. Etterpå kom **los Allanamientos**, og det kom tanks og greier inn i leiren. Og som liten gutt pleide jeg og ligge og observere gjemt inne på et jordstykke fra bak et gjerde og jeg så **hvordan de tok ut naboene ut fra husene sine, hvordan de ble sparket i baken (culatazos) og hvordan de skøyt løsskudd opp i været for å skremme og satte folk opp mot gjerdet eller slang dem ned på bakken i pyjamasen sin grytidlig på morgenen**. Når de begynte å skyte ble jeg redd og dro tilbake til hagen min og avventet. Jeg kikket fra et lite plankehull fra min **mediagua** og så hvordan tanksen siktet mot alle husene og hvordan de gikk inn i husene og tok folket ut, med **culatazos** og trusler og med den verste behandlingen. Neste dag fikk man vite hvem som hadde blitt ført bort, at det var en tyster som hadde sagt at de var involvert i politikk, at de var fra UP og alt det der. Og de ble ført bort og som barn hadde man ikke mer informasjon, jeg visste ikke hva som var skjedd med dem. De kom ikke tilbake. Greia er at de drepte barn også, barn som kom i skuddlinjen eller som ikke stoppet opp ved begjær, og mange slike ting.*

⁷⁶ Snikskytter

*De kom også til vårt hus og forhørte moren min, men de gikk igjen fordi vi bare var smågutter, jeg hadde ingen anelse om politikk. Og så dro de videre for å se hvem de kunne gripe fatt i, og de hadde med seg tystere. Og man begynte å herme etter hvordan de tenkte, hvordan de oppførte seg, vi var jo bare barn og slik glemte vi det som skjedde, det som skjedde med de voksne. De eneste bekymringene vi hadde var å rekke å kjøpe brød og mat, moren sendte meg for å stå i kø i og med at jeg var eldst. Slik gikk tiden. Med los **huevones** som patruljerte i gatene, militærlastebilene som kjørte forbi, politiet, tanksen og også los **huevones civiles**.*

***Slik satte de sin orden**, hvor det var forbudt å møtes, å gå i grupper, alle de tingene som diktaturet installerte. Ingen sportsklubber fungerte på den tiden fordi de var redde for å bli anklaget for å...*

Fra lek til motstand

*Etter hvert begynte vi ungdommene å... det var allerede ungdom som var bevisste, og som allerede deltok for eksempel i **Juventudes comunistas** og som var venner av oss, og andre som gjemte seg og som begynte å ta med temaene sine, musikken sin og slik begynte vi å organisere oss og dannet en gruppe.*

*Og etter hvert ble jeg bevisst på hva de militære var, **fordi det de hadde fortalt om på skolen var at militære skulle forsvare fedrelandet** og jeg hadde aldri trodd at de skulle bruke våpen mot oss. Men etter hvert begynte man å lære at militære historisk sett alltid har støttet og tjent de rikes interesser, multinasjonale selskaper, folk som har verdier her som de må forsvare. Kanskje blir det betalt penger under bordet, som oftest, og hver gang så blir truppene sendt for å undertrykke arbeiderne. Etter hvert som man ble bevisst om arbeiderbevegelsens historie, lærte man at det ikke var første gang i historien at militære hadde blitt beordret for å massakrere arbeiderne. Før jeg ble født drepte de mange arbeidere på pampasen eller en annen massakre her i Jose Maria Caro ved jernbanelinjen og slik ble man etter hvert bevisst, gjennom å høre på musikk. Jeg hørte bare på tung rock den perioden, Credence, Beatles, men etter hvert tok de som var mer politiske med kassetter med Violeta Parra, Inti – Illimani og det fikk oss til å til å tenke etter, å åpne blikket og slik begynte vi å arbeide. Etter hvert startet vi et kulturelt senter, i **German Riesco**, under diktaturet. Der var det et gammelt lokale som los **pobladores** hadde bygd på egenhånd, bydelen hadde ikke gitt et øre. De som var med i **Junta de vecinos** hadde bygd det*

slik at barna deres kunne bruke lokalet til kulturelle aktiviteter. Men diktaturet hadde tatt det lokalet og han som var president jobbet for høyresiden og for systemet til diktaturet og tjente deres interesser. Og vi installerte oss i den bygningen for å drive vår kulturelle gruppe som vi hadde kalt **Renacer**, gjenfødelse, som ga utrykk for det vi følte, at vi var i ferd med å bli født på ny. Men da tok presidenten kontroll over gruppa og sa at den tilhørte Pinochets ungdom akkurat som **Cema**⁷⁷ og vi måtte gjennomføre det de programmerte. Og de kom inn på møtene våres, men vi sa nei: vi tenker, vi har lyst å utvikle oss og vi satte oss imot. Og vi ble stemplet som kommunister: **de er barn av kommunister tilhørende populær regjeringen**. Vi var rundt 15,16,17 år. Og slik ble vi kastet ut av lokalene, ut på gata. Og vi organiserte et møte med naboene og du skulle sett det møtet!, Med alle naboene! Men vi fikk ikke lov til å fortsette fordi han hadde blitt satt der av diktaturet og hadde deres støtte. Det hjalp ikke å si at det var **pobladores** som hadde bygget alt det der, uten hjelp fra bydelen, at det tilhørte **pobladores** og barna deres... Etter hvert begynte vi å jobbe klandestint.

I den gruppa deltok blant annet German Alfaro som er en av de som flyktet fra høysikkerhetsfengslet med hjelp av **el Frente**⁷⁸. De guttene deltok i den kulturelle gruppa og etter hvert så tok de plutselig avgjørelsen av gå til væpnet motstand. Når det var protester så man de aldri og de levde i undergrunnen. Men vi fortsatte og vår gruppe var de som først sprayet slagord, **hacer rayados**, i den sektoren, i en tid hvor alt det var forbudt. Vi skrev blant annet slagord mot militæret, mot politiet, mot presidenten i **Junta de vecinos** og han fascisten ble rasende når vi sprayet bygningen hans fordi han visste ikke hvem som hadde gjort det. Vi delte også ut løpesedler i lag med jenter fordi vi måtte late som om vi var sammen for å ikke vekke mistanke.

Tvangsforflytting (Erradicaciones)

Jeg bodde i det området **El Pinar og La Legua** i 13 år, i **campamento Rene Schneider** og rundt 1980 ble vi tvangsflyttet hit til **La Yungay**. Vi var ca. 600 stykk som ble tvangsflyttet hit. Når vi kom hit til **La Yungay** var det ingen som hadde arbeid. Der borte hadde vi heller ikke arbeid fordi når kuppet kom ble de fleste som jobbet i fabrikkene sagt opp. Industrieierne gjorde hva de

⁷⁷

⁷⁸ 30 desember 1996 ble 4 fanger løsgjort fra **Carcel de Alta Seguridad** med helikopter og det viste at FPMP hadde både ressurser og kapasitet i en tid hvor væpnede grupper hadde blitt utslettet av overgangsregjeringen.

ville med folk. Når vi ble overrakt husene var det ingen som hadde jobb og etter hvert begynte regjeringen å iverksette minstelønnsprogrammene PEM og POHJ, under den økonomiske krisen i diktaturet, rundt årene 81, 82 og flesteparten herifra var med i de programmene. Til **La Yungay** kom det også folk fra andre **campamentos**, ca. 3 andre men jeg husker ikke navnene. Poenget er at det ikke lønte seg for militærregjeringen å ha **los campamentos** og dessuten ble vi fjernet fra Rene Schneider som del av en oppdelingsstrategi, fordi de fleste ville bli igjen der borte og at de skulle bygge husene der borte, men nei, noen ble sendt hit, andre til andre steder, **for å dele oss opp. De splittet oss og tok fra oss det samholdet som eksisterte mellom pobladores og de som bodde i leieren.** Folk som bodde i **campamento** Rene Schneider var ofte i familie med de som bodde på andre siden i **poblacion El Pinar** og dermed eksisterte det samhold og tiltro. Jeg husker for eksempel når jeg var liten på nyttårsaften en gang, at **alle hadde dørene sine åpne** og at jeg gikk hus etter hus for å klemme folk og at jeg etter hvert ble litt sjanglete av all cola de mono⁷⁹ som jeg ble servert. Ingen lukket døren for oss, fordi **nos vieron crecer**, de hadde sett oss vokse opp. **Alle stolte på hverandre.**

Men når diktaturet kom begynte ble alt forandret, **diktaturet skapte desconfianza, mistillit mellom folk og man kunne ikke lenger stole på naboen.** Så mye mistillit ble det skapt at naboene etter hvert begynte å bygge gjerder og hver og enkelt bodde i sin egen verden.

Når vi kom hit var det også protester her og jeg også begynte å dra ut i gatene for å delta. Jeg kjente ingen men etter hvert ble jeg kjent med hvem som var organisert og begynte å etablere kontakt i protestene og i **los fogones**⁸⁰ med de som var politiske. Jeg hadde allerede deltatt i **Juventudes Comunistas i poblacion El Pinar.** Og siden jeg allerede kom med det lille gnisten fra der jeg bodde før kunne jeg ikke stenge meg inne hjemme og jeg måtte finne folk som tenkte likt som jeg, som **estaba en la calle**, som var på gaten. Brødrene mine kjemper og jeg inne, det er ikke mulig. Vi støttet opp om protestene, kastet steiner, lagde barrikader. Og av og til dro jeg på besøk til El Pinar, fordi det var jo der jeg kom fra, og der deltok jeg også i diverse protester og etterpå måtte jeg komme meg hjem hit. Jeg hadde en motorsykkel på den tiden og fra den hev jeg løpesedler og av og til ga jeg faen om det var en **sapo**, spion, som så meg, **jeg var rebell**, hvis de så meg så spilte det ingen rolle. Men man var aldri rolig, fordi hvis man ble sett så kunne de

⁷⁹ Cola de Mono er en alkoholholdig drikk som lages ved juletider med melk, sukker, kaffe og brennevin.

⁸⁰ Møter som ble organisert ute på kvelden i ly av et bål.

komme hjem å hente deg. Vi som kjempet mot diktaturet slet alltid med nervene og mange av oss ble fort eldre i denne kampen. Vi var ikke lenger unge og vi levde terroriserte i vår virksomhet. Fordi med en løpeseddel, eller en stein var det vanskelig å sette seg opp mot militæret som var væpnet. Derfor tror jeg mange valgte å gå den væpnede veien.

Minner fra nasjonalprotestene

*Jeg husker en voldsom undertrykkelse i etterkant av en matlevering som skjedde i forbindelse med løslatelsen av Carreño.⁸¹ De kom inn i La Yungay med en hel rekke **tanquetas** og busser, hvordan skulle vi kjempe mot det ...*

*Jeg husker at vi i forbindelse med nasjonalstreiken i 1983⁸² lagde en **trinchera**, ved inngangen til La Yungay ved La Castrina og Avenida central, slik at tanksene og politiet ikke skulle komme inn og at det falt en tank nede i hullet. Alle jublet og ropte ut krigsrop som om revolusjonen hadde triumferert over diktaturet. Når den falt smalt det i noen artefakter som de fra **la resistencia** hadde installert og vi begynte å hive steiner. De må ha vært livredde!*

*Når vi dro ut i gatene for å protestere og for å kaste steiner var vi alltid maskerte, **encapuchados**, slik at vi ikke skulle bli kjent igjen av **los sapos**. Det var et av sikkerhetstiltakene som man tok fordi det var alltid naboer som jobbet for militæret og dessuten infiltrerte i den samme gruppen som kunne kjenne oss igjen. For å skremme vekk eventuelle infiltrerte pleide vi å si: Det er en infiltrert blant oss, hvis vi finner ut hvem det er henger vi ham. Jeg husker blant annet noen som hadde leid et hus ved inngangen som var **sapos** og som ble drept nesten alle sammen av en væpnet gruppe som ba dem om å forsvinne. **Mange tystere ble drept av folkets væpnede styrker. Det var folk som måtte elimineres før de sendt 100 stykk til døden.***

*Som jeg fortalte var undertrykkelsen her i **La Yungay** massiv under nasjonalprotestene og dagene virket uendelige i og med at vi måtte dra ut i gatene hver dag for å protestere. Hver dag var det et opprop til å gjennomføre diverse aksjoner, for å stenge av gater, ødelegge og plyndre butikkene til folk som ikke støttet protestene, fordi de nødvendigvis var fra høyre siden og ikke*

⁸¹ Corporal Carlos Carreño ble i 1987 tatt som gissel av Frente Patriótico Manuel Rodríguez og senere løslatt i Brasil i bytte med penger og matleveranser.

⁸² Masseprotestene startet 11. mai 1983 og varte i 4 dager. Kidnappingen av Carreño skjedde i 1987. Her er det åpenbart at tidsbegrep i forhold til undertrykkelsen går i ett, og at det personlige minnet er fragmentert i forhold til tidsoppfattelse.

støttet opp om våre krav. Massene plyndret alltid butikkene for å dekke sine behov og fordi de ikke hadde noen ting. De tok med tingene hjem og solgte de dagen etter for å kjøpe mat.

De som støttet oss fikk beskjed om å stenge butikkene sine; hvis dere ikke stenger ødelegger vi butikken din! Det var vanskelig å hindre massene i å ødelegge butikkene som holdt åpne, de tenkte: han er fascist og det var ikke vårt ansvar.

I masseprotestene i gatene deltok både kvinner og menn, alle var med, vi var som en familie og alle var med. Man savner den følelsen, etterpå når demokratiet kom kjente man ikke lenger noen. På den tiden var alle brødre, og vi var samlet, vi var en og det var denne styrken som vant over diktaturet, det var denne masse- energien som ønsket å komme vekk fra militærstøvelen, de ville ikke ha mer militære, ***vi ville ha demokrati eller det som Allende ikke hadde fullført.*** Og vi som studerte på den tiden så at det kom en vakker ting til oss, en fremtid hvor alle var like.

*Jeg kjente meg igjen i det Allende hadde sagt i en tale om frøet, at vi unge skulle være opprørets frø. Generasjonen som studerte på den tiden, på offentlige skoler, hadde lærere fra **Unidad popular**, men jeg hadde aldri trodd at ting og prinsipper som de snakket om, ting som man ikke forstod på den tiden skulle sitte så dypt. Når man etter hvert befant seg i gatene og hadde denne bevisstheten, uten å tilhøre noen politisk parti tenkte man at man var opprørskhetens frø som skulle endre historiens løp, kuppmakernes historie. Da følte jeg meg identifisert med det Allende snakket om at vi var **la semilla de rebeldia**, han var vår lærer og det var han som gav oss informasjon som vi ikke hadde fordøyd godt nok, fordi vi trodde at hans regjering skulle vare i 6 år og kanskje til og med bli gjenvalgt, hvis de lot ham regjere, men vi trodde aldri at de skulle fjerne ham ved et militærkupp. Hvis vi tar opp den historiske tråden så hadde de allerede gitt flere slag⁸³ mot Allende, siden valgene ble han slått av høyre folkene.*

*Vi visste ingenting om **de donde venia la mierda de esos huevones**, hvor dritten til de brødhodene kom fra, og de vil at vi skal respektere deres⁸⁴ regjering, at vi skal la de styre i 6 år. Hvorfor respekterer de ikke når folket velger sin populære regjering? Hvis de ikke respekterer så er det grusomt. Slik kom streiken til en ende og los allanamientos fortsatte. Til den siste **allanamiento** tok de med folkene til **Parque Brazil**, jeg vet ikke om du har hørt noe om det?*

⁸³ Slag på spansk heter *golpe* og har dobbelt betydning i og med at militærkupp heter ”golpe det estado”

⁸⁴ Deres, ”Su” på spansk er en respektfull form å henvende seg til folk fra høyere klasser.

Beretning om en Allanamineto

Greia er at de kom hit og allerede grytidlig var det fullt av politi og militære, politi og militære. Og så begynte de å gå inn i hus etter hus. De tok ut alle mennene, kvinner også, syke lot de være igjen men de sjekket først hele hust og hvis de fant noe torturerte de ordentlig. Greia er at de kom hit og jeg hadde noen kassetter med motstandsmusikk og noe propaganda og naboen sa til meg at de er rett ved siden av og jeg lagde et hull i hagen hvor jeg gravde ned kassetene og propagandaen.

Jeg var alene hjemme sammen med min bror. Moren min hadde dødd i leiren etter kuppet da hun ble syk. Jeg vet ikke om hun ble påvirket av all terroren. Hun var politisk aktiv men jeg vet ikke hvilket parti hun deltok i, fordi hun deltok mye med partier. Jeg rakk ikke å spørre henne hvilket parti hun tilhørte og etter kuppet hadde vi ikke engang tid til å spørre. Men de gjorde alltid et eller annet for folket og alle delte i Allende tiden. Det eneste jeg er sikker på er at stefaren min var tilhenger av UP og at han var bygningsarbeider. Han pleide å ta med materiale, bøker som han hadde under sengen og jeg pleide å kikke på dem. Av og til ba ham meg om å henge opp de 2 flaggene til UP på taket og flaggene valet høyt i vinden fra taket! Moren min kom godt overens med ham og kanskje var hun sosialist?

*De fant ingenting når de ransaket huset vårt, men de tok meg med allikevel og dro meg i håret, et spark i ... og kastet meg inn i en lukket bil. De tok mange, broren min også. De tok med mange naboer herifra, et slag her, et spark i baken. Vi ble behandlet som dyr, veldig dårlig, akkurat som dyr som de skulle ta med til slakteren og de kastet alle inn i bilen. Og slakterbilene tok oss med til parken. Dit tok de med flere naboer på min alder som hadde kommet fra andre **campamentos**, men vi beholdt alltid denne opprørskheten, og vi sa til dem: Vi er ikke redde dere, ikke tro dere kan skremme oss. Vi unge målte ikke konsekvensene av det som kunne skje og spøkte med dem og løftet stemmen blant massene. Vi ble tatt hånd om av noen i sivil og fikk gjennomgå og ble slått og truet med livet: **extremistas cabros culiaos hijos de upelientos**, rævkjørte ekstremister, barn av tilhengere av Unidad Popular, mens de eldre som oftest ikke sa noen ting og holdt sin munn. Men det gjorde oss ingenting at vi ble kalt barn av ... eller terrorister, kanskje var vi **subversivos** og vi var stolte av at los **culiaos** kalte oss det, men fy hvordan de behandlet oss og truet oss med en pistol i hånden. **Vi ble mørbanket, men vi forsatte å spøke blant mengden** og en som het Abraham ropte ut en spøk og alle lo. Men han ble fersket og ble tatt ut av mengden etter håret og*

han i sivil sa: bare vent dere jeg skal komme og hente dere alle sammen, en etter en. Abraham ble dratt etter håret i rykninger og etterpå stelte snuten seg med støvlene sine oppå hendene hans og sa til han: reis deg opp da vel, **culiao, huevon** og han gutten ble terrorisert! Han dro aldri ut i gatene under protestene etter at vi slapp ut av parken. Fordi vi dro og protestert på invasjonen og den dårlige behandlingen de hadde påført oss. Han gutten var aldri med på noe, verken før eller etter og han spøkte bare fordi han kjente oss og var ved siden av oss. Vi pleide å si for eksempel: Vi er flere enn dem, ja eller nei, og vi var flere og vi kunne gjøre slutt på dem hvis massene reiste seg opp mot dem. **Vi spøkte for å opplivne massene, men de eldre torde ikke fordi de var terrorisert, vi unge var rebeller, de gamle fra 1970 fryktet og var forskrekket fordi de hadde sett det som skjedde i etterkant av 1973 med egne øyne.** Mens vi startet vårt opprør under militær diktaturet og hadde formet et opprør som ingen kunne slukne. Med en undertrykkelse kunne de ikke slukke det lyset, dette håpets lys som vi hadde. Vi var redde bare en stund, verken tortur, bomber eller kuler hjalp for å slukke dette lyset og etterpå fortsatte vi å protestere i gatene.

Om formasjonen av Poblacion Yungay (Samtale med Chico o Huevito)

Når vi kom hit fra El Pinar het det allerede Poblacion Yungay. Før het det Villa Lenin. Jeg vet at det var en leir her, en jordokkupasjon. Chico: Vet du hva, det som skjedde her er at et enormt jordstykke ble gitt under Allende tiden til en liten gruppe med **allegados**, etter hvert kom det andre naboer til som så muligheten for å få seg et jordstykke og gjorde sin egen okkupasjon. Huevito: Det var gnistet som gjorde at andre **allegados** fra andre deler kom hit som ikke hadde noe sted å bo.

Chico: På den tiden var det en ordstyrer som het Pascual Barraza fra kommunistpartiet som organiserte folkene her og også folk fra sosialistpartiet. Hit kom organiserte folk fra Villa Lemus og Villa O`Higgins og han donerte disse jordstykkene til dem. Når andre naboer så at det var en okkupasjon her, kom de hit og markerte sine egne jordstykker. Det har jeg fått vite nå nylig, fordi jeg også trodde at det hadde vært en okkupasjon. Men siden det allerede hadde kommet folk hit torde folk å slutte seg til okkupasjonen, til øyeblikkets hete. **På den tiden var okkupasjoner mer tillat og pobladores ble ikke undertrykket.**

Jeg deltok mest i gatene med folk fra kommunist partiet, folk fra venstre og var medlem av Kommunistpartiets ungdomsorganisasjon. Vårt arbeid bestod for det meste i å stenge av en sektor, beskytte en sektor fordi det skulle skje en **recuperacion de alimentos**. Vi stengte av hovedgatene La Serena, Santa Rosa, Departamental. Vi her i La yungay var **el foco**, fokalpunktet. Vi var los **combatientes** som støttet opp om de som var mer forberedt på revolusjons taktikker. De gikk i blant oss uten å identifisere seg, med maskingevær, og slik følte vi oss trygge. Men vi var alltid sentrum for motstand, tilhørende arbeiderklassen nesten helt og holdent, fordi hvis du ser på Joau Goulart så har de funksjonærer og pensjonerte fra militære. Vi hadde allerede en historie med kamp bak oss, og kom fra diverse leirer og sånn sett mer organiserte. Motstanden gikk herifra ut til andre sektorer i nabolaget. Sentrum for organisasjon av motstand var fra denne sektoren.

Undertrykkelsen torde ikke å komme inn hit fordi de visste at det var mye motstand her og det var dessuten ikke lett for dem å komme inn. Alle gatene var av jord og den eneste inngangen var foran ved La Serena. De ventet utenfor og vi lå her inne i våre diker. På den tiden (under protestene) var det en dame som stelte i stand maten i en **olla común** til alle oss som var med i motstanden, og alle som var med og organiserte var også **combatientes**.

I kirken ble det stelt i stand en annen Olla Común. Kapellmesteren var Pablo Fontaine men presten som jobbet her het Rolando Muñoz. Kirken gjorde mye og åpnet dørene slik at folk kunne møtes i en tid hvor dette var forbudt. Og dessuten fungerte det som et asyl under enhver undertrykkelse. Jeg husker en sultestreik som varte i ca. 100 timer. Jeg husker at det var en slags refleksjon over det som skjedde. Det ble satt opp noen plakater utenfor som tiltrakk seg politiet. Pablo Fontaine kom og meglet med politiet og fikk lov til å ta ut menneskene som der var samlet, men politiet hoppet på di. Vi var ikke med men stod utenfor og støttet aktiviteten og vi kastet oss alle opp mot politiet slik at sultestreikerne ikke skulle bli tatt med.

Jeg husker en annen gang at vi fra Pohj hadde organisert oss til å levere en petisjon til kommunestyresen for få en verdig lønn, rettigheter. **Han svarte oss med å sende undertrykkelsen mot oss**. Og han undertrykte med politikjepper, men vi var forberedt og begynte og sloss mot politiet. Politiet måtte til slutt gå og de fikk ikke tatt med noen. Folket, **los pobladores**, gikk alle og kjeppjaget bussene og politiet skyndte seg med å komme vekk. **Den gangen var alle samlet, men nå er vi ikke samlet lenger**.

*I dag er undertrykkelsen annerledes. De kan komme og kutte vann og strømforsyningen. Før kunne man heller ikke betale men vi lot de ikke kutte strømmen eller vannet. Vi tente på bilene til de fra Chilectra⁸⁵, fordi folk var samlet. I dag kommer de og kutter lyset og strømmen og folk reagerer ikke. I dag er mange i ferd med å miste husene sine på grunn av gjeld. Det eneste regjeringen kommer med er **medidas de parche**, del løsninger. Når man får utdelt huset må man betale kvoter hver måned, men hvis man hopper over en kvote går man tilbake til 0 og gjelden hopper seg opp. Akkurat som når man skal kjøpe tv så sier de: betal 11 kvoter og på den 12 er den din. Hvis man hopper over en kvote går man tilbake til 0. **Slik lurert oss og styrer oss.** Det er også en ordning med vannet at bydelen betaler halvparten av utgiftene dine, men hvis man ikke betaler regningene sine på dagen har man ikke rett til denne ordningen. De driver alltid med mange spill og taper aldri på sine nedbetalingsordninger og **taperen vil alltid være han som skylder, el deudor.***

”Aqui hay problemas de dividendos, la mayoria de la gente del sector tiene dividiendos.” Her finnes det gjeldsproblemer, de fleste som bor her i sektoren har gjeldsproblemer.

*Er det ikke meningen at man skal fikse litt på huset sitt, ha det litt pent, dekke dine behov som person og menneske? Slik ser man at man vokser sammen med landet sitt, men hvis man synker ned i fattigdommen og lønna de så vidt holder til å spise føler man ikke lenger at man vokser med landet sitt. Eller hvis man må selge unna ting man har slitt for å kjøpe for å kjøpe mat, **slik var det under diktaturet og folk begynte å selge tingene sine for nesten ingenting.** Det er et sted de kaller **La Tia Rica** (den rike tanten) hvor man pantsetter tingene sine for litt penger og hvis man ikke henter de igjen mister man de. Hvorfor lager de ikke en endelig løsning for alle de som fremdeles har husgjeld og som fikk husene overrakt under militærdiktaturet, de som hadde Pem og Pohj jobber og som siden har slitt med gjelden som staten ila oss. Fremdeles frem til i dag blir vi lurt, for fremdeles i dag har vi minimumslønn som ikke rekker til å gi penger til sønnen din engang, slik at han kan dra og studere. Sosialassistentene burde heller ta for seg at når vi kom hit så var vi arbeidsløse, hva slags løsning fikk vi fra militærregjeringen? Pem og Pohj? Lønningene rakk ikke engang til å spise og slik er det fremdeles i dag. Hvis sosialassistenten ser at vi har en tv blir vi ikke lenger karakterisert som fattige, selv om vi ikke har jobb. Det var en gang en assistent som begynte å gråte når jeg fortalte henne: Har vi ikke engang retten til å ha tv*

⁸⁵ Chilectra., Chilensk elverk.

vi da, at for å få statsstøtte så må jeg først selge unna fjernsynet og sofaen som jeg kjøpte når jeg arbeidet, ellers er jeg rik!

Jeg gav henne en tale som fikk henne til å gråte! Jeg fikk til slutt hjelp med å betale vannet for jeg fortalte henne jo sannheten. Torsdag må jeg levere søknaden for at staten idet minste skal betale 3000 pesos av en vannregning på 8000 i måneden.

*Når vi jobbet for Pohj under diktaturet fikk vi 3000 pesos i måneden som tilsvarer ca. 50 tusen pesos i dag. Det kan man ikke leve for i dag! Det rekker ikke engang til å betale fellesutgiftene. Hvis man blir syk er det enda verre og man må prøve å ikke bli syk! Og slik så fikk folk mer og mer gjeld. Etterpå fant de, **los huevones**, andre strategier for få folk til å være stille. Blant annet leverte de ut kasser med mat til folk for at de ikke skulle skrike, slik at de fattige skulle være stille. Alle jobbet i Pem og Pohj, men det var som å være arbeidsløs, fordi det man fikk var nesten ingenting.*

*Arbeidet vi gjorde var å feie gatene, tette et hull i bakken og etterpå åpne det igjen. Andre jobbet som rørleggere, slik ble **los subcontratistas**⁸⁶ født. **Los subcontratistas** forsetter fremdeles i dag å suge blodet fra arbeiderne. **Un huevon** (en sleip fyr) ordnet kontrakter gjennom bydelen og slik ordnet de seg bartene sine og brukte billig arbeidskraft og folk fra Pohj for eksempel når de installerte rør i en leir. Folk fra Pohj fikk litt mer betaling ved å jobbe som **subcontratistas**, men han som brukte dem igjen kjente mest. Jeg jobbet aldri som **subcontratista** på den tiden, bare som vanlig arbeider. Men etter hvert tenkte jeg at jobben med **chuzo y pala**, og spade, ikke var noe for meg, det var ingenting, at jeg kunne gjøre en bedre jobb, bare jeg fikk verktøyene. Slik tenkte jeg og alle som jobbet for Pohj. Jeg lærte å jobbe som rørlegger, fordi jeg hadde en stefar som jobbet i byggebransjen som tok meg med for å gjøre **pololos**.*

Etter hvert fikk jeg jobb på en metallfabrikk med å male stålstenger, og siden som assistent, hvor jeg lærte å sveise og slå. Jeg ble aldri sveiser fordi jobben varte kort og vi fikk bare jobb for en kort periode. Etterpå jobbet jeg på et glassverk, så på en tekstil fabrikk hvor jeg var maskinansvarlig. Men der også varte jeg kort stund, fordi man bare ble ansatt i 2 måneder om gangen. Helt til i dag forsetter systemet og ansette de unge i 2 måneder, 1 måned. Slik blir det

⁸⁶ Underentreprenør

billigere for dem i og med at de ikke betaler forsikringer, for hele måneder, pensjonspenger, ingenting.

”quedai con tremendas lagunas que hasta el dia de hoy yo tengo marcado eso, el sistema de la dictadura me marco y el sistema democratico tambien me dejo marcado”, man sitter igjen med store laguner og helt frem til I dag har jeg merket dette på kroppen, diktatorsystemet og det demokratiske systemet merket meg også.

Fremdeles i dag er det få som får fast jobb og det er mange som blir kastet fra en bedrift til en annen. Mange jeg kjenner jobber et par måneder og siden er de uten arbeid 1 år og slik holder de på.

”Anda un grupo de masa que anda puro tirandomelas como decir: lo vamos a contratar a este huevon hasta tal fecha pa que nos tire la cola de la produccion y despues fuera”, det går en gruppe med masser som bare kaster seg til meg, som å si: vi skal ansette han tullingen til den datoen for at han skal dra lasset litt og etterpå ut.

*De er på tilbud og etterspørsel. Reserver. Hvis de jobber lenge på samme sted sier de: Disse begynner å bli gamle og nå blir vi nødt til å betale dem rettighetene sine, en måned per år og nå begynner årene å samles opp... og de vil jo ikke at det skal bli slik som på 60- 70 tallet at når arbeiderne ble sagt opp så hadde de rett på pensjonspenger som de samlet opp hvert år, en måned for hvert år de hadde jobbet og det ble fort noen millioner. I dag tillater de ikke det og de skriver ut lover som sier at hvis du har jobbet mer enn 10 år i en fabrikk så for du pensjonspoeng bare for ti år, hvis du har jobbet i 15 år får du tilgodesett bare for 10 år. **Los empresarios** er beskyttet på alle kanter. De forsikret seg på alle kanter og arbeidslovgivningen er nesten bare til service for **el empresariado**.*

Vi er fremdeles uten beskyttelse, til dagen i dag, med dette demokratiet og vi befinner oss fremdeles på 20 tallet. Hvor er forandringene som de snakker om i dette århundret?

*Jeg har vært arbeidsledig siden i fjor desember.(Intervjuet ble foretatt i mai.) Jeg jobbet i **la construccion** bygningsbransjen. Der tjente jeg 4600⁸⁷ pesos dagen. Så betalte jeg 600 pesos til **la micro**. Dermed så var den reelle lønnen 4000 pesos dagen. En dagsarbeider burde tjene minst*

⁸⁷ 4600 pesos tilsvarer ca. 50 norske kroner.

10000 pesos dagen og en fagarbeider 15000 pesos, det hadde vært respektert innenfor klassen vår, det er jo tross alt han som vet hvordan arbeidet skal gjøres. Slik kunne de kommet seg litt ut av **el ahogamineto**, drukningen, av det de tjener i dag. Lønningene går aldri opp, fordi de har ikke samvittighet. De sier: **Vi gir dere arbeid, bare jobb dere, ville dere ikke ha jobb?** Og de sier at folket er **flojos**, late, fordi de ikke vil jobbe. En dag dro jeg opp dit for å jobbe og de betaler 4000 dagen og man må ta 3 eller 4 busser, når man må ta 3 busser så kan man ikke lenger dra dit opp å jobbe for minstelønn. Fordi man kommer til å jobbe bare for å ta bussen og for å spise, og av og til ta med maten og når **la quincena**⁸⁸ kommer må man låne penger for å dra og jobbe. Slik lever mange folk.

I dag er det bare kona som jobber og pengene strekker ikke til. Slik vokser også familieproblemene frem.

Overlevelsesstrategier

Overlevelsesstrategien er at man bruker oppfinnsomheten sin og det man vet for å gjøre pololitos. Jeg hjelper nabokona med å reparere oppvaskmaskinen for eksempel og tar 4000 pesos i betaling. Eller jeg kan gjøre en transport med skraphaugen av en bil jeg har. Systemet tok den ut av sirkulasjon fordi jeg ikke har penger til å betale kontroll. Men av og til kommer gutta og spør meg om å låne den og jeg sier at de i det minste må fylle på bensin. Jeg vet at de er i samme situasjon som meg eller verre og dermed lar jeg de låne den. Men en annen tar jeg betalt av, fordi jeg også må overleve. Men jeg er bevisst når jeg tar betaling, jeg sier: gi meg 5000 pesos og det er billig fordi jeg må betale 3000 pesos i bensin, 2000 pesos til meg. I dag er det vanlig å betale minst 10000 pesos for en transport. Jeg tar lite betalt av samvittighet, fordi jeg er bevisst på hvordan folk har det. Men folk er ikke alltid like bevisste og de vil alltid ha det billigere. Men de vet ikke hva det koster med reparasjoner. Hvis det går hull i et hjul kommer man plutselig bare hjem med 1000 pesos for å kjøpe brød. **Man blir ikke rikere. Man overlever!**

Jeg prøvde å gjøre mer enn å overleve med den bilen. Da jeg var arbeidsledig begynte jeg å selge egg i gata. Derfor kaller de meg vulgært for Huevito. Den Citroengen er historisk, den er fra 1973, fra den generasjonen. Jeg pleide å dra og kjøpe egg hos grossistene, ved Santa rosa paradero 40, hvor jeg kjøpte billige og bra egg. Ideen min var ikke å selge dårlige egg til folk,

⁸⁸ Halve månedslønnen.

fordi jeg ville bygge meg opp et klientell, ikke selge en gang dårlige greier og så stikke av. Jeg jobbet med bra egg og hvis jeg kunne selge billigere og allikevel tjene nok, var jeg fornøyd. Jeg bygget meg opp et stort klientell. Jeg solgte til og med til folk fra middelklassen som vanligvis kjøpte eggene sine i butikken. I butikkene selger de dyre og dårlige egg og dessuten bruker de ventilasjonsanlegg for å holde eggene friske og når de kommer ut i varmen om sommeren blir dem ødelagt. Jeg leverte ferske egg og folk var fornøyde og neste dag kjøpte jeg nye. Da jeg startet var jeg arbeidsledig, men de kuttet ikke hendene mine eller intelligensen min og jeg hadde et verktøy. Jeg tenkte: **Hvordan forsvarer jeg meg mot systemet?**

Slik prøvde jeg å reise meg fra **la miseria**. Med intelligensen min prøvde jeg å reise meg opp ved å jobbe privat i gata, **men systemet rammet meg allikevel**. Jeg sluttet å selge egg **når det demokratiske systemet nådde en krise og folk mistet jobbene sine**. Ca. 3 år siden, det må ha vært i 1998. En stor arbeidsledighet rammet folk. Etter den krisen dukket det opp jobber som Pem og Pohj igjen. Regjeringen startet prosjekter som varte 3 måneder og man jobbet på torget eller feide og mottok minstelønn.

Fordi folk ble arbeidsledige og ble sagt opp fra bedriftene eller regjeringsprogrammene kom til en ende kunne jeg ikke lenger selge egg til arbeiderklassen som var klientene mine. Jeg kunne selge til arbeiderklassen, som er min egen klasse, men hvis de ikke har jobb går det dårlig med meg også.

Og når jeg kjørte rundt med skraphaugen min var det ingen som hadde penger lenger, pengene hadde sluttet å sirkulere. Folk begynte å betale på krita, eller en frue som begynte å bytte ting mot egg, **hacer trueque** og **det var som i gamle dager**. En gang byttet jeg et brett egg mot et kobber brett slik at fruen kunne spise bare egg, **egg med ris, det folket alltid spiser**. Og slik gikk produksjonen ned. Man brukte opp fortjenesten i bare bensin og man risikerte at man plutselig ble overfalt. Jeg hadde sikkert blitt overfalt og drept på gata hvis jeg hadde fortsatt. Fordi **el peligro esta por todos lados**, faren finnes overalt, på grunn av behovene som unge folk har. De unge generasjonene overlever på den måten de kan og siden mange av dem er hektet med stoff gjør det at behovet deres fører til at de gjør kriminelle handlinger, overfaller naboen, tar penger fra ham.

*Jeg rakk å trekke meg ut av jobben min i gata og jeg er fremdeles i live. Men for øyeblikket er jeg arbeidsledig. Akkurat nå venter jeg på en jobb som sammen med folkene fra **Centro cultural Padre Esteban Gumucio**, vi skulle bygge noen hus. Men nå ser det ut som om det ikke blir noe av, det ble med håpet.*

*I dag har jeg ikke kapital for å starte opp igjen med å selge egg. Hvis jeg starter uten kapital kan jeg risikere å måtte spise opp mine egne egg hvis jeg ikke selger noe og må gå til La Feria, tilbake til brødet og jeg ville gått under med en gang. Slik som mange gjør, de investerer litt penger i **la feria** og så selger de billig og hoper opp gjeld. Man selger tingene sine for å spise for dagen. **Man greier ikke å spare opp eller å gjøre framsteg.***

***No estamos en regimen militar, pero tenemos el poder todavia pa manejar... el capitalsimo puede manejar al gobierno cachai!** Vi er ikke lenger i militærregimet, men fremdeles har vi makten til å styre, kapitalismen kan styre regjeringen, skjønner du!*

*Til dagen i dag så ser man at det er slik, det er los **empresarios** som styrer regjeringen og regjeringen må være nærmere dem enn med de fattige.*

*Det samme skjedde under populærregjeringen. De satte kjepper i hulene for Allende ved å sabotere, for eksempel ved å gjemme unna matvarene. Slik tenkte de at folket skulle sette seg opp mot sin egen regjering. De trodde at regjeringen skulle bli kastet av folket. De presset folket slik, ved å gjemme unna matvarene slik at de skulle protestere mot sin egen regjering. Men siden det ikke skjedde slik de hadde tenkt brukte de rå makt. Slik ble de væpnede styrker sendt for å banke opp los **cuarteles** og slik **begynte los huevones** å slå. **Populærregjeringen hadde arbeid hvor arbeiderne fikk det de fortjente, el empresariado** også. Populærregjeringen ville at alle skulle få det de fortjente, men **la gente poderosa, de mektige folkene liker ikke det som er rettferdig**. De var vant til å ha det sånn og derfor holdt de ikke ut det som skjedde. Og slik begynte de med boikott av regjeringen, og høyregruppene, Patria y Libertad som på den tiden gjorde attentat mot **los ferrocarriles del estado**, statens jernbaner. De lagde protester i gaten og prøvde å få massene til å reise seg og gjøre attentat mot regjeringen. Men det var ikke slik, fordi **vi hadde makten** og vi hadde kjøpekraften, men siden de hadde kontroll over distribusjonen av varene hadde vi ikke lenger noe sted å kjøpe fra. Vi hadde kjøpekraft fordi vi hadde penger på den tiden, men de*

hadde gjemt unna varene. I det siste har det kommet frem at det var CIA og USA som stod bak og støttet grupperinger som var motstandere av regjeringen.

La Democracia Cristiana, kristelig demokratene og Jarpa⁸⁹ som var fra høyresiden, som på den tiden var reaksjonær på gata, fikk alle penger for å gjøre sabotasjeaksjoner mot populærregjeringen.

Valgkampanjen til DC ble også støttet av dem og de fikk mye penger, skitne penger, som ble brukt mot vårt folk, **putas los huevones sucios**, de solgte seg de skitne huevones⁹⁰

Hvorfor bor vi ikke alle fredelig sammen en dag, bra og rolig, uten å slåss eller hate oss? **De er skyldige som tvinger oss, tvinger folket vårt, som en dag reiser seg**, kanskje voldelig mot dem og de kaller oss terrorister. Men **det er de som har brukt volden fra begynnelsen**. De holder oss så nedtrykt at vi på nytt en dag vil sprengte og folket kommer til å sprengte, skjønner du. De holder oss nede på alle kanter og til slutt vil vi ikke ha noen annen løsning enn å sprengte. Og kom igjen! La oss bruke vold, jeg vet ikke med hva, og med hvilken moral kan de si at vi er voldelige hvis systemet har vært voldelig mot oss. **Det er et terrorsystem som angriper kjernefamilien**, det er et fryktelig system som ødelegger kjernefamilien som er selve basen for samfunnet. På den måten ser man de populære familiene som er ødelagt av rusmisbruk, som faller i kriminaliteten og derifra blir de plukket opp av systemet som stenger dem inne. De for fornavn og etternavn og etterpå kommer de ut med et skilt og blir integrert i samfunnet.

Jeg har aldri hatt problemer med rusmisbruk, kanskje fordi jeg ble formet med en moralsk styrke både på grunn av oppveksten i en leir og dessuten i **la lucha social** hvor vi gikk igjennom både det ene og det andre. Jeg har begge benene mine godt festet til jorden og har aldri vært avhengig av alkohol, pastabase eller røyket marihuana. Men systemet har slått meg på andre måter og jeg har blitt fratatt tusenvis av ting. Blant annet fritiden med familien, friheten av å ha en fast jobb, ha en sikkerhet og jeg har kommet meg ut av det hele fordi jeg hadde en indre styrke som jeg har båret lenge.

⁸⁹ Segio Onofre Jarpa var innenriksminister under militærdiktaturet og president av Renovacion Naciona og har etter overgangen til demokratiet jobbet som senator i region del maule (wikipedia)

⁹⁰ Huevon har et flertall av betydninger men kommer opprinnelig fra en som har store baller og kan tolkes som en som ikke tenker med hodet.

For kona mi er det vanskelig noen ganger, når pengene ikke strekker til i og med at hun kommer fra et solid hjem, hvor både foreldrene hennes og brødrene hennes jobbet og hun fikk studier gratis. Jeg var allerede vant til dette i og med at jeg kommer fra et ødelagt ekteskap hvor jeg måtte kjempe for å overleve med min mor. Det er der jeg har styrken min fra.

Jeg ble aldri ferdig med studiene mine og sluttet å studere for å begynne å jobbe slik at jeg kunne overleve. I senere tid har jeg fullført grunnskolen på kveldsundervisning og slik har jeg bekymret meg litt for meg selv, fordi jeg alltid vært mest opptatt av problemene som rammer andre i mine næromgivelser.

*Og regjeringen kan si med dette: se, vi utdanner folket og folket går ut av grunnskolen og slik kommer de seg ut av den ekstreme fattigdommen. **Dette er en kjempestor løgn** fordi med grunnskolen er det ingen som tar meg imot, jeg gjorde det for å gi meg en fornøyelse. **Den eneste måten å komme ut av den ekstreme fattigdommen på er å bruke intelligensen min**, det er den eneste måten å gjøre framsteg på. Men hvis jeg ikke har kapital blir det vanskelig og jeg må bruke de pengene jeg har for å kjøpe mat. Alt jeg kan kjøpe er til døtrene mine, skoleutstyr slik at de kan studere. Dattera mi ble nettopp ferdig som sekretær fra grunnskolen og hun har søkt mange jobber men ingen mottar henne, så hun skal fortsette å studere. Hun sier at hun godt kan tjene minstelønn slik at hun i det minste kan betale studiene sine. Men der er hun "chuteando piedras"⁹¹. "Kona mi har gjeld over ørene sine for at hun betaler studiene til dattera vår. Derfor må jeg også av å til skaffe meg pololos"⁹²*

Mira esa reja tiene mas de 20 años, esa reja de madera que esta en la calle, son los muebles que me regalo la dictadura cuando me entrego esta casa, la dictadura son los muebles de madera que tengo hecha esa reja, eran comedores, bancas, camas de madera, sillas, camarotes, los desarme todos e hice la reja. Det gjerdet emer enn 20 år gammelt, det tregjerdet som står i gata, det er møblene som diktaturet gav til meg når vi fikk overlevert huset, diktaturet er de møblene som jeg har lagd gjerde av, de var bord, benker, senger, stoler, kahytt, jeg demonterte de og lagde gjerdet.

⁹¹ Chuteando piedras betyr å sparke steiner og er et populært uttrykk brukt av pobladores og betyr at det er det eneste de kan gjøre hvor de bor.

⁹² Pololos er kortvarige arbeidsoppdrag med penger betalt svart.

Jeg kastet ut alle møblene som Pinochet gav til oss som vi ikke hadde behov for, fordi vi tok med våre egne ting fra leieren som vi hadde jobbet hardt for. Med møblene lagde vi gjerder. Alle naboene gjorde det samme. Vi ville ikke ha gaver, slik at de kunne se ned på oss å si: her har du en pinne slik at du kan sitte, fordi du har jo ikke engang et sted å sitte. Regjeringen så på oss som om vi skulle vært griser som ikke skulle hatt en bunge å spise i en gang. Nei, vi er arbeidsfolk og det er vi som produserer tingene og dermed har vi rett til å kjøpe oss en stol. Vi er eiere av det vi produserer, av det vi skaper, fordi vi er skapere. Arbeiderklassen er skapere.

Eli

Eli var lederen av Kamarikun og hadde bred erfaring fra arbeid i diverse sosiale organisasjoner, blant annet en annen organisasjon som jobbet med kvinner som het Tierra Nueva. Eli er sosialassistent og jobbet dessuten i full jobb i FASIC (Fundacion de Ayuda Social de las Iglesias Cristianas) Ved siden av jobben og det sosiale arbeidet hadde hun 3 voksne døtre og var bestemor til 2. Hun var alenemor og eneste inntekstkilde for alle i sin husholdning.

*Jeg opplevde ikke direkte noe undertrykkelse den 11. September 1973. På den tiden var jeg 15 år. Jeg er født i 1958. Jeg tror at etter kuppet så var det mest **allanamientos selectivos**. I begynnelsen var det for det meste folk som hadde støttet populærregjeringen som ble arrestert, som var med i et politisk parti eller spilte en viktig rolle i støtte til populærregjeringen. Selv om det var en kombinasjon, folk fra selektive **allanamientos** ble for eksempel ført til konsentrasjonsleire som for eksempel Estadio nacional og estadio chile hvor det var mange folk og som sådan massive.*

Sosialt arbeid og kirken

*Jeg var militant i MIR men jeg jobbet først og fremst med **trabajo poblacional**, sosialt arbeid lokalt i la poblacion. Etter kuppet var jeg **fuera de mi casa**, borte hjemmefra i 6 uke fordi undertrykkelsen ikke gjorde store skiller mellom folk, verken når det gjelder kjønn eller alder. Mange av de jeg jobbet sammen med ble offer for direkte undertrykkelse og mange måtte dra i eksil og andre ble drept og arrestert. Derfor måtte gruppen jeg var i holde opp arbeidet sitt en stund. Rundt 1974- 75 tok jeg opp igjen **el trabajo social**. Jeg begynte å jobbe med **bolsas de cesantes**, arbeidsledige og **comedores infantiles**, barnestuer, og **talleres laborales**, arbeidskurs, som var organisert av den katolske kirken. På den tiden deltok jeg i kapellet i Poblacion*

*Malaquias Concha. Ofte så gikk undertrykkelsen **utover familiens overlevelsesevne** og det var mange som ikke kunne jobbe fordi de hadde blitt stemplet som kommunister etter at de hadde vært arrestert. Det var også mange som hadde sine ektemenn arrestert og på grunn av dette var det nødvendig å utvikle diverse **overlevelsesorganisasjoner** som **ollas comunas** for at familiene skulle overleve. Slike organisasjoner profilerte rundt 1978. Dessuten var det mange som var i behov av hjelp på grunn av overgrep og slik startet **Comite Pro Paz i 1975** som var forgjengeren for **Vicaria de la Solidaridad**. Ellers fantes også **Vicaria de la Zona Sur** og etter hvert kom **FASIC**⁹³ til for å hjelpe de som var ettersøkt. I begynnelsen så var det sosiale arbeidet organisert av den katolske kirken. Kirken ble brukt som møteplass og dessuten var det mange innenfor kirken som støttet arbeidet i og med at undertrykkelsen brøyt kirkens verdier i forsvar for livet. Med andre ord så var det stor motstand mot diktaturet innenfor kirken. Vi må ikke glemme at mange prester ble drept i begynnelsen av og under diktaturet fordi de hadde tatt et valg for de fattige og var talsmenn for frigjøringssteologien. Frigjøringssteologien ser på Jesus som han som lider, han som er ettersøkt, arbeideren og med dette synet var den populære kirken en viktig støttespiller og viktig for å forstå solidariteten som en av de kristnes viktigste verdier.*

*På den måten ble det gjennomført flere **Velatones**⁹⁴, **vigilias**⁹⁵ og **refleksjonsstunder** som var innenfor kirkens rammer. Men disse ble allikevel hardt undertrykket. Ved Kapellet Nuestra Señora Guadalupe i poblacion Yungay husker jeg det ble gjennomført en av de første sultestreiker i landet for å gjøre kjent at det fantes **detenidos desaparecidos** og at menneskerettighetene ble brutt. Det var et helt fredelig arrangement som ble oppfattet som en trussel av regimet og som ble hardt undertrykket. Det ble også koblet til andre menneskerettigheter som ble brutt slik som **ytringsfriheten, organisasjonsfriheten, retten til subsistensnæring for populære familier**.*

*Jeg tror at flesteparten følte frykt, i gitte situasjoner, ikke hele dagen og hele tiden. Men for eksempel når det skulle organiseres en protest, et møte, ved distribusjon av propaganda, ved spraying av slagord, så følte man frykt og at man var utsatt for fare. Man visste at man var utsatt for fare, men jeg tror at mange **følte at de måtte** gjennomføre disse aksjonene. Det var jo andre*

⁹³ Fundacion de Ayuda Social de las Iglesias Cristianas, De kristnes kirker Fond for Sosial Hjelp.

⁹⁴ En prosesjon hvor det blir tent ly for å minnes noen.

⁹⁵ Vaker.

compañeros som hadde dødd i kampen for et bedre samfunn, og slik var det et ansvar vi hadde for å minnes de falne.

Innenfor MIR var det 2 retninger, en sosial retning og en militær retning. Fra begynnelsen av sin eksistens gjennomførte MIR **Acciones de Recuperacion**, gjenvinningsaksjoner, og motiverte noen militæraksjoner. Men ikke alle som var med i MIR var med på disse militære aksjonene. De fleste var med i **studentfronten** eller **fagforeningsfronten**. Andre jobbet med bøndene og noen på **Poblacion** nivå, hvor de blant annet okkuperte tomme jordstykker og organiserte **allegados**. Noen jobbet bare med propaganda og agitasjon og gav ut informasjon og løpesedler. Men alle visste at bevegelsen hadde et militært standpunkt, som før eller senere ville være nødvendig, fordi klassekampen var slik!

Jeg husker ikke når unntakstilstanden sluttet, men den varte i mange år. Jeg husker at unntakstilstanden i begynnelsen varte fra 2 om ettermiddagen til 6 om morgnen dagen etter og de var veldig lange. Unntakstilstanden gjorde at det var mye aktiviteter på kveldstid hjemme hos folk. I stedet for å dra hjem sent på kvelden ble man gjerne til dagen etter. Hvis man gikk ute på kvelden risikerte man å bli arrestert eller drept, og det var jo nettopp disse timene som ble brukt av militæret for å gjennomføre husransaker og arrestasjoner fordi på den tiden kunne ingen gå ut i deres forsvar.

Jeg tror jeg først og fremst begynte å organisere meg fordi jeg søkte kontakt med andre, kanskje fordi jeg er enebarn. Jeg tror at moren min spilte en stor rolle, selv om jeg ikke fikk vite det direkte fra henne, så har jeg på følelsen av at hun var medlem av kommunistpartiet. Jeg har mange vage hukommelser fra når jeg var liten jente av å ha vært med på forskjellige møter. Dessuten husker jeg at vi hadde propaganda plakater av en som het Cabezas, som jeg i ettertid har fått vite var bydelsleder kandidat for kommunistpartiet i kommunen La Granja. Dessuten husker jeg også å ha deltatt i massive folkesamlinger når jeg var liten, til valgkampanjen til Unidad Popular og dessuten en samling som ble gjort til støtte for Allende i 1964 tror jeg, her ved padero 22. Med moren min dro vi og feiret valg seieren til Allende ved Alameda. Moren min var militant i kommunistpartiet. Moren min ble født i nord Chile ved **la pampa salitrera**, salpeterslettene og hadde nesten ingen utdanning. Moren min var dessuten også veldig katolsk og derfor ville hun at jeg skulle konfirmere meg. Jeg ville ikke delta i kirken, men hun tvang meg og slik ble jeg invitert til en ungdomsgruppe som fungerte ved kapellet San Pedro San Pablo som

ligger ved Avenida Padre Esteban Gumucio. I den ungdomsgruppen husker jeg å ha sett en lysbildefremvisning av bilder fra Vietnam og i bakgrunnen spilte de en sang som var populær på den tiden som sa: det er bedre å le enn å gråte, dette gjorde et veldig inntrykk på meg. Jeg tenkte at jeg ikke kunne være likegyldig til det som skjedde rundt i verden, noe må jeg gjøre.

Både behovet for å treffe andre, innflytelsen til min mor og det at jeg ikke kunne være likegyldig lenger gjorde at jeg begynte å nærme meg grupper som tok for seg å forandre virkeligheten på et eller annet hvis. Og jeg sa til meg selv at jeg ville være **fuera de la casa**.

Økonomisk krise og sosiale problemer, en analyse

Faren min døde når jeg var 5 år. Han var bygningsarbeider. Jeg studerte bare første året på el pedagogico, det følgende året, 1975, ble undervisningsreformen gjennomført og jeg fikk ikke forsette studiene mine. Moren min kom til Santiago når hun var 18 år, hun jobbet som servitør, selger og ansatt og dermed var vår **økonomiske situasjon alltid prekær**, men vi hadde alltid til å overleve. Når jeg ikke fikk forsette med studiene mine begynte jeg å jobbe og etter hvert som jeg fikk barn var jeg selvfølgelig nødt til å jobbe. **Jeg jobbet som syerske, barnepasser, brødselgerske og en hel rekke ting**. Man tjente ikke så godt men man fikk alltid tak i noe. På den tiden, ved begynnelsen av 80 tallet, åpnet arbeidsmarkedet seg for kvinner på grunn av den økonomisk krisen. Kvinnene jobbet for hva som helst og de fleste mennene var uten arbeid. Etterpå ble det gjennomført et kriseprogram som skulle gi de populære lagene en minstelønn, Pem Og Pohj. Men dette var nesten som slavearbeid, men i valget mellom å tjene litt eller ingenting valgte menn å tjene litt i og med at arbeid nesten er ensbetydende med mannlig identitet. Tenk deg hvordan arbeidsløsheten følte for mennene! Hva skjedde med den mannlige identiteten på den tiden? Jeg husker en forfatter Elisabeth Lira, psykolog, som gav ut en artikkel som het **La cesantia y el daño que nos hace** som snakker om de psykososiale effektene som diktaturet hadde. Og det er klart at arbeidsledigheten hadde varige effekter på personene og familierelasjonene. Man forbinder alltid diktaturet med tortur, forsvinninger og henrettelser, men på den måten blir alle disse andre ofrene for diktaturet usynliggjort. Her i las poblaciones er det mange som **ble torturert og overkjørt psykologisk**, men som ikke led de fysiske konsekvensene av diktaturet. I dag finner man mange tilfeller av folk som er slike ofre for diktaturet, folk som for

eksempel begynte å bruke **neopren**⁹⁶ i den verste økonomiske krisen for å døye sulten og som fremdeles i dag er hektet på **neopren**. **Neopren** dukket opp under krisen og i alle de populære sektorene (La Yungay) var det mange **neopreneros** i gatene. Det var hele familier som brukte **neopren** for å døye sulten. Dessuten var det mange som ble arrestert på den tiden fordi de var med i diverse organisasjoner og dette **legger igjen spor i personene**. Jeg kjenner en som ble arrestert i forbindelse med dagens demonstrasjoner som fikk politiet på besøk hjemme for å få arrestasjonsordenen og kona og svigermoren brente all politisk materiale han hadde hjemme som kunne være farlig. Dette forteller meg at **folk sliter med trauma fremdeles i dag**.

Om Poblacion Yungay

La Yungay var like organisert som La Victoria eller Villa Francia. **Los Carabineros** dro ikke inn der, kanskje på grunn av frykt eller på grunn av dets geografiske fordeling. Av og til kom de allikevel gjennom sperringene men det var en åpen **poblacion** og man kunne søke skjul i ethvert hjem. **Det var som om alle som bodde der gjorde motstand**. På en protestdag kom man dit og alle naboene var samlet i gatene med sang, flagg og barn som lekte. Og etterpå dro folk i protestene og slo i kjelene sine. Det andre som var karakteristisk for La Yungay var alle de militære gruppene, som Frente Patriotico Manuel Rodriguez, som hadde en markant tilstedeværelse der, også i de politiske aktivitetene. Og slik følte folk seg tryggere i og med at de ble forsikret av disse militære grupperingene.

Kollektiv minne

Det er flere kollektive hendelser som har gjort inntrykk på meg. Det første var som sagt kandidaturet til Allende i 1964 og dessuten valg seieren i 1970. Dessuten husker jeg for eksempel den gangen da kobberet ble nasjonalisert, og jeg følte at **el cobre es nuestro**. Jeg tror det var en veldig viktig hendelse for folk, å kunne si at kobberet er vårt eller at kobberet er chilensk. Jeg husker blant annet en sang fra den tiden som sa ”**nuestro cobre**”. En annen hendelse som preget meg var når det første mennesket dro til månen. En annen hendelse som gjorde et veldig inntrykk på meg var de tre kommunistene som ble kuttet over halsen (degollados) Guerrero, Nattino og Parada. Det gjorde også inntrykk på meg at det var **los carabineros** som stod bak og jeg husker at det var en voldsom demonstrasjon i sentrum i etterkant av mordene, men en grad av

⁹⁶ lim

*aggressivitet som jeg aldri hadde sett før, utenom ved nasjonal protestene. Ved nasjonalprotestene gikk alle i Chile ut i gatene for å protestere. For første gang kunne man se hvem som var i mot diktaturet i ansiktet. Overalt var det motstandsknuter. Her var det en protest som gikk fra La Yungay til Malaquias Concha, men det var korte demonstrasjoner fordi man risikerte å bli arrestert. I august i 1985 husker jeg at de hadde tatt de militære ut i gatene, med tanks og fullt væpnet husker jeg. Kledd som de skulle i krigen. I etterkant var det massive arrestasjoner, han som ble tatt i gata ble relegert til andre steder i Santiago. I etterkant av protestene ble det foretatt **allanaminetos masivos** i marginale poblaciones. En dag våknet jeg opp og så jeg at de hadde omringet La Yungay, akkurat ovenfor veien der jeg bodde. Det var en represalie for at folk prøvde å reorganisere seg i fagforeninger, menneskerettighetskomiteer, *ollas comunes*. Militæret måtte vise folk at slik organisering ikke var tillatt og måtte finne andre undertrykkingsformer, det var ikke lenger forsvinninger og henrettelser, men massive husransaker og forvisninger.*

Overgangen til demokratiet, gleden som ikke kom

*Når overgangen til demokratiet kom var det mange mennesker som var desillusjonerte. Jeg følte meg ikke beseiret, men jeg tror at et politisk prosjekt feilet, et globalt prosjekt som ville bygge sosialismen på fredelig vis. **Men ideene, prinsippene og objektivene er fremdeles gyldige i dag.** Blant de som hadde kjempet for å fjerne Pinochet var det mange retninger, men mange hadde ønsket seg et mer radikalt brudd med fortiden og ikke en forhandlet overgang. Paktene som ble gjort for å styre mellom de private selskapene og de politiske sektorene lot ting være som de var og var allerede bestemt lenge før blant annet i grunnloven som ble bestemt i 1980. Vi kjempet for et felles mål, å rokke Pinochet og i det lyktes vi, **men gleden kom ikke**⁹⁷. Og det var partiene på venstresiden som sa at gleden skulle komme den 5. oktober når jeg dro for å stemme. **De lurte meg. De løy til meg. Hvordan skal jeg tro på dem?***

Kamarikun

*Sånn sett så tror jeg at Kamarikun spilte en viktig rolle her i **zona sur** ved at vi **gjenopptok menneskerettighets tema** og at vi greide å utvide det. Vi tok opp temaer som *La Memoria historica, politisk fangeskap, detenidos desaparecidos, verdad y justicia, impunidad*, men også*

⁹⁷ Gleden som det egentlig refereres til var gleden som kom når Unidad Popular kom til makten.

temaer som barnas rettigheter, pedofili, seksuelle overgrep, vold mot kvinner som også er menneskerettigheter. Slik sett greide vi å sette temaet om menneskerettigheter i et mer moderne perspektiv. Fordi jeg tror at **vi forble i det traumatisert minnet i mange år**. Vi fortsatte å forsvare, promotere og synliggjøre alt som hadde med bruddet på menneskerettighetene fra diktaturet. **Vi mener at hvis det fremdeles ikke eksisterer verdad y justicia og hvis det fremdeles eksisterer impunidad må vi forsette å snakke om disse temaene**. Men en ung person som ikke levde på denne tiden må også vite at menneskerettigheter er alle menneskerettigheter. **Vi må ha et fremtidsperspektiv, ellers blir man opphengt i fortiden!**

Dessuten tror jeg at vi var viktig som organisasjon fordi vi viste en bestemt stil i å drive en organisasjon på. Kamarikun var en **åpen organisasjon, en demokratisk organisasjon** hvor forskjellige mennesker med forskjellig historiske fortider kom sammen, en gruppe med mye mystikk og som fikk oppslutning av mange mennesker fra mange sektorer. Med denne **mystikken** tiltrakk vi også media blant annet ved å bruke teatralske virkemidler som lys og masker. Vi var alltid i gatene hvor vi installerte temaer, for å minnes viktige hendelser, for å gjenvinne det historiske minnet og støtte andre organisasjoner som hadde sine egne aktiviteter. Det at vi kom til på den tiden gjorde at det også dukket opp andre organisasjoner som i en kjedereaksjon. Blant annet La Mezcla, Centro Cultural Padre Esteban Gumucio og Contracorriente som i dag ikke eksisterer. Vi viste at det fremdeles var mulig å jobbe med slike temaer i denne konteksten.

Jeg tror at Kamarikun gikk i oppløsning fordi folk var slitne og ikke ville gi mer tid til organisasjonen. Folk var utslitte, fordi organisasjonen krevde mye arbeid. Som politiske aktivister fungerte gruppen bra. Men når vi installerte oss i huset og begynte å ta for oss andre oppgaver som hadde å gjøre med sosial konstruksjon, over tid, ble det mer krevende. Det betydde å betale husleie, holde orden på huset, vaske, arrangere aktiviteter for å samle inn penger, osv. På den måten ble vi avhengige av at det kom folk i og med at vi var selvdrevne, **autogestionados**, og ikke fikk økonomisk støtte fra noen.

Sandra.

Sandra er opprinnelig fra La Bandera men jobbet i organisasjonen hvor hun blant annet var ansvarlig for datakursene. For å dra på møtene måtte hun pendle fra Puente Alto hvor hun bodde og måtte ofte ta 2 busser for å reise til Joao Goulart, en reise som kunne ta opp til 2 timer. Dette vitner om hennes aktive sosiale engasjement. Hun er dessuten student i spesialpedagogikk og har fast jobb i en organisasjon som jobber med barn\ungdom i risikozonen⁹⁸ Hun har en ung datter og var separert fra mannen sin. Hennes historie er rørende og vitner om sterke opplevelser i sin barndom, både med hensyn til prekære livsforhold, barndommen i leiren, ansvaret som storesøster med en fraværende mor og som konsekvens av diktaturet og barndomstrauma.

*Jeg er født i 1965 og har mapuche etternavn. I dag bor jeg i Puente Alto sammen med hunden min og om helgene med barna mine. Jeg jobber i et senter for mental helse i et program som heter Puente og som er drevet av Chile Solidario. Jeg er student i spesialpedagogikk og i helgene selger jeg bøker ved **La Feria**, torget der jeg bor.*

Minner om invasjonen

*Den 11. September bodde jeg i La Bandera. La Bandera var et av stedene hvor det var mest allanamientos og hvor det var mest overgrep under diktaturet, akkurat som La Victoria, La Legua og mange andre marginale poblaciones. Jeg tror å ha sett at La Bandera er på 3. plass av de **poblaciones** som ble mest utsatt for **allanamientos**. Moren min jobbet på den tiden i en bedrift hvor de lagde ull og jobbet nattskift for å passe oss på dagen. Når hun skulle hjem den morgenen hadde de sperret av fabrikken hvor hun jobbet og vi befant oss i la poblacion. Jeg hadde fått beskjed at vi ikke skulle slippe noen inn eller gå ut. Døren var laget av tre og kunne ikke rives ned. Jeg hørte at det ble banket hardt på døren og en mannestemme som ba meg om å lukke opp. Etter en stund kom de tilbake og begynte å true meg med at de skulle slå ned døren og jeg ble redd. Til og med noen nabokoner kom og ba meg om å lukke opp døren. Og jeg svarte at jeg hadde fått beskjed av moren min om å ikke lukke opp døren for noen. Jeg var kjempe redd fordi jeg aldri hadde opplevd en slik situasjon før og dessuten fordi de banket hardt med baksiden av geværene sine som gjorde gjenklang i metallet som utsiden av døren var laget av.*

⁹⁸ Riesgo social. Barn som har problemer med rusmidler, kriminalitet, som droppet ut av skolen, etc, Ofte på grunn av foreldrenes sviktende ansvar, som på grunn av arbeid, ikke kan passe på barna. Hun jobbet med familiene deres.

Jeg passet som sagt på lillesøsteren min på 5 år og lillebroren min som var 2 år. Moren min skulle egentlig vært hjemme kl. 0700. Til slutt ble jeg overtalt av naboene til å lukke opp døren og de dyttet opp døren og kom løpende inn veldig prepotente.

Entonces quedamos... se puede decir, a la deriva de todo, no sabemos nada, På den måten ble vi overlatt til intet, vi visste ingenting.

*Vi gikk ut sammen med brødrene mine fordi vi ble redde da det kom 5 svære typer inn med gevær og begynte å snu på alle tingene i huset. 5 militære som for oss virket enorme! Jeg begynte å skrike og begynte å kaste sko og forskjellige ting på dem fordi jeg var veldig sint og lei meg. Da ble jeg tatt med ut, dratt etter håret, slått og slengt ut i hagen. Jeg gikk inn igjen og fortsatte å skrike ting til dem. Jeg husker at jeg fikk et slags anfall av sinne, impotens og redsel. Naboene prøvde å roe meg ned men jeg mistet besinnelsen og rettet all sinne mot dem. Etter hvert begynte jeg å se at la Poblacion var fullt av militære og tanks. Jeg hadde aldri før sett tanks før og slik glemte jeg huset mitt, det var ikke lenger viktig hva de gjorde med huset. **Alle mennesker var i sjokk.** I alle fall kunne jeg se at barna var i sjokk og vi kunne ikke forstå noen ting av det som skjedde, ingen snakket. Jeg fortsatte å gå i leie av brødrene mine og et sted hvor det vart noen bringebærbusker husker jeg at jeg så at de tok med folk med hendene bundet på ryggen, noen folk som jobbet på helsesenteret som lå rett der vi bodde. Jeg husker at jeg synes det var rart, at de tok med menneskene som organiserte aktivitetene på **junta de vecinos**, at de ble arrestert. De gikk med hendene bundet på ryggen og bind for øynene og jeg visste ikke om det var en lek. Hva var det som skjedde her? Det var som en lang rekke med indianere, **fila india.***

*Jeg får gåsehud av å tenke på det, fordi **de personene så jeg aldri mer, aldri mer.** Det som er mest synd er at **det var mennesker som jobbet for å gi folk litt verdighet gjennom å hjelpe dem med å organisere seg,** til tross for deres fattigdom. Etterpå kom unntakstilstanden som varte lenge, veldig lenge.*

Minner fra en jordokkupasjon

*Før vi kom til La Bandera bodde vi ved paradero 29 ved gran Avenida. Jeg husker min far fikk besøk av noen naboer som var med i fagforeningen og han ble spurt om å bli med til **Fundo La Bandera.** Jeg skjønte ingenting da men en dag dro vi med alle tingene våres om bord i en lastebil. Vi kom frem på kvelden og jeg husker at alt var brakk jord, det var ingenting annet en*

*jord dit vi kom. Fra lastebilen så jeg hvordan folket bevegde seg, hvordan de bygde husene sine, tente bål, satt opp vegger, som om dem bygget livet. Akkurat som små maur som jobbet. Neste dag da jeg våknet var området fult av folk, av telt og rucas⁹⁹. Der tilbrakte jeg barndommen min. Fra mitt perspektiv som barn husker jeg at det var en hel masse aktiviteter der. I bygningen hvor helsestasjonen fungerte arrangerte de i tillegg kulturelle aktiviteter og mange aktiviteter for barn. Det ble organisert festivaler og mange konkurranser. I parken var det en lærer som trente oss opp etter skoletid, i friidrett og diverse sportsgrener. Dessuten feiret de, en ting og som er drømmen min å organisere i dag, vår festen og i parken ble det installert telt, et for barna, et annet for ungdommen. Dessuten så ble det alltid organisert en samlingsstund hver søndag i parken, hvor det var grilling og hvor det kom all slags folk, noen spilte fotball, andre spiste og hygget seg. Det var en tradisjon og satte veldig preg på meg. Det var en aktivitet jeg satte veldig pris på og som jeg ikke har sett siden. **Det må ha vært før kuppet.** Det var som å være på landet, det var til og med en elv her og et sted hvor man hentet fersk melk. Vi hadde sikkert 8 store fotballbaner og mange offentlige plasser. **Og plutselig ble vi fratatt alt dette** og ble igjen med bare en fotballbane og ble fylt opp med **poblaciones**. Alt som var trær og parker forsvant fordi alle disse andre poblaciones kom til og fikk parkene til å forsvinne. **Alt forsvant med diktaturet.***

Sosial nød, sosialt arbeid og innvasjonen av forbruksvarer

*I og med at moren min jobbet hele tiden måtte jeg ta meg av søsknene mine. Etter hvert ble hun separert med han hun bodde med og måtte passe 3 barn. Vi så henne aldri. Det var ikke bare meg, mange andre var i samme situasjon. **Jeg tilhører en maltraktet generasjon. Mange kvinner fra min generasjon er fremdeles heftet på å overleve.** Mennene fra min generasjon har etterpå blitt heftet i narkotrafikk eller avhengig av et eller annet rusmiddel. Man ser de og man skjønner ikke hva som skjedde med dem. Jeg begynte å jobbe da jeg var liten. Jeg hjalp en mann å passe på potetene hans og etter hvert begynte jeg å selge poteter. Jeg så det som en mulighet for å spise på lørdager hvor moren min jobbet hele dagen og jeg ikke hadde middag. Ellers i uka spiste jeg ved en **olla comun** som ble organisert av kirken. Der ble jeg kjent med en tysk nonne som jeg måtte hjelpe i betaling for maten jeg fikk. Fra henne har jeg fått det sosiale engasjementet, hvordan å støtte, den solidariske siden var det hun som inspirerte. Hun jobbet ut i fra **frigjøringssteologien** og jeg har senere fått vite at hun reiste til Nicaragua hvor hun ble drept.*

⁹⁹ Egentlig et tradisjonelt tre hus med stråtak som Mapuchene bodde i men i denne konteksten menes fattigslig hus.

Hun holdt et øye med oss fordi vi var fra en veldig fattig familie og dessuten overlatt til oss selv i og med at moren min jobbet hele tiden. Dessuten pleide hun å organisere leker for oss barna. En lørdag jeg var hjemme alene hadde moren min glemt å legge igjen penger til maten og jeg forteller brødrene mine at jeg skal ut å kjøpe mat, noe som bare var løgn. Hjemme hadde vi en pengeseddel som var gått ut av dato og med den gikk jeg for å kjøpe mat. Det var en eldre dame som solgte empanadas og jeg bestilte og betalte henne med den falske seddelen og slik fikk jeg også nok til å kjøpe brød og sukker. Jeg hadde kjempe dårlig samvittighet, men **jeg gjorde det jeg måtte gjøre for å overleve og slik gav jeg mat til brødrene mine**. Poenget er at mange andre på min alder måtte gjøre verre ting for å overleve som for alltid har merket dem, som **konsekvens av dette harde diktaturet og den økonomiske modellen som de satte over hodene våres**. Vi måtte lure andre, det satte de inn. **Tu tenias que joder al otro, eso nos impusieron**.

De fylte området her med topless, tenk deg en topless i byens fattigste strøk! **Vi levde et gigantisk tilbakesteg**. Hvor mange ekteskap gikk ikke i oppløsning under diktaturet? **De begynte å bryte opp familien, i stedet for å holde familiene samlet ble de brutt opp**. De bombarderte oss med forbruk, **consumo**, og området ble fylt med choperias, ølserving. Arbeiderne fra Pem Og Pohj brukte opp hele lønna si der og kom hjem tomhendt. Slik begynte ekteskapene å gå i oppløsning og de begynte å finne andre par og slik startet helvete for den generasjonens barn. Dessuten installerte de narkotrafikken! I begynnelsen var det bare marihuana som ble solgt her, men etter hvert begynte de å selge **pastabase**. Rett der hvor jeg bodde var det et sted hvor det ble solgt pastabase. Selv jeg som ikke brukte stoff visste at det ble solgt der, mens politiet som lå rett ved siden av, visste de eller visste de ikke st det ble solgt der? Selvefølgelig visste de det og det var en sammenheng mellom de to.

Med tilflyttingen av folk utenfra og problemene med stoffet ble **la poblacion** atomisert. Man begynte å bekymre seg for stoffmisbrukeren som begynte å stjele og overfalle folk og **denne frykten var alt man tenkte på**. Man løste ikke problemet med hvem som stod bak og hvem som lot dette skje. På ene siden hadde vi **problemet med stoff** og på den andre, **problemer med arbeidsledighet** og for å glemme alt dette på et sunt vis gav de oss fotball, fotball, fotball. **Alle kanalene var intervenerte** og de viste bare drittprogrammer.

Uno se va colgando de lo que te va dejando el medio, man henger seg etter det miljøet gir deg

*Jeg begynte etter hvert å delta i en kulturgruppe med ungdommer fra middelklassen og universitetsstudenter. Blant annet spilte vi i et band og samlet oss på torget og stilte spørsmålstegn med det som skjedde. Vi hadde ingen partitilhørighet, men var fra venstresiden. **Vi satte oss opp mot diktaturet med ord, uten bruk av vold.** Nesten alle fra den gruppen måtte reise ut av Chile i eksil fordi diktaturet ikke aksepterte at vi satte spørsmålstegn til det. En natt ble deres hus **allanadas** og de forstod at de ikke kunne dra hjem. **Hvis de ransaket huset ditt så var det på grunn av at du var motstander og satte spørsmålstegn ved diktaturet.** Det var utrolig autoritært. Flere ble arrestert og **mange av dem har jeg aldri sett igjen.** Kjæresten min reiste til Argentina og jeg så ham aldri igjen. Hvem var det som vant? Installasjonen av narkotrafikken!*

Jeg har alltid deltatt i organisasjoner som er sosialistiske, kommunistiske, Mir, men jeg diskuterer alltid mye med dem fordi jeg føler at de har et diktatur innad som de ikke ser. Det setter jeg meg opp mot. Derfor har jeg aldri vært militant av noe parti. Det var mange organisasjoner på den tiden da demokratiet enda ikke kom og gradvis kom. Mange av dem var fra venstresiden, men jeg følte at de var for lukkede på grunn av sikkerhetshensyn, og kanskje med en grad av egoisme fordi de ikke tok seg av de som hadde blitt hardest rammet av diktaturet. Jeg begynte å jobbe med barn og ungdom som hadde problemer med rusmidler og som var kriminelle og som ingen ville ha.

*I en annen organisasjon som var sentrum for alle de sosiale organisasjonene i San Ramon fant jeg ut at jeg var det eneste medlemmet som ikke var kommunist og at det dessuten var misbruk av penger. Jeg spurte dem om de jobbet der av personlige interesser eller av sosiale hensyn, fordi hvis det var slik la oss alle **mojarnos las manos**, vite hendene våres. **De var fra venstresiden og støttet folket og samtidig så dreit di i folket.** På grunn av denne kommentaren var det en sosialist som påstod at jeg var infiltrert fra Renovacion Nacional eller fra den nasjonale intelligensen. Og som du vet så fikk *centro de informacion nacional* (hentyder til CNI¹⁰⁰) tak i informasjon gjennom tortur. Og det gjorde at familien min på et eller annet vis ble utsatt for fare. **Porque los bomberos locos, los cabezas de pistola estaban en todos lados**, fordi de gale brannmennene og pistolhodene var overalt. Hvis jeg var informant eller infiltrert i denne organisasjonen kunne jeg*

¹⁰⁰ Centro Nacional de Inteligencia.
Den Nasjonale Etterretningstjenesten.

ikke gå rolig i gatene etterpå. Etterpå klaget jeg ovenfor denne organisasjonen offentlig fordi dette var ulojalt. På grunn av kommentaren om at det var korrupsjon innad, mistet organisasjonen administrasjonen av pengene og de ble overført til meg. Etter hvert begynte de å hate meg fordi de måtte dra hjem til meg for å hente pengene. Slik ble jeg **desillusjonert av venstresiden, av det politiske venstre** som alle var unge. På den måten la jeg merke til hvordan systemet også hadde nådd **el mundo de la izquierda de mi generacion**, venstre aktivister fra min generasjon. Den generasjonen hadde også blitt skadet. Fordi **før** så man ikke disse holdningene. **Blant de eldre så man aldri dette og alt var mye mer gjennomiktig.** Generelt sett så var det som tilhørte folket, folkets og det var det ingen som utnyttet seg av det. **Mange av de som sitter i regjeringen i dag er en del av denne unge generasjonen.**

Overgangen til demokratiet var en intelligent måte systemet brukte for å sovne og roe ned disse personene, ideene og motstanderne av diktaturet. I dag finnes det **una democracia solapada**, et lumskt demokrati, som avsporer blikket ditt på en subtil måte. Men det er allikevel perverst. Personene som blir satt i en jobb passer godt på jobben sin! De kan jo ikke bite i hånden som gir dem mat.

Gå om bord på vinnernes tog

I begynnelsen trodde jeg at sosialistene som tok over etter kristnedemokratene kunne endre systemet. Men etter hvert begynte jeg å legge merke til at **det hele var en farse** og jeg kunne ikke legge fra meg min etiske side, mine verdier. Dermed forsatte jeg **pateando piedras**, å sparke steiner og **barna mine måtte lide mangler som jeg ikke engang husker.** Men jeg kan i det minste sove rolig og når jeg treffer disse andre personene kan jeg si til dem at **de solgte seg til systemet.** Bakgrunnen for min deltakelse i **Kamarikun** var først og fremst at jeg følte at menneskerettighetene ikke var tema i Chile. Når Pinochet ble arrestert følte jeg en enorm glede som fikk meg til å gråte. Det var mer en fyren men **det han representerte, disse mørke hendene som stod bak ham.** Det gav meg en følelse av at han ikke lenger var urørlig. Den graden av **impotens** man følte av og til, at man ikke fikk løs vennen sin fra klørne til **los pacos.** Man følte at man endelig fikk betalt for all sin lidelse, sin sorg. Arbeidet som vi gjorde i Kamarikun med å anklage, **denunciar**, kunne ikke få tilbake de døde men det var **en måte å få alle disse nedtrykte følelsene ut og slik var det frigjørende.** Dessuten følte jeg at menneskerettighetene handlet om mer enn bare **Detenidos desaparecidos** og torturofrene. **I dag blir folks basisrettigheter brutt,**

*det at folk ikke har jobb, at folk ikke har et verdig hjem. Jeg tror at arbeidet i **Kamarikun** hadde vært mulig å fortsette hvis vi hadde hatt økonomisk støtte. Slik hadde vi kunnet konsentrert arbeidet vårt i å være politiske aktivister og hadde ikke trengt å gjøre så mye. Det er politisk aktivisme som er temaet vårt. **Autogestion** ble vanskelig å gjennomføre og slik tror jeg **vi ble spist opp av markedet, det er sant at vi ble spist opp av markedet (latter)**. Men av Kamarikun ble det allikevel skapt andre organisasjoner og sånn sett ga det frukt.*

***Systemet vi lever i spiser opp tiden din. Det tvinger deg.** Systemet fungerer så bra at det kan si til deg: Alt fungerer bra, hvis det går dårlig så gir vi deg dette kortet og det kortet gjør at du binder deg mer. Det har jeg sett skje med mange jeg kjenner som er veldig **hengt opp i det økonomiske systemet gjennom gjeld**. Det er disse usynlige kjettinger som holder de fattige nede. Dette er en måte å atomisere på. Dessuten er det hele poblaciones som er underkastet narkotrafikantene.*

***Minner fra unntakstilstanden:** Rundt i 1985- 1986 ble det gjennomført en **allanamiento** i Villa de la Cultura hvor jeg bodde med sønnen min, dattera mi og faren til barna mine. Det ligger i samme sektor som La bandera. En dag hadde jeg vært og levert sønnen min i barnehagen og da jeg kom tilbake var hele området hvor jeg bodde stengt av. Hele området hadde blitt avstengt av militæret. Jeg ble helt fra meg fordi dattera mi og mannen min hadde blitt igjen i la Poblacion. Jeg var ikke så redd for at mannen min skulle bli arrestert men jeg ble allikevel skrekkslagen. Jeg vet ikke hva jeg gjorde eller sa for å overtale soldatene men jeg må ha lagd den verste skandalen for å la dem slippe meg forbi. I nærheten av der jeg bodde, bodde det en kommunist som var kjent for alle og som blant annet hadde en butikk. Huset hans ble ransaket og **los pacos** holdt på å banke dritten ut av han. Jeg ble helt satt ut fordi jeg ikke kunne gå inn til ham og jeg visste ikke hva de gjorde med ham. Jeg var helt **hysterisk og nevrotisk** og skrek for å be om at de skulle slippe døtrene hans som var på alderen med mine barn. Den gangen dro de inn i alle husene og tok med seg alle over 15 år. Det var en **allamiento masivo**. De spurte etter en leder av en organisasjon, og det var meg selyfølgelig, og jeg var ikke hjemme. I dag drar jeg ikke lenger til fengslene. Sist gang jeg dro for å besøke en innsatt husket jeg hvorfor. De tar deg gjennom flere steder hvor du blir ransaket og siden tar de deg gjennom gitter og lys. Jeg har også vært arrestert, jeg også har mottatt kjepper... **undertrykkelsen var voldsom**. Derfor er jeg redd denne situasjonen. Fordi man føler seg, usikker, utsatt... **hvordan forsvarer jeg meg ovenfor disse dyrene?** Når jeg dro til fengslet følte jeg på nytt denne usikkerheten, å bli tatt med fra det ene*

stedet til det andre og ta av deg klærne... **Å gjenleve dette, det er en trauma jeg har. Å bli arrestert uten å gi deg noen forklaring, den frykten for at dem du så aldri mer har sett. Den usikkerheten. Arrestasjon:** I La bandera fantes det noen sikkerhetshus, *casas de seguridad*. Det var hemmelige hus hvor folk som hadde blitt skadet etter demonstrasjonene ble tatt hånd om, folk som også var ettersøkt av politiet og jeg visste om en som oppholdt seg der. Det var personer som jeg dro og besøkte som var fulle av **perdigones**. **Los perdigones** er en type kuler som ble skutt under demonstrasjonene av politiet og militære. I sikkerhetshusene ble skadede personer levert til medisinsk behandling som ikke kunne bli levert ved sykehusene fordi de kom til å bli arrestert. En dag dro jeg dit av nysgjerrighet og de stengte av området, det var noen spioner som hadde funnet ut om det. De stengte av to kvartaler og jeg var akkurat innenfor avsperringen. Jeg stakk av og ble arrestert akkurat i det jeg stjal en tv, dette med tv`n falt meg inn fordi det var bedre å bli tatt for å være tyv enn å bli tatt for politikk. Til slutt ble jeg tatt for fjernsynet og slapp ut etter 2 måneder. Jeg var enda ikke myndig og var ikke mer enn 16 år på den tiden, rundt 1985... Jeg fortsatte å si at jeg hadde stjålet fjernsynet, noe som ikke var særlig trolig men i og med at jeg ble tatt med beviset i min hånd kunne de ikke si noe annet. Etter hvert kom det en advokat fra Vicaria de La Solidaridad for å forsvare meg. Men i begynnelsen ble jeg utsatt for **psykologisk tortur**. **De tvang meg til å se på mens de banket opp noen andre**. Og jeg var bare en liten jente. Jeg var allikevel involvert i forskjellige ting, men det **var ting som jeg trengte, som jeg måtte gjøre**¹⁰¹. **Det er en torturform når de får deg til å overvære at de banker dritten ut av en annen uten nåde**. Men de verste var **los carabineros**. Jeg ble arrestert ved et kommissariat som lå i San Ramon hvor de også torturerte arrestantene. Han som var ansvarlig for alle politiene het Casa og de kalte ham for **el peso pesado**, den tunge byrden. Han var **mandamas**, han som mest bestemmer, og var som en rottweiler. Han var kjempe streng og jeg var veldig redd ham i og med at jeg var mindreårig. Ha sa til meg: **Y esta huacha concha de su madre**¹⁰², skal hun få oss til å tro at hun stjal en tv. **Si esta huacha culiada no andaba nada robando un televisor, andaba metido con los culiados**, Hun rævpulte bastarden stjal ikke televisjonen, hun var involvert med de rævpulte. De visste at jeg ikke hadde stjålet tv`n men mange hadde allerede sett meg løpe unna med tv`n og dessuten hadde kirken allerede presentert en **recurso de amparo**.

¹⁰¹ Eksempel på kompromiss.

¹⁰² Jeg har ovenfor gitt en forsøksvis forklaring conchetumadre og her er meningen den samme. Huacha betyr i chilensk kontekst forlatt, bastard.

Kapittel 4: Analyse av intervjuene

Ovenfor har jeg latt *pobladores* snakke for seg selv om deres personlige minner fra diktaturet, med utgangspunkt i dagens virkelighet. Det går frem av livshistoriene at oppfatningen av dagens virkelighet og demokratiet er preget av deres erfaringer gjort under diktaturet.

I motsetning til regjeringens eksplisitte målsetting om å legge fortiden bak seg og slik begynne på en ny side, *borrón y cuenta nueva*, går det tydelig frem av livshistoriene til disse sosiale aktivistene at dette ikke er mulig, å *legge fortiden bak seg*. Diktaturet er en innebygd del av hvordan disse aktivistene konstruerer sin identitet, da de selv ble formet under diktaturet. Jeg vil i det følgende ta for meg noen aspekter som kommer frem i livshistoriene og som vil danne utgangspunktet for *en rekonstruksjon av pobladores sosiale minner om diktaturet*.

4.1 Mot en rekonstruksjon av pobladores sosiale minne om diktaturet

Installeringen av diktaturet førte til et voldsomt brudd i livet til *pobladores*. Med militærkuppet startet en langvarig invasjon av deres boplass, *la poblacion*, gjennom innstalleringen av militære, politi, sivile etterretningsagenter, spioner, panserbiler og tanks som konstant patruljerte i gatene. Øynene som var vitne til denne invasjonen er fra et barns perspektiv og stiller seg uforstående og uvitende ovenfor denne plutselige invasjonen av deres lekeplass. Flere av mine etnografiske veiledere husker direkte å ha sett døde kroppar ligge slengt i gatene som om de skulle vært *søppel*, eller i alle fall hørt om historier om drap gjennom andre som hadde sett det. Det første militærregjeringen gjorde var å fjerne lederne for den sosiale bevegelsen som støttet opp om Allende, være seg fra fagforeningen eller diverse venstreorienterte partier. Heretter blir alt opphold i gatene forbudt ved at unntakstilstanden erklæres og etter arbeidstid må alle holde seg inne. De eneste anledningene man kunne gå ut ved var når de skulle kjøpe brød. Folk ble på den måten fysisk separert fra hverandre og hensikten med unntakstilstanden var å holde folk fra hverandre slik at de ikke kunne organisere seg, og som sådan et instrument for sosial kontroll. Graden av nærhet\ distanse til dødens kultur varierer noe ut i fra personens bosted, La Yungay, La Legua, Joao Goulart og La Bandera, men den 11. september og diktaturet som derav fulgte kan betraktes som en *rupture of the world*. (De Mata, 2006) Fra og med denne datoen blir det installert et generelt klima av frykt i *la poblacion*, gjennom den plutselig fremkomsten av ekstrem vold som totalt endrer hverdagen til *pobladores*. I livshistoriene går det frem at en av de vanligste

formene for overgrep var arrestasjoner, *allanamientos* og trusler, som jeg i det følgende vil utdype med bakgrunn i et studium som heter: *Tortura en las poblaciones de Santiago 1973-1990* (2005, L, Moya et. al) Denne rapporten er en uttalt kritikk til regjeringens utgivelse av *Rapporten om Politisk Fangenskap og Tortur*(2004) og er selv skrevet av en populær organisasjon som jobber med spørsmål vedrørende bevaringen av det sosiale minnet, som i seg selv kan anses som en bevegelse i Chile.¹⁰³ Kritikken mot regjeringen er at rapporten *Sin Mañana No Hay Ayer*(2004) bare tar i betraktning som offer for tortur *de som først var politiske fanger*. På den måten utelater den både de som ble arrestert i forbindelse med nasjonalprotestene; og dessuten store deler av befolkningen som historisk sett har vært basen for venstresiden, ca.30 % av nasjonalbefolkningen: *los pobladores*, som i løpet av 17 år ble utsatt for statsterrorisme på deres boplass. Dette foreviger bruddene mot fundamentale rettigheter ettersom hele sannheten ikke blir vedkjent, straffet eller reparert. Mange kan dessuten ha vegret seg for å delta i rapporten ettersom mange fremdeles frykter på grunn av rettsløsheten, *impunidad*, som fremdeles eksisterer i Chile. Andre har mulig ikke møtt opp med bakgrunn i argumentet: Sammenlignet med det som skjedde med andre var det som skjedde med meg ingenting. Andre, slik som Lalo gir uttrykk for, har ikke møtt opp på grunn av det han mener er en mangelfull og symbolsk reparasjon og som ikke er verdt bryet av å gjenfortelle en historie om overgrep og ødeleggelse av personen.

Det er sant at dagens situasjon vedrørende respekt for retten til livet, integritet og personlig frihet ikke er sammenlignbar med tidene under diktaturet. Men det er ikke mindre sant at, ved å ikke inkludere og vedkjenne dette segmentet av befolkningen som *passive subjekter for undertrykkelsen* under diktaturet, så legitimerer denne parselleringen av sannheten og samfunnet volden rettet mot *pobladores*. Fordi det er på grunn av denne volden og denne sannheten at Chile er det det er i dag. Ved at staten verken vedkjenner, straffer eller gir reparasjonsløsninger til dette segmentet av befolkningen er det vanskelig for *pobladores* å ha en positiv konstruksjon av demokratiet. Her har vi kommet frem til et viktig punkt; nasjonalstatens eller demokratiets mangel på vedkjennelse av massive overgrep utrettet mot perifere poblaciones og *pobladores* under diktaturet kan tolkes som en *negasjon* av *deres eksistens* som personer med rettigheter.

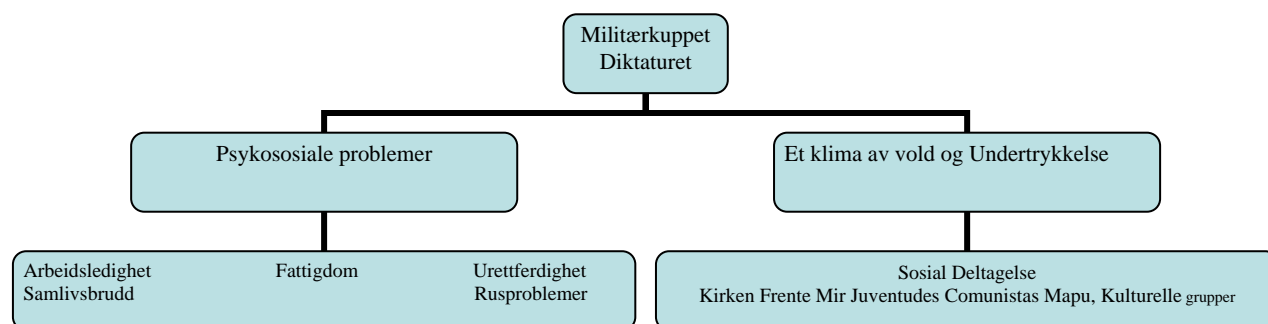
Og det er i denne konteksten av vi må plassere Kamarikun som menneskerettighetsorganisasjon. Selv om oppslutningen til denne organisasjonen kan betraktes som lav i forhold til tidligere

Movimiento para la recuperacion de la memoria historica

epoker, er den fremdeles representativ i forhold til pobladores følelser om marginalisering og gir uttrykk for følelser som er genrelle i pobladores sosiale konstruksjon av virkeligheten.

Dessuten går det frem av livshistoriene at diktaturet dessuten forsterket noen psykososiale problemer som allerede eksisterte *i la poblacion* som **fattigdom, arbeidsledighet og urettferdighet**. Som resultat av disse fenomenene valgte disse personene å delta aktivt i sosiale og politiske organisasjoner, både for å gjøre motstand til undertrykkelsen men også for å ta fatt på problemer relatert til fattigdom og dessuten for å dekke mer personlige behov for å utvikle seg som person.

4.2 Sosiale Representasjoner av kjennetegn ved diktaturet

4.3 Sosiale representasjoner av skadene diktaturet påførte

Skadene produsert av diktaturet er representert i 3 sfærer. 1: På den ene siden: *installeringen av en økonomisk modell basert på kapitalisme* som i følge de intervjuede førte til brudd på samhoid ved at modellen fremmet forbruk og individualisme som førte til familieoppløsninger.

Systemet forsterket dessuten fenomenene nevnt ovenfor ved *installeringen av narkotikahandelen* som et instrument for sosial kontroll og på den måten forhindrer systemet sosial mobilisering. Både Victor og Sandras forklaring går i denne retningen, at representanter fra militæret var innblandet i salg av narkotika.

I Julia Paley(s. 73 J, Paley, 2001) sitt materiale fra La bandera går de samme sosiale representasjonene frem og de spurte fra denne sektoren mente at forekomsten av kriminalitet ikke var tilfeldig og at den var en del av en bevisst militær strategi for å holde folk i frykt. Militæret vedlikeholdt og fremmet *delincuencia* som et forsøk på å undergrave relasjoner mellom folk. Mange fattige har dessuten blitt marginalisert i mangel på muligheter grunnet deres mangel på produktivitet.

3: Det går også an å lese av intervjuene at følelser som frykt og redsel, som hadde sin opprinnelse i volden diktaturet påførte, fremdeles er tilstedværende i dag. Frykten av at historien skal gjenta seg; generelle følelser av sinne og hat for å ha blitt utsatt for vold og undertrykkelse og følelsen av emosjonelle tap av venner og kjente som mistet livet sitt i kampen mot diktaturet eller som dro i eksil. Inntrykket jeg sitter igjen med var at mange av dem følte at livet i dag dreide seg om å overleve og dermed hadde mange av dem få fremtidsvisjoner. Alle de intervjuede viste en generell mangel på tiltro ovenfor *systemet*, som blir beskrevet som en urokkelig makt som trækker deg på hodet, og regjeringen som er handlingsløst overfor den reelle makten som representert av økonomien og militære

Det går frem av livshistoriene, inkludert de som ikke har fått plass i denne oppgaven, at alle føler seg traumatiserte på et eller annet vis og at de selv definerer seg vis a vis diktaturet som *barn av diktaturet*. Det går frem av livshistoriene at mine etnografiske veiledere føler seg generelt skadet som konsekvens av diktaturet, som har lagt igjen *dype spor eller arr som ikke går vekk*. Som konsekvens av dette går det frem en generell mistro og mangel på troverdighet ovenfor regjeringen og demokratiet. Denne mangelen på troverdighet skyldes først og fremst at de føler at sine forventinger til demokratiet ikke ble innfridd når det gjelder straff av de som er skyldige for

brudd på menneskerettighetene i og med at *la Impunidad*, straffefriheten vedvarer. Dette går også frem av deres forsatte arbeid for menneskerettigheter i organisasjonen. De ser ingen substansielle forskjeller mellom diktaturet og demokratiet. Mangelen på troverdighet er også rettet mot offentlige medier som tv og aviser som bare legger frem deler av sannheten i favør av det dominerende systemet.

I samsvar med det ovenfor nevnte kan man generelt snakke om en nedgang på kompromiss (*compromiso*) og sosial deltakelse i *la poblacion* for å oppnå sosiale goder felles. Som de intervjuede sier, *muchos se fueron pa la casa*, mange har trukket seg tilbake og er ikke lenger aktive. Dessuten er nivået på deltakelsen lavt i forhold til tidligere erfaringer. I flere av livshistoriene går det frem at *før* diktaturet med Unidad Popular og *under* diktaturet med masseprotestene i 1983 og 1986 så var alle med i organiseringen. Dessuten kommer det også frem av intervjuene at tiden etter den politiske overgangen til ”demokratiet” i 1990 var preget av følelser av håp og glede og følgelig mye deltakelse. Men denne gleden utviklet seg etter hvert til misnøye og blir beskrevet som *gleden som aldri kom* og endret seg i tiden rundt 92 -93. Alle de intervjuede peker på denne nedgangen i sosial deltakelse og mange ”innrømmer” selv og ha dratt *pa la casa* i lag med mange andre på grunn av en generell skuffelse og misnøye ovenfor flertallsregjeringene som etterfulgte overgangen til ”demokratiet.”

Dette er muligvis et godt eksempel på hvordan det sosiale minnet om diktaturet ”fungerer”, det kommer og går i bølger, men sporene av det sitter godt festet til den kroppslige hukommelsen og blir kalt frem med jevne mellomrom.

Denne misnøyen og skepsisen er også rettet mot partiene fra venstresiden og sosialistpartiet som deres tradisjonelle representanter i og med at disse, i følge de intervjuede, har blitt kooptert av det politiske systemet og makten og heller drevet av egne personlige interesser enn av omtanke for basene.

Gabriel Salazar¹⁰⁴, en av Chiles mest anerkjente historikere, har pekt på at basene hadde mye mer spillerom i de sosiale bevegelsene på 80 – tallet enn i forhold til 60 og 90 tallet. I følge han har de politiske partiene alltid hatt en *klientilistisk holdning* til ”folket” og han beskriver for eksempel Unidad Popular som en massebevegelse som var styrt av politiske ledere. I og med at diktaturet

¹⁰⁴ Se intervju i http://www.archivochile.com/Ceme/recup_memoria/cemememo0031.pdf

først og fremst fjernet overhodene og de politiske dirigentene til partiene på venstresiden (kommunistpartiet, sosialistpartiet, Mir, Mapu), med den utrykte hensikten å *Limpiar el cerebro de los chilenos, infiltrado de la ideologia marxista*¹⁰⁵ utviklet det seg *autonome baser* på lokalt plan. Ved overgangen til ”demokratiet” i 1990 gikk partiene fra venstresiden tilbake til gamle hierarkiske former og lederne og de intellektuelle som hadde vært i eksil eller levd klandestint kom tilbake i ledelsen av partiene. Sosialistene som sitter ved makten i dag har gått tilbake til sin tidligere konstitusjonalisme og legalisme og blir av *pobladores* beskrevet som oportunister og dette kommer frem av intervjuene; *se vendieron al sistema*; de solgte seg til systemet. Denne skuffelsen ovenfor politiske ledelser forklarer nedgangen i politiske base partier som *el Frente* og sosial mobilisering generelt på lokalt nivå.

Det virker som om organiseringen i *la poblacion* i dag følger tidligere venneklikker og partitilhørighet som forklart ovenfor, er preget av selvransakelse og kritikk av maktstrukturer innenfor hvert enkelt parti. Lalo sin forklaring gir uttrykk for dette.

Kamarikun består i dag mest av alt på grunn av følelsesmessige bånd og personenes behov for sosial kontakt. Selv om informantene sier at de fremdeles er organiserte og at de fremdeles er *comprometido* virker det som om de sier dette mer på grunn av tilskrevet identitet og hukommelse om tidligere deltakelse enn faktisk deltagelse i dag. Av organisasjonens ca. 15 medlemmer, var det til slutt ikke mer enn 4- 5 som dro lasset av å ”drive” organisasjonen og til slutt, etter mitt feltarbeid, hadde organisasjonen gått i oppløsning.

Muligvis er dette på grunn av at folk fremdeles er redde, i og med at under 17 lange år så var politikk forbudt og konsekvensene av å delta betydde å utsette seg selv for livsfare i og med at enhver form for organisering ble betraktet som et attentat mot militærregimet. Det virker som om denne frykten har blitt del av kroppens hukommelse

Det er verdt å påpeke at oppløsningen av organisasjonen ble utløst av et tyveri i organisasjonens hus. Da et av medlemmene kom for å åpne huset var alle datamaskinene frastjålet og i forbindelse med denne episoden ble et av medlemmene slått i ansiktet. Selv om *los vecinos* i etterkant hjalp til med å finne de fleste av datamaskinene minnet det om det daglige nærværet av kriminalitet og

¹⁰⁵ Se innledning.

dessuten fremkalte denne episoden en gjennoppstandelse av frykten hos organisasjonens medlemmer.

4.4. Mot en antropologisk forståelse av *pobladores* sosiale minne

Intervjuene som jeg har inkludert i oppgaven og intervjuene som jeg har utelatt vitner alle om en rekke traumatiske opplevelser erfart av *pobladores* i sitt eget nabolag under diktaturet. Flere av organisasjonens medlemmer vedkjente seg selv som traumatiserte på grunn av volden påført. Begrepet *massivt trauma*, anvendes til å denominere en gruppe som på kollektiv vis har blitt utsatt for traumatisering, for eksempel gjennom politisk forfølgelse som i *pobladores* tilfelle og som konsekvens får livslange problemer (om massive trauma se: A, Robben, O, Suarez, 2000)

Massivt trauma ødelegger sosiale bånd mellom mennesker og undergraver fellesskapet. Dessuten blir massive traumer overført fra en generasjon til en annen og går ikke vekk ved bortgangen av generasjonen som ble direkte berørt. Massive traumer er som negative energier, som blir overført menneskekroppen og menneskers hukommelse og som kan prege hele samfunn over flere generasjoner. I Chiles tilfelle ble traumatiseringen av *pobladores* utført som en bevisst strategi for å demobilisere denne sektoren og som instrument for å kontrollere og dessuten desintegre sosiale bånd mennesker imellom. *Pobladores*, som utgjorde en av *Unidad populares* viktigste støttespillere, ble ansett som fiende og deres marxistiske ideer som en skitten sykdom som måtte renses vekk. Metaforer av renhet \forurensing som jeg har referert til blant annet ved å vise til Mary Douglas var utbredt. Med denne renhetstanken kan man tolke de nedlatende talemåtene som ble rettet mot personene som forteller livshistoriene og som vitner om at *pobladores* ble foraktet og behadlet som dyr. Overgrepene rettet mot deres hjem viste at de ikke hadde rett til privatrom og de døde kroppene som ble kastet i gatene ble lagt igjen *som de skulle vært søppel*. Ideen om skitt er for øvrig gammel i Chile og daterer tilbake til kolonitiden og har å gjøre med de hvite spanjolenes nedlatende syn på *mapuche* indianerne. Jeg gjorde et poeng i å formidle leseren om at dagens ”demokratiske” regjerings manglende vedkjennelse av de massive overgrepene utført mot *pobladores* sektoren under diktaturet var en *negasjon av deres eksistens* som personer med rettigheter. *Pobladores* var i dette tilfelle taperne av militæres selverklærte krig mot *subversivos terroristas* som oppholdt seg i *poblaciones*. For de som gjorde motstand mot diktaturet fremstod deres kamp som en kamp for frigjøring. Med andre ord så tapte *pobladores* en kamp for sosial, politisk, økonomisk og kulturell frigjøring fra elitens historiske maktmonopol i

Chile. Hvis man betrakter diktaturet og installeringen av terroren mot sivilbefolkningen som en villet prosess og videre demokratiet som en forhadlet løsning og fortsettelse av det første, er det som om Chiles erobringen skulle gjenspilles på nytt. Militære invaderte pobladores boområder og installerte diverse elementer for sosial kontroll. Når "krigen"(folkemordet) hadde pasifisert befolkningen satte de Pinochet som øverstekommandant for militære som i følge grunnloven av 1980 gav militæret rett til å ta over styringen hvis nødvendig, det vil si, hvis den sosiale ordenen på nytt ble truet. På den måten og på grunn av installeringen av stillheten og traumaet, vil kanskje Pinochet fremstå som landsfaderen og redderen av ferdelandet om bare noen få generasjoner.

Nå vil jeg trekke en analogi som minner om et sammenlignbart tilfelle i chiles nasjonalhistorie. Jeg minner om at den Chilensk nasjonal staten hyller Bernardo O`Higgins som landsfar. Aksjonen i å hylle noen som landsfar er en kulturell handling som definerer de fundamentale elementene av nasjonen. Å sette en erobrer som fader av nasjonen, som har i sitt indre historien om og tapet til et folk som kjempet for sin frihet, er en frarøvelse. Å erklære bare en landsfar i et fedreland som har blitt bygd opp ved hjelp av flere prosjekt og ledet an av flere grunnleggere er det intoleranse(Jose bengoa sitert i M, Illanes, 2002, s. 219) Å innsette bare en landsfar, som ved å oppnå frihet for det ene fedrelandet, utgjør en negasjon av friheten til en del av folket som utgjør det, er en annen intoleranse. Å erklære O` Higgins som landsfar utgjør negasjonen av Mapuche folkets autonomi og reduksjonen av dets historie til en myte(op.cit)

Som avslutning vil jeg sitere Paul Connerton: *Concerning social memory in particular, we may note that images of the past commonly legitimate a present social order. It is an implicit rule that participants in any social order must presuppose a shared memory. To the extent that their memories of a society`s past diverge, to that extent its members can share neither memories nor assumptions* (s. 3, P, Connerton, 1989) Med dette mener jeg at Chile fremdeles er en høyt splittet nasjon når det gjelder konstruksjonen av sosialt minne, *pobladores* sosiale minne om fortiden fører til at de ser på dagens situasjon som en fortsettelse av diktaturtiden og ikke som overgangen til en ny tid preget av mer rettferdig fordeling av landets goder.

Kapittel 5 Avslutning

Jeg har gjennom diverse tekster, forfattere og stemmer prøvd å belyse hvordan pobladores konstruerer sitt sosiale minne om diktaturet og demokratiet. Mitt overordnede mål har vært å belyse diverse historiske aspekter ved den Chilenske nasjonalstat og dets forhold til diverse sosiale bevegelseser. Fra pobladores marginale synsvinkel fremtrer eliten som: *de mektige folkene liker ikke det som er rettferdig*. Fra elitens synsvinkel blir de fattige oppfattet med mistro og ansett som en trussel.

I første kapittel tok jeg utgangspunkt i Chile de la Trancision hvor jeg viste hvordan regjeringen prøver å konstruere nasjonen Chile som demokrati. Demokratiet setter et klart skille mellom diktaturfortiden og dagens situasjon og prøver å skille seg fra førsnevnte blant annet ved å publisere rapporten Sin Ayer no hay Mañana.

Videre setter jeg nasjonalismen inn i historisk kontekst og tolker militærkuppet og diktatur som et ledd i en nasjonal reorganiseringsprosess som hadde som mål å reinstallere en bestemt økonomisk modell.

Jeg presenterer også diverse bidrag til debatten om kollektivt minne og viser hvordan minnet nødvendigvis er noe som deles mellom bestemte grupper i samfunnet.

Videre presenterte jeg organisasjonen som dannet utgangspunktet for denne oppgaven.

Avslutningsvis har jeg gjort rede for metoden brukt under feltarbeidet og min vektlegging av bruken av begrepet *Intellectual colleagues* for å beskrive de som aktørene som denne oppgaven handler om

I kapittel 2 gir jeg en historisk kontekst av fremveksten av eliten. Jeg peker blant annet på at Chiles økonomi historisk sett har vært utadrettet mot verdensmarkedet og historisk dominert av eliten. Deretter viser jeg ved hjelp av historiske eksempler hvordan staten og eliten historisk sett har undertrykket arbeiderbevegelsen ved bruk av sin autoritet. I dette kapitlet har jeg også gitt en historisk beskrivelse av hvordan byen Santiago har blitt tenkt av byplanleggerne med hensyn til sosioøkonomisk fordeling, det går frem at Santiago by alltid har vært lagdelt og formet med separate boområder. Videre har jeg vist hvordan diverse regjeringer i etterkrigstiden har stilt seg ovenfor fattigdomsspørsmålet i form av programmer rettet mot husbygging.

Jeg har presentert pobladoresbevegelsen og vist hvordan denne vokste frem som en viktig aktør i etterkrigsårene og samtidig vist at refunderingen av Santiago by skjedde i det stille i diverse tomteokkupasjoner. Videre har jeg kommet inn på begreper om marginalitet og hvordan dette begrepet er knyttet til *pobladores* identitet.

I 3. kapittel presenterer jeg livshistoriene til aktørene som danner basis for min undersøkelse. Jeg lar dem fritt komme til orde og slik for de en plass i denne oppgaven som intellectual colleagues. Livshistoriene er informative og setter leseren inn i aktørenes bestemte meningsverden og sosiale kontekst som er preget av traumatiske opplevelser erfart under diktaturet. I 4. kapittel gjør jeg en analyse av intervjuene for å besvare spørsmålet som oppgaven ønsker å belyse, hvordan pobladores konstruerer det sosiale minnet om diktaturet.

Her presenterer jeg også noen bidrag til debatten om kollektivt trauma.

Om følelser av tap og ufordøyd smerte: Denne oppgaven har vært en personlig reise for meg i et ukjent dyp. Av og til våkner jeg om morgenen og gråter uten å vite hvorfor. Jeg vet kanskje hva det er som "feiler" meg men jeg får ikke uttrykt det med ord. Det kan være en sang, et bilde eller en forestilling som for meg til å reagere på denne måten. Hvordan kan jeg som har bodd hele mitt liv i Norge være påvirket av kollektivt trauma? En rørende historie kan muligvis fungere som avsluttende ord?

I Villa Francia bor det en jente som heter Mayda. Hun er liten og kortvokst og vandrer rundt i gatene som hun skulle vært et vanlig menneske. Jeg husker at hun var redd for hunder, når hun så en hund i gaten snudde hun om og gikk andre veien. Når hun spiste ble hun ferdig før jeg hadde begynt og jeg som alltid spør om hver detalj spurte henne hvorfor hun spiste så fort, hvorfor hun var så redd for hundene? Hun fortalte meg om rottene som hadde spist seg innover mellom benene hennes, hun fortalte om maten som de tok vekk fra henne hvis hun ikke spiste fort nok, hun fortalte om hundene som hadde voldtatt henne, og om de værste fornedingene som et menneske verken kan forestille seg eller forstå og jeg som alltid begynner og gråte, uten og kunne holde tårene tilbake, uten å forstå hvor jeg egentlig kommer fra... Yo pisare las calles nuevamente, de lo que fue Santiago sangrentado y bajo de una plaza liberada yo me pondre a cantar por los ausentes, Jeg skal på nytt gå i gatene av det som var blodige Santiago og under et frigjort torv skal jeg synge for de fraværedne...

Apendiks 1: Kart.

Apendiks 2: Bilder av organisasjonen.

Litteraturliste

Allende, Salvador: 1973. Ultimo Discurso: <http://www.nodo50.org/allende/mensaje1.htm>

Aman, Kenneth, Christian Parker, 1991: *Popular Culture In Chile Resistance and Survival* Westview Press.

Anderson, Benedict, 1992: *“Imagined Communities* Verso

Bengoa, Jose, 2000: *Historia del Pueblo Mapuche* Lom Ediciones.Santiago de Chile

Brinkmann, Beatriz, 1999: *Itinerario De La Impunidad Un desafio a la dignidad*. Cintras

Connerton, Paul, 1989: *How Societies Remember* Cambridge University Press.

Candau, Joel 2002: *Antropologia de la memoria*, Ediciones Nueva Visión, Buenos Aires. Argentina.

Douglas, Mary, 2002: *Purity and Danger* Routledge press.UK

De Mata. Ignacio Fernandez, 2006: *Generaciones y Representaciones de la Represion Franquista: Un Balance de los Movimientos pos la Memoria*. *Revista de historia contemporanea*. <http://hispania.nova.rediris.es>

Espinoza, Vicente, 1988: *Para Una Historia de Los Pobres de La Ciudad*. Ediciones Sur.

Fentress, James. Wickham, Chris, 1992: *Social Memory* Blackwell Publishers.

Fingscheidt, Anette, 1998: *Living With an Uncertain Loss. Women of the agrupación of Relatives of the Detained – Dissapeared in Santiago de Chile* Universitet i Tromsø

Halbwachs, Maurice, 1992: *On Collective Memory* The University of Chicaco Press.

Garreton, M,1989: *The Chilean Political Process*. Boston: Allen and Unwin.

Grau, Olga y Olea, Raquel, 2001: *Volver a la Memoria*. La Morada.

Garces, Mario et al, 2000: *Memorias para un nuevo siglo. Chile, miradas a la segunda mitad del siglo XX*. Lom ediciones.

Garces, Mario, 2004: “*Los Pobladores Refundan la Ciudad*” i Revista Patrimonio Cultural nr.32

Garces, Mario, 2002: *Tomando su sitio. El movimineto de pobladores de Santiago, 1957 – 1970*

Garces Mario, Sebastian Leiva, 2005: *El Golpe En La Legua*. Ediciones Lom.

Gonzalez Casanova, Pablo, 1985: *Historia política de los campesinos latinoamericanos*. Siglo21.

Gunder, Andre Frank, 1966: *The Development of Underdevelopment*". MRP

Illanes, Maria Angelica, 2002: *La Batalla de la Memoria* Planeta\Ariel

Jelin, Elizabeth, 2004: *Ciudadania, Derechos e Identidad* Latin American Research Review - Volume 39, Number 1.

Larrain, Jorge, 2001: *Identidad Chilena*. Ediciones Lom.

Lira, Elizabeth, 1996: *Reparacion, derechos humanos y salud mental*. Ed Chile America CESOC

Marx, Karl og Friedrich, Engels, 1971: *Det kommunistiske manifest* Pax Forlag

Minz, Sydney, 1960: *Worker in the cane: A PuertoRican Life Story*. Yale University Press.

Moya, Laura et al, 2005: *Tortura en Poblaciones Del Gran Santiago.1973- 1990* Colectivo de Memoria Historica Corporacion Jose Domingo Cañas

Oxhorn, Philip, 1995: *Organizing civil society: the popular sectors and the struggle for democracy in Chile* Pennsylvania state university press

Padilla, Elias, 2001: *La memoria y el olvido La dictadura Militar Chilena 1973- 1990* Equipo Nizkor <http://www.derechos.org/nizkor/chile/libros/memoria/>

Paley, Julia, 2001: *Marketing Democracy* University of California Press

Pinto, Julio: *Permanencia del modelo primario - exportador en Chile. Propositiones* 24: 42-46

Ramos, Marcela, Guzman de Luigi, Juan Richards, 2000: *La Guerra y la Paz Ciudadana* LOM ediciones

Richard, Ben, 1996: *Proprietors Not Proletarians: The Politics of Housing Subsidies under Military Rule in Chile* i Fowler, Will, 1996: *Authoritarianism in Latin America Since Independence* Greenwood Press.

Robben, Antonius and Suarez Orozco, Marcelo, 2000: *Cultures Under Siege. Collective Violence and Trauma* Cambridge University Press.

Rojas, Paz. Muñoz, Maria Ines. Ortiz, Maria Luisa. Uribe, Viviana, 2001: *Todas Íbamos a Ser Reinas* Ediciones Lom

Taussig, Michael, 1987: *Roger Casement`s Putumayo Report and The Explanation of Torture Shamanism, Colonialism and the Wild Man.* The University of Chicago press

Tótoro Taulis, Dauno, 2000: *Ser de Izquierda* Planeta

Walder, Paul, 2004: *La Palabra Circulante. Territorializacion Economica Del Lenguaje* Polis Revista de la Universidad Bolivariana, año 3

Weinstein, Jose, 1990: *Los jovenes Pobladores y el Estado. Una relacion Dificil* ed. Cide, Santiago.